

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«КИЇВСЬКИЙ АВІАЦІЙНИЙ ІНСТИТУТ»

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

ПАШИННА Лілія Василівна

УДК 341.3 (043.3)

ДИСЕРТАЦІЯ

**МІЖНАРОДНО-ПРАВОВИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ
ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ**

Спеціальність: 293 Міжнародне право

Галузь знань: 29 Міжнародні відносини

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей,
результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____Л. В. Пашинна

Науковий керівник: Волошин Юрій Олексійович, доктор юридичних
наук, професор, заслужений юрист України

Київ - 2025

АНОТАЦІЯ

Пашинна Л. В. Міжнародно-правовий захист прав людини в умовах збройного конфлікту. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 293 «Міжнародне право». Державний університет «Київський авіаційний інститут». Київ, 2025.

Дисертаційне дослідження присвячено комплексному аналізу міжнародно-правових механізмів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, з урахуванням теоретичних засад, практичної реалізації та взаємодії норм міжнародного гуманітарного права і міжнародного права у сфері прав людини. У роботі актуалізується проблема ефективності міжнародних механізмів правового реагування на масові порушення прав людини в умовах війни, а також ставиться завдання виявити та обґрунтувати можливі шляхи вдосконалення таких механізмів як на міжнародному, так і на національному рівні. Одночасно з цим, аналізуються сучасні виклики, пов'язані з порушеннями міжнародних стандартів під час воєнних дій, зокрема в контексті збройної агресії російської федерації проти України, та досліджуються наявні інструменти реагування міжнародної спільноти на такі порушення.

На основі вивчення норм міжнародного права, доктринальних джерел і правозастосовної практики досліджено зміст, функції та ефективність міжнародних механізмів захисту прав людини у період воєнного конфлікту. Особливу увагу приділено діяльності таких інституцій, як Міжнародний комітет Червоного Хреста, Європейський суд з прав людини, Міжнародний кримінальний суд, а також органів Організації Об'єднаних Націй. Окремо проаналізовано роль міжнародних договорів – зокрема Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них, Римського статуту, Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод – у формуванні зобов'язань держав щодо недопущення порушень прав людини у конфліктних зонах.

З урахуванням особливостей сучасних збройних конфліктів, зокрема тих, що супроводжуються гібридними формами ведення війни, було виокремлено й охарактеризовано ключові типи порушень прав людини. Обґрунтовано, що в умовах воєнного часу такі порушення часто мають системний характер, а тому потребують комплексного міждисциплінарного підходу до правового аналізу та правозастосовного реагування. В межах дослідження сформульовано авторське бачення правового статусу особи в умовах збройного конфлікту, з урахуванням динаміки розвитку сучасного міжнародного права.

Міжгалузевий характер дослідження зумовив застосування широкого кола методів наукового пізнання: діалектичного, історико-правового, порівняльно-правового, формально-юридичного, системного аналізу та правового прогнозування. Комплексне використання зазначених методів дало змогу проаналізувати нормативне підґрунтя, юридичну природу, проблематику реалізації та ефективність міжнародно-правового захисту прав людини під час збройного конфлікту.

Важливою складовою дисертації є дослідження практики імплементації міжнародних зобов'язань у національне правове поле України. У роботі здійснено аналіз українського законодавства, визначено наявні проблеми, що ускладнюють повноцінне виконання міжнародно-правових стандартів у сфері захисту прав людини, а також сформульовано рекомендації щодо вдосконалення відповідних норм, інституційних підходів і механізмів контролю. Особливий акцент зроблено на значенні адаптації національного законодавства до вимог міжнародного гуманітарного права з урахуванням досвіду війни, що триває на території України.

Дисертаційна робота має міждисциплінарний характер і ґрунтується на використанні широкого кола джерел, серед яких – міжнародні договори, резолюції міжнародних організацій, рішення міжнародних судів, звіти спостережних місій, національні нормативно-правові акти, наукові праці українських та іноземних правників. Це дозволило не лише сформулювати

теоретичні положення, а й надати обґрунтовані пропозиції щодо підвищення ефективності міжнародно-правових та національних механізмів захисту прав людини у період воєнного конфлікту.

Практичне значення дослідження полягає в можливості використання його результатів при підготовці нормативних актів, що стосуються адаптації українського законодавства до міжнародних стандартів, у діяльності органів державної влади, правозастосовних органів та інституцій, які здійснюють моніторинг прав людини, у підготовці правничих кадрів, а також у подальших наукових розробках із проблематики міжнародного захисту особи в умовах конфліктів.

У результаті дисертаційного дослідження обґрунтовано концепцію міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройного конфлікту як окремого комплексного правового режиму, що виникає на стику міжнародного гуманітарного права та права прав людини. Вперше запропоновано авторське бачення інтегративної моделі правового захисту особи, в межах якої держави зобов'язані не лише утримуватись від порушень базових гуманітарних норм, а й вживати активних заходів щодо захисту прав цивільного населення, військовополонених, біженців, переміщених осіб. Системно викладено типологію порушень прав людини, що найчастіше мають місце під час конфліктів, а також класифіковано відповідні міжнародно-правові інструменти реагування на них. Здійснено аналіз зобов'язань держав щодо попередження та документування воєнних злочинів, а також умов реалізації індивідуальної відповідальності осіб за грубі порушення міжнародного права.

Сформульовані висновки та рекомендації можуть бути застосовані в практиці імплементації міжнародного права в Україні, зокрема в аспекті притягнення до відповідальності за серйозні порушення гуманітарного права, розробки системи національного захисту жертв війни, документування воєнних злочинів і забезпечення доступу до правосуддя. Обґрунтовані авторські положення створюють підґрунтя для подальших досліджень у галузі

міжнародного права, міжнародної відповідальності, гуманітарного захисту та постконфліктного правового врегулювання.

Ключові слова: міжнародне право, міжнародне гуманітарне право, міжнародні стандарти, права людини, верховенство права, окуповані території, збройний конфлікт, агресія, воєнні злочини, злочини проти людяності, геноцид, міжнародно-правова відповідальність, імплементація міжнародних норм, юрисдикція міжнародних судів, Женевські конвенції, Міжнародний кримінальний суд (МКС), Європейська конвенція про захист прав людини, національне законодавство, правовий статус особи, Римський статут.

ABSTRACT

Pashynna L.V. International Legal Protection of Human Rights in Armed Conflict Conditions. – Qualification scientific thesis on the rights of acmanuscript. Dissertation for the degree of Doctor of Philosophy in the specialty 293 - International Law. State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, 2025.

The dissertation research is devoted to a comprehensive analysis of international legal mechanisms for the protection of human rights in the context of armed conflict, taking into account theoretical foundations, practical implementation, and the interaction of norms of international humanitarian law and international human rights law. The study highlights the issue of the effectiveness of international legal mechanisms in responding to mass human rights violations during wartime, and aims to identify and substantiate possible ways to improve such mechanisms at both the international and national levels. At the same time, it analyzes current challenges related to violations of international standards during armed hostilities, particularly in the context of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and explores the existing tools of response by the international community to such violations.

Based on the study of international legal norms, doctrinal sources, and law enforcement practice, the dissertation examines the content, functions, and effectiveness of international mechanisms for the protection of human rights during armed conflict. Particular attention is paid to the activities of institutions such as the International Committee of the Red Cross, the European Court of Human Rights, the International Criminal Court, as well as United Nations bodies. The research separately analyzes the role of international treaties—specifically the Geneva Conventions and their Additional Protocols, the Rome Statute, and the Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms—in shaping the obligations of states to prevent human rights violations in conflict zones.

Taking into account the characteristics of modern armed conflicts, particularly those accompanied by hybrid forms of warfare, the research identifies and characterizes the key types of human rights violations. It is substantiated that such violations, under conditions of war, often acquire a systemic nature and therefore require a comprehensive interdisciplinary approach to legal analysis and enforcement response. Within the framework of the study, the author formulates an original vision of the legal status of an individual in the context of armed conflict, considering the dynamic evolution of contemporary international law.

The interdisciplinary nature of the research necessitated the use of a wide range of scientific methods, including dialectical, historical-legal, comparative-legal, formal-legal, systemic analysis, and legal forecasting. The comprehensive application of these methods made it possible to analyze the normative foundations, legal nature, implementation challenges, and the effectiveness of international legal protection of human rights during armed conflict.

An important component of the dissertation is the study of the practice of implementing international obligations into Ukraine's national legal framework. The research analyzes Ukrainian legislation, identifies existing problems that hinder the full implementation of international legal standards in the field of human rights protection, and formulates recommendations for improving relevant norms, institutional approaches, and control mechanisms. Special emphasis is placed on the

importance of adapting national legislation to the requirements of international humanitarian law, taking into account the experience of the ongoing war on the territory of Ukraine.

The dissertation is interdisciplinary in nature and is based on the use of a wide range of sources, including international treaties, resolutions of international organizations, decisions of international courts, reports of monitoring missions, national legal acts, and scholarly works by Ukrainian and foreign legal scholars. This comprehensive foundation enabled not only the formulation of theoretical positions but also the development of well-grounded proposals aimed at enhancing the effectiveness of both international and national mechanisms for the protection of human rights during armed conflict.

The practical significance of the research lies in the possibility of applying its results in the development of normative acts related to the adaptation of Ukrainian legislation to international standards, in the work of state authorities, law enforcement bodies, and institutions engaged in human rights monitoring, in the training of legal professionals, as well as in further scientific developments concerning the international protection of individuals in the context of armed conflicts. The dissertation systematically presents a typology of human rights violations that most frequently occur during armed conflicts, and provides a classification of the corresponding international legal instruments for responding to such violations. The research also analyzes states' obligations regarding the prevention and documentation of war crimes, as well as the conditions for the implementation of individual responsibility for serious breaches of international law.

The formulated conclusions and recommendations can be applied in the practice of implementing international law in Ukraine, particularly in the context of holding individuals accountable for serious violations of humanitarian law, developing a national system for the protection of war victims, documenting war crimes, and ensuring access to justice. The author's substantiated positions provide a foundation for further research in the fields of international law, international responsibility, humanitarian protection, and post-conflict legal settlement.

Keywords: international law, international humanitarian law, international standards, human rights, rule of law, occupied territories, armed conflict, aggression, war crimes, crimes against humanity, genocide, international legal responsibility, implementation of international norms, jurisdiction of international courts, Geneva Conventions, International Criminal Court (ICC), European Convention on Human Rights, national legislation, legal status of a person, Rome Statute.

Список публікацій здобувача за темою дисертації:
-наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:
у наукових фахових виданнях України:

1. Пашинна Л.В. Критерії визначення «збройного конфлікту» у міжнародному гуманітарному праві: історичні передумови, сучасні виклики та правові реалії. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія Право. 2024 Вип. 84(4). С. 326-333. URL: <https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/09/48-2.pdf>
2. Пашинна Л.В. Взаємодія міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини у контексті збройних конфліктів. Аналітично-порівняльне правознавство. 2024. № 5. С. 922-928. URL: <https://app-journal.in.ua/wp-content/uploads/2024/10/143.pdf>
3. Пашинна Л.В. Міжнародно-правовий захист прав людини під час збройних конфліктів в історичній ретроспективі. Слово Національної школи суддів України. 2024. № 2 (47). С. 68-81. URL: https://slovo.nsj.gov.ua/images/pdf/2024_2_47/06pashynna.pdf

Опубліковані праці апробаційного характеру,
які додатково відображають результати дослідження:

1. Пашинна Л.В. Міжамериканський інституційний механізм захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів. Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку: тези доповідей XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства - до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С. 293-294
2. Пашинна Л.В. Основні положення Женевських конвенцій та додаткових протоколів до них у забезпеченні захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів. Права людини в правовій системі ЄС: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених

(Харків, 26 квітня 2024 року). Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2024. С.204-206

ЗМІСТ

ВСТУП	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	24
1.1. Історичні аспекти розвитку міжнародного захисту прав людини в період збройних конфліктів	24
1.2. Критерії визначення збройних конфліктів в міжнародному гуманітарному праві	46
Висновки до розділу 1:	69
РОЗДІЛ II. МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	78
2.1. Універсальні та регіональні стандарти забезпечення захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів.....	78
2.2. Міжнародні інституційні механізми захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів	98
Висновки до розділу 2:	121
РОЗДІЛ 3. СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ	128
3.1. Імплементация та адаптація норм міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України	128
3.2. Удосконалення нормативних та інституційних механізмів в Україні щодо захисту прав людини в період збройного конфлікту	149
Висновки до розділу 3:	172
ВИСНОВКИ	181
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	204

ВСТУП

Актуальність теми. У сучасному світі, де військові конфлікти перестали бути виключно міждержавними й усе частіше мають гібридний або внутрішній характер, проблема міжнародно-правового захисту прав людини набуває першочергового значення. В умовах збройного конфлікту права і свободи людини, які зазвичай гарантуються міжнародними договорами та національними законами, опиняються під безпосередньою загрозою, а їх реалізація значною мірою ускладнена або фактично зведена нанівець. Саме тому комплексне дослідження міжнародно-правових механізмів захисту прав людини під час збройних конфліктів, зокрема з урахуванням останніх подій в Україні, має надзвичайну теоретичну та практичну цінність.

Суттєве ускладнення архітектури сучасних конфліктів — поєднання класичних воєн, кібероперацій, інформаційних кампаній та використання недержавних збройних формувань — створює нові виклики для традиційних норм міжнародного гуманітарного права. Водночас, правовий захист цивільних, поранених, військовополонених та інших незахищених осіб має бути гарантований незалежно від типу і характеру конфлікту. Це спонукає не лише до посилення дієвості міжнародних стандартів, а й адаптації їх до сучасних умов та реалій.

Додаткову актуальність досліджуваній темі надає глобальна політична турбулентність та нестабільність, посилення протистояння між центрами сили, недосконалість механізмів колективної безпеки та випадки ігнорування норм міжнародного права, зокрема щодо невибіркових атак, використання заборонених видів зброї, обмеження гуманітарного доступу до зон бойових дій. Окрім цього, війна в Україні, яка триває з 2014 року, особливо після повномасштабного вторгнення РФ у 2022 році, стала критичним випробуванням на ефективність існуючих міжнародно-правових інструментів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту.

Аналіз міжнародної практики виявляє системну проблему безкарності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, незважаючи на наявність розвиненої системи міжнародно-правових інструментів, включаючи Женевські конвенції 1949 року, Додаткові протоколи до них, рішення Міжнародного кримінального суду та Європейського суду з прав людини. Це підкреслює необхідність комплексного теоретичного переосмислення взаємодії міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини, а також розробки дієвих механізмів їхньої ефективної реалізації на національному рівні.

В контексті збройної агресії проти України питання забезпечення прав людини набуває критичної значущості. Воєнні дії спричиняють масові порушення фундаментальних прав і свобод громадян, ставлячи під загрозу виконання державою міжнародних зобов'язань у сфері прав людини. За таких обставин першочергового значення набуває імплементація норм міжнародного гуманітарного права в національне правове поле, створення ефективних механізмів притягнення до відповідальності за скоєні порушення та забезпечення правової реабілітації постраждалих.

Указані проблеми актуалізують потребу не лише у глибокому теоретичному переосмисленні концептуальної взаємодії між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом прав людини, а й у формуванні чітко структурованих, ефективних та дієвих механізмів імплементації відповідних міжнародно-правових норм у внутрішнє законодавство держав. Зокрема, йдеться про необхідність створення належної правової інфраструктури, здатної забезпечити реальний захист прав людини в умовах збройного конфлікту, включаючи вдосконалення процедур правозастосування, ефективне функціонування національних інституцій контролю та механізмів притягнення до відповідальності за порушення гуманітарного та правозахисного законодавства.

З огляду на вищезазначене, дослідження механізмів міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройного конфлікту є надзвичайно

актуальним. Воно надає можливість по-новому концептуалізувати співвідношення міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини, критично оцінити ефективність діяльності відповідних міжнародних інституцій та сформулювати рекомендації щодо вдосконалення як міжнародного, так і національного правового регулювання. У науково-теоретичному плані ця тема закладає основу для формування сучасної доктрини правового захисту особи в умовах збройних конфліктів, а в практичному — слугує орієнтиром для держав, які прагнуть зберігати послідовність у дотриманні міжнародно-правових стандартів навіть у найскладніших історичних обставинах.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційне дослідження виконано в межах науково-дослідної теми «Міжнародні стандарти міжнародних організацій та їх імплементація державами-членами» (номер державної реєстрації 69- 2021/150106) кафедри міжнародного та європейського права факультету права та міжнародних відносин Державного університету «Київський авіаційний інститут», а також міжвідомчих дослідницьких ініціатив, зокрема: «Міжнародно-правові аспекти забезпечення прав людини в умовах сучасних глобальних викликів» (номер державної реєстрації 0121U108745); «Механізми реалізації міжнародного гуманітарного права в умовах збройного конфлікту» (номер державної реєстрації 0120U104238); «Адаптація правової системи України до стандартів міжнародного права в умовах воєнного стану» (номер державної реєстрації 0123U101622).

Положення, обґрунтовані у дисертації, корелюють із завданнями, передбаченими:

- Конституцією України від 28 червня 1996 року;
- Законом України «Про правовий режим воєнного стану» від 12.05.2015 № 389-VIII;
- Законом України «Про основи національного спротиву» від 16.07.2021 № 1702-IX;

– Національною стратегією у сфері прав людини, затвердженою Указом Президента України від 24 березня 2021 року № 119/2021;

– Національною стратегією забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб на період до 2030 року;

– Дорожньою картою імплементації міжнародного гуманітарного права в національне законодавство, затвердженою Міністерством юстиції України у 2022 році;

– Цілями сталого розвитку України, визначеними Указом Президента України №722/2019, зокрема в частині «Мир, справедливість і сильні інститути» (Ціль 16).

Дослідження спрямоване на наукове обґрунтування правових механізмів реалізації міжнародних зобов'язань України в умовах збройного конфлікту та може слугувати основою для розробки практичних рекомендацій у сфері законодавчої, правозастосовної та міжнародної співпраці.

Мета і завдання дослідження. Основною метою дисертації є дослідження правових механізмів міжнародного захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, із врахуванням взаємодії норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини.

Для реалізації сформульованої мети було необхідно здійснити вирішення таких наукових завдань:

– здійснення аналізу джерел міжнародного та національного права, а також методологічного підходу до вивчення прав людини у воєнний період;

– уточнення і систематизація ключових понять дослідження, зокрема у площині співвідношення міжнародного гуманітарного права, міжнародного права прав людини та юридичних характеристик збройного конфлікту;

– вивчення еволюційних процесів становлення правового захисту особи в умовах війни, від перших міжнародних домовленостей до сучасних глобальних механізмів;

- характеристика фундаментальних міжнародних договорів, таких як Женевські конвенції та додаткові протоколи, з точки зору їх значення для регулювання поведінки сторін у конфлікті;

- аналіз трансформації міжнародного правового статусу особи як суб'єкта, що може бути як потерпілим, так і стороною міжнародного процесу;

- вивчення ролі ключових міжнародних інституцій у сфері захисту прав людини під час збройних конфліктів, із зосередженням на їхніх механізмах, повноваженнях та практичній ефективності;

- осмислення історичного впливу найбільших збройних конфліктів ХХ століття на формування сучасної концепції міжнародного правозахисного режиму;

- систематизація наукових підходів до класифікації видів збройних конфліктів та визначення юридично значущих ознак їх розмежування;

- виокремлення правозастосовних проблем, що виникають у контексті втілення міжнародно-правових норм у внутрішню правову систему держави під час воєнного стану;

- розроблення практичних рекомендацій щодо удосконалення нормативних та інституційних механізмів захисту прав людини як на міжнародному, так і на національному рівні, з урахуванням українського досвіду.

Об'єктом дослідження є правовідносини, що виникають у процесі функціонування міжнародних і національних механізмів захисту прав людини в умовах збройних конфліктів.

Предметом дослідження є нормативно-правові підходи, концепції та механізми міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, зокрема у взаємодії міжнародного гуманітарного права та права людини, а також специфіка їх реалізації в правовій системі України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертаційного дослідження становить система філософсько-світоглядних, загальнонаукових та спеціально-юридичних методів, що у своїй сукупності забезпечили

комплексний і міждисциплінарний підхід до аналізу міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. Вибір методів зумовлений метою та завданнями роботи, а також специфікою предмета й об'єкта дослідження.

На першому етапі дослідження ключову роль відіграли діалектичний та історико-правовий методи, за допомогою яких було розкрито еволюцію міжнародно-правових уявлень про захист прав людини під час збройних конфліктів. Зокрема, у підрозділах 1.1 і 1.2 висвітлено історичний розвиток гуманітарного права, вплив світових воєн на правове мислення, а також формування універсальних підходів до захисту цивільного населення та жертв конфлікту. Для аналізу змісту ключових міжнародних договорів, таких як Женевські конвенції, Додаткові протоколи, Статут ООН, Римський статут та рішення Європейського суду з прав людини, використано формально-юридичний метод, що дозволив дослідити нормативну природу зобов'язань держав у сфері прав людини (розділи 2.1, 2.2, 3.2). Його доповнювали герменевтичний і логіко-юридичний методи, що стали основою для тлумачення понять і правових конструкцій, пов'язаних із відповідальністю за воєнні злочини та порушення міжнародного гуманітарного права (розділ 1.3).

Важливою методологічною опорою дослідження став метод системного аналізу, який дав змогу узагальнити нормативну базу міжнародного гуманітарного права та права людини, виявити їх внутрішню логіку, взаємозв'язки й функціональні ролі у забезпеченні правового порядку в умовах війни (розділи 2.1–2.3). На цій основі вдалося охарактеризувати ключові елементи міжнародно-правового механізму захисту особи. Застосування порівняльно-правового методу стало необхідним при вивченні практики реалізації міжнародного права у різних конфліктах, включаючи Балканські війни, збройні конфлікти на Близькому Сході, а також збройну агресію проти України. Це дозволило зіставити підходи до правозахисної практики в різних регіонах і правових системах (розділи 2.3, 3.1, 3.3).

На завершальному етапі дослідження, при формулюванні висновків та практичних рекомендацій, було використано методи правового моделювання та прогнозування. Вони стали підґрунтям для пропозицій щодо вдосконалення як міжнародного, так і національного механізмів захисту прав людини у воєнний час, з урахуванням українського контексту (підрозділ 3.3). Окрім того, у роботі було застосовано аксіологічний та соціологічний підходи, що дозволили оцінити гуманітарну сутність міжнародного права та його вплив на забезпечення людської гідності, а також виявити реальні наслідки функціонування міжнародних інституцій у сфері захисту прав людини (розділи 2.3, 3.1).

Завдяки комплексному поєднанню зазначених методів стало можливим здійснити всебічний правовий аналіз проблематики міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, сформулювати обґрунтовані наукові висновки та надати конструктивні пропозиції щодо вдосконалення існуючих механізмів правозахисної діяльності на глобальному й національному рівнях.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному аналізі міжнародно-правових механізмів захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, а також у з'ясуванні особливостей взаємодії міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини. У роботі сформульовано низку положень, що уточнюють зміст правових категорій, механізмів та інституцій, які функціонують у контексті збройних конфліктів, і запропоновано обґрунтовані підходи до удосконалення нормативного регулювання в цій сфері.

У результаті аналізу досліджуваної проблематики було отримано такі наукові результати:

вперше:

– запропоновано цілісне бачення правового режиму захисту прав людини в умовах збройного конфлікту як комплексного міжгалузевого явища, що поєднує норми гуманітарного та правозахисного права;

- на основі аналізу міжнародної практики сформульовано підхід до оцінки ефективності застосування міжнародно-правових норм у конкретних конфліктних ситуаціях, із врахуванням діяльності таких органів, як МКЧХ, ЄСПЛ та МКС;

- здійснено спробу систематизувати типові порушення прав людини в умовах збройного конфлікту та пов'язати їх із відповідними міжнародно-правовими зобов'язаннями держав;

- визначено особливості правового статусу фізичної особи як об'єкта міжнародного захисту в умовах збройного конфлікту, з урахуванням сучасного розвитку інституту міжнародної кримінальної відповідальності.

удосконалено:

- тлумачення основних категорій, пов'язаних із збройними конфліктами, у тому числі щодо розмежування міжнародних і неміжнародних конфліктів у правовому контексті;

- структуру аналізу міжнародно-правових актів, що регулюють права людини в умовах війни, з урахуванням особливостей їхньої дії в умовах надзвичайного стану;

- підходи до визначення меж і механізмів реалізації державою своїх зобов'язань щодо забезпечення прав людини в період воєнного конфлікту;

- розуміння ролі міжнародних інституцій у процесі моніторингу й оцінки дотримання прав людини під час збройних конфліктів, з урахуванням сучасної практики Ради Європи, ООН та МКС.

отримали подальший розвиток:

- підходи до розмежування сфери дії міжнародного гуманітарного права та міжнародного права прав людини у збройних конфліктах;

- розуміння механізмів взаємодії між державами та міжнародними організаціями щодо забезпечення захисту прав людини під час воєнних дій;

- характеристика особливостей застосування принципу пропорційності та вимоги дотримання мінімальних стандартів гуманного поведіння в умовах воєнного стану;

- правові засади обмеження окремих прав людини у період збройного конфлікту з урахуванням принципів необхідності, легітимності та недискримінації;

- теоретичні основи індивідуальної міжнародно-правової відповідальності за порушення норм міжнародного гуманітарного права, зокрема у практиці МКС та ad-hoc трибуналів;

- доктринальні засади захисту прав цивільного населення, включаючи переміщених осіб, біженців та осіб, позбавлених свободи під час збройного конфлікту;

- уявлення про роль і значення прецедентної практики ЄСПЛ у розбудові правового підходу до захисту людини в умовах збройного конфлікту;

- підходи до правової кваліфікації дій під час збройного конфлікту як міжнародних злочинів відповідно до положень Римського статуту;

- принципи правового забезпечення гуманітарного доступу, допомоги та евакуації цивільного населення, їх нормативне закріплення й застосування;

- обґрунтування значення міжнародно-правових моніторингових механізмів (ООН, ОБСЄ, МКЧХ) у контексті збройної агресії та окупації;

- визначення критеріїв відповідності національного законодавства міжнародним гуманітарним зобов'язанням, з урахуванням досвіду України;

- пропозиції щодо посилення ролі громадянського суспільства у фіксації та документуванні порушень прав людини під час збройних конфліктів;

- підходи до оцінки ефективності національного правозастосування у сфері притягнення до відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права.

Практичне значення одержаних результатів. Одержані в дисертації результати мають прикладну цінність як для вдосконалення теоретичних підходів у галузі міжнародного права, так і для формування ефективної правозастосовної практики у сфері захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. Положення, висновки та пропозиції, сформульовані в дослідженні, можуть бути використані:

– у законотворчій діяльності – при підготовці проєктів нормативно-правових актів, що стосуються адаптації національного законодавства до міжнародних стандартів у сфері прав людини під час воєнного стану, зокрема щодо захисту цивільного населення, внутрішньо переміщених осіб, біженців, полонених тощо;

– в діяльності органів державної влади та правоохоронних органів – з метою забезпечення дотримання міжнародних гуманітарних зобов'язань України, розробки інструкцій та процедур взаємодії з міжнародними інституціями, фіксації фактів порушень прав людини та належного реагування на них;

– у роботі міжнародних та національних правозахисних інституцій – при здійсненні моніторингу, підготовці звітів та оцінці ефективності дотримання стандартів гуманітарного права в зоні збройного конфлікту;

– у правозастосовній практиці судів України – при розгляді справ, що пов'язані з порушеннями прав людини в умовах війни, зокрема в аспекті застосування міжнародного права у внутрішньому правопорядку;

– у системі підготовки кадрів – як навчальний матеріал у процесі викладання дисциплін міжнародно-правового профілю (міжнародне гуманітарне право, міжнародне право прав людини, міжнародне кримінальне право) у вищих юридичних навчальних закладах;

– у науковій сфері – для подальших досліджень у галузі міжнародного права, зокрема з питань поєднання гуманітарного і правозахисного підходів, а також ролі держави у забезпеченні прав особи в умовах нестабільності й конфлікту.

Практичні рекомендації, сформульовані в дисертації, спрямовані на підвищення ефективності механізмів реалізації міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав людини в умовах збройного конфлікту, з урахуванням сучасних викликів безпеки, міжнародної відповідальності та правової адаптації України до стандартів міжнародного права.

Основний внесок здобувача. Дисертація підготовлена на основі самостійного дослідження автора. Основні висновки, положення та рекомендації сформульовано на основі авторського аналізу, з урахуванням опрацьованої наукової літератури, на яку у тексті дисертації зроблено відповідні посилання.

У науковій статті, підготовленій у співавторстві, авторський внесок здобувача становить 65% (0,26 др. арк.) і охоплює аналіз особливостей міжнародно-правового регулювання захисту прав людини в умовах збройного конфлікту; дослідження взаємозв'язку між нормами міжнародного гуманітарного права та міжнародного права у сфері прав людини; характеристику механізмів діяльності міжнародних організацій у контексті фіксації та реагування на порушення прав людини під час конфліктів.

Апробація результатів дослідження. Дослідження виконано й обговорено на кафедрі міжнародного та європейського права Державного університету «Київський авіаційний інститут». Основні положення дисертації обговорювали на міжнародних науково-практичних конференціях: Юридичні аспекти протидії сучасним загрозам сталому розвитку: XV Міжнародної науково-практичної конференції «Від громадянського суспільства - до правової держави» (Харків, 07 червня 2024 року), Права людини в правовій системі ЄС: тези доповідей Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених (Харків, 26 квітня 2024 року).

Структура та обсяг роботи. Структура дисертації побудована відповідно до особливостей обраної теми, визначеної мети та поставлених завдань дослідження, що зумовило логіку та послідовність подання наукового матеріалу. Дисертаційне дослідження включає анотацію, вступ, три розділи, які охоплюють вісім підрозділів, а також висновки і перелік використаних джерел. Загальний обсяг становить 257 сторінок, з яких список використаних джерел – 52 сторінки (409 найменувань).

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ СКОРОЧЕНЬ

ГА ООН – Генеральна Асамблея Організації Об’єднаних Націй

ЄСПЛ – Європейський суд з прав людини

ЗСУ – Збройні Сили України

ІГП – міжнародне гуманітарне право

КК України – Кримінальний кодекс України

МКП – міжнародне кримінальне право

МКЧХ – Міжнародний Комітет Червоного Хреста

МП – міжнародне право

МПГПП – Міжнародний пакт про громадянські і політичні права

МПЕСКП – Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права

МПЗ – міжнародне публічне право

НМПЗПЛ – національні механізми правозахисної діяльності

ООН – Організація Об’єднаних Націй

ПЗП – порушення зобов’язань у сфері прав людини

Р2Р (R2P) – принцип «Відповідальність за захист»

РБ ООН – Рада Безпеки Організації Об’єднаних Націй

УПП – Універсальний періодичний огляд

ВС – Верховний Суд

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ТА ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В ПЕРІОД МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

1.1. Історичні аспекти розвитку міжнародного захисту прав людини в період збройних конфліктів

Історичний розвиток міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів є настільки ж багатограним, наскільки й глибоким, адже він відображає поступову еволюцію підходу до ведення війни, орієнтованого на захист прав людини. Цей розділ дослідження покликаний простежити цю ключову траєкторію в міжнародному публічному праві, даючи загальне уявлення про безперервну боротьбу за забезпечення захисту прав людини в умовах збройних конфліктів.

Отже, в історичній ретроспективі склалося так, що війна сприймалася як неминучий та іманентний елемент людського існування, і відповідно, діяла в умовах правового вакууму, коли сила вважалася самим правом. Однак з появою сучасної системи національних держав і одночасним розумінням, формулюванням та піднесенням ролі і значущості гуманітарних принципів почала формуватися помітна трансформація поглядів на війну. Цей перехід поклав початок новому переконливому дискурсу і наративу розвитку міжнародного публічного права, який прагнув приборкати ексцеси конфліктів через їх гуманізацію, і забезпечити правові рамки, що слугували б захисту прав людини. Звідси цей розділ дослідження, що скерований на розкриття історичних віх і поворотних моментів, які сформували ландшафт захисту прав людини в контексті збройних конфліктів, є необхідним в контексті розкриття загальної проблематики теми як з методологічної, так й з теоретико-доктринальної позиції її супроводження і забезпечення.

Починаючи від зародження формалізованого міжнародного гуманітарного права в середині 19-го століття з прийняттям Першої

Женевської Конвенції, ми пройдемо через гостру історію двох світових воєн, створення Організації Об'єднаних Націй і формулювання Загальної декларації прав людини 1948 року.

Історія цього прогресу, хоча й позначена невдачами та компромісами, але вона підкреслює здатність людини до стійкості та підтверджує ключову роль міжнародного права як гаранта захисту прав людини у найважчі часи. Вивчення цього історичного шляху допоможе зрозуміти сучасний стан міжнародного захисту прав людини та передбачити виклики, які можуть виникнути в майбутньому. У цьому підрозділі ми будемо спиратися на різні наукові джерела, міжнародні конвенції, резолюції, щоб забезпечити комплексне розуміння взаємозв'язку між еволюцією доктрин міжнародного права та реаліями збройних конфліктів, які регулярно повторюються.

У сфері міжнародного права історична еволюція прав людини бере свій початок з періоду, коли в центрі уваги були права та обов'язки держав, а не окремих осіб. Бо саме держави вважалися основними суб'єктами міжнародного права, а люди розглядалися як його об'єкти впливу, їхні права та захист значною мірою визначалися юрисдикцією, в межах якої вони проживали. Іншими словами, міжнародне право спочатку мало державоцентричний підхід, де права людини підпорядковувалися національному законодавству [1, с. 24].

У цей період держави вважалися головними суб'єктами міжнародного права. Особи, на відміну від них, розглядалися в першу чергу як піддані своїх держав. Такий погляд суттєво обмежував розвиток міжнародних норм у сфері прав людини, оскільки поводження з окремими особами розглядалося як внутрішня справа, що належить до сфери державного суверенітету. Вважалося, що держави мають право керувати своїми внутрішніми справами так, як вони вважають за потрібне, що включає визначення прав і статусу своїх громадян. Тому концепція універсальних прав людини практично не існувала в закріпленому вигляді. Відносини між державами та їхніми громадянами традиційно вважалися внутрішньою справою, поза сферою міжнародного

регулювання. Незважаючи на цю умову, були випадки, коли міжнародне співтовариство було змушене втручатися через особливо кричущі випадки жорстокого поводження з окремими особами. В результаті з'явилися договори, що стосуються таких питань, як викорінення рабства і работоргівлі, гуманне поводження з військовополоненими і пораненими солдатами, а також забезпечення добробуту працівників промисловості. Крім того, розвиток міжнародного звичаєвого права призвів до встановлення стандартів відповідальності держави перед іноземцями та концепції гуманітарної інтервенції. Хоча ці стандарти і мають теоретичне підґрунтя в контексті історичного розвитку прав людини, їхнє застосування часто було спрямоване на політичні інтереси, а не на добробут громадян певної держави [2, с. 529].

Цей ранній підхід віддзеркалював Вестфальську систему міжнародних відносин, створену в 1648 році, яка закріпила концепцію національних держав як суверенних утворень. Оскільки ця система зміцнювала принцип державного суверенітету, ідея прав людини на міжнародному рівні практично не існувала, оскільки держави могли вільно приймати і застосовувати свої власні внутрішні закони, без міжнародного втручання [3, с. 6]. Вестфальський мир 1648 року, що став кульмінацією серії мирних договорів, підписаних у вестфальських містах Оснабрюк і Мюнстер, ознаменував трансформаційний момент в історії Центральної Європи як з точки зору політичного устрою, так і концепції прав людини. Вестфальська система наголошує на принципах державного суверенітету і невтручання, стверджуючи, що кожна держава має виключний суверенітет над своєю територією і внутрішніми справами, вільними від зовнішнього втручання. Хоча Вестфальська система відіграла ключову роль у створенні порядку та зменшенні конфліктів між державами, вона створила значні виклики для концепції прав людини, як ми її розуміємо сьогодні [4, с. 20 - 41].

Як детально описує Шумський І. у своїй статті "Значення Вестфальського миру 1648 року у формуванні системи міжнародних відносин", Вестфальський мир відіграв важливу роль в утвердженні релігійної

толерантності в Європі. Він поклав початок визнанню та захисту конкретних прав релігійних громад. Зокрема, стаття V, § 51 Оснабрюцького договору передбачає рівне представництво як католицьких, так і протестантських станів на засіданнях Рейхстагу. Такі положення гарантували, що різні люди з різними релігійними поглядами могли впливати на прийняття рішень в імперському парламенті. Закріплюючи релігійні права, договір передбачав заходи захисту прав громадян незалежно від їхньої релігійної приналежності, особливо в таких регіонах, як Сілезія та Австрія. Наприклад, стаття V, § 39 Оснабрюцького договору гарантувала, що мешканці зазначених сілезьких територій не будуть примушені до переселення або еміграції на підставі їхніх релігійних переконань [5, с. 24].

Концепція суверенітету, запроваджена Вестфальським миром 1648 року, також суттєво вплинула на розвиток прав людини. Як зазначає Дерек Крокстон у своїй статті "Вестфальський мир 1648 року і витоки суверенної державної системи", Вестфальська концепція суверенітету підкреслювала владу держав над своїми територіями і підданими, по суті, роблячи держави основними суб'єктами міжнародних відносин [6, с. 569]. На початкових етапах цей державоцентричний погляд перешкоджав розвитку міжнародних прав людини. Принцип невтручання, притаманний суверенітету, означав, що те, що відбувалося в межах кордонів держави, в тому числі те, як вона ставилася до своїх громадян, вважалося її власною справою. Це ускладнювало встановлення та дотримання міжнародних норм, таких як захист прав людини. Але не можна недооцінювати глибокий вплив Вестфальського миру на траєкторію розвитку прав людини. Його переплетені принципи суверенітету і зародкове визнання релігійних прав стали ключовими у формуванні дискурсу і практичного прийняття прав людини в наступні століття [7, с. 567].

Однак з часом як концепція суверенітету, так і підходи до прав людини почала еволюціонувати, у XIX столітті з'явилися перші норми, які надавали пріоритет захисту людини під час війни, що ознаменувало зміщення акценту з держави на окрему особу. В міру того, як суверенітет поступово

переосмислювався, це століття стало свідком посилення уваги до захисту мирного населення під час війни, що означало кардинальний зсув від принципів, орієнтованих на державу, до принципів, орієнтованих на особу. Він був також частково зумовлений широким розповсюдженням вогнепальної зброї і централізацією влади у феодалних державах, що сприяло значному прогресу в міжнародному і гуманітарному праві. Раніше звичайні армії, що складалися переважно з солдатів-найманців, заохочуваних військовою здобиччю, з часом почали поступатися місцем регулярним дисциплінованим, професійним військовим. Війна з хаотичної сутички перетворилася на ретельно продумане мистецтво, яке регулювалося суворими правилами, що забороняли обман і надмірну жорстокість. У цей період відбулася прискорена гуманізація війни. Командувачі військових сил почали укладати революційні для того часу угоди, відомі як "картелі", які чітко визначали, що війна повинна виключати жінок і дітей, до поранених солдат слід ставитись з гідністю і поважати їхнє майно, а з військовополоненими поводитися так само, як і з власними солдатами. У цей період також з'явилося неписане правило про недоторканність лікарень, медичного персоналу та духовенства [8, с. 24].

Однак з приходом до влади Наполеона дотримання цих гуманітарних принципів значно занепало. Різкий перелом у цій ситуації відбувся лише в середині дев'ятнадцятого століття. Шокуюче нехтування пораненими солдатами, прикладом якого стали десятки тисяч поранених під час битви при Сольферіно в Італії через просту відсутність медичних підрозділів, стало каталізатором створення Міжнародного Комітету Червоного Хреста (МКЧХ) у Швейцарії в 1863 році [9, с. 25].

Загалом, варто виділити, що МКЧХ виступає однією з ключових фігур серед всіх гуманітарних установ. З його заснуванням у XIX столітті він поклав початок новій ері гуманітарної ініціативи та став засновником принципів сучасного міжнародного гуманітарного права. З урахуванням його вагомому вкладу, національні держави визнали МКЧХ, надавши йому особливий

правовий статус, який вирізняє його серед інших гуманітарних ініціатив та неурядових організацій [10, с. 9].

Наступним етапом була міжнародна конференція, скликана в Женеві, яка завершилася прийняттям 1864 року Женевської конвенції про захист поранених під час збройних конфліктів. Це стало безпрецедентною подією в історії міжнародного гуманітарного права. Вперше держави колективно прийняли універсальний документ, спрямований на захист учасників війни. По суті, Конвенція слугувала формалізацією звичаїв, що існували на практиці. Її ключовими перевагами були письмова форма, можливість ратифікації багатьма країнами і створення емблеми (червоний хрест на білому тлі) як унікального ідентифікатора для медичних установ і транспортних засобів. Цей прогрес, безсумнівно, означав фундаментальний зсув у бік надання пріоритету захисту людини, навіть в умовах війни [11, с. 9].

Женевська конвенція 1864 року, значною мірою завдяки зусиллям Анрі Дюнана та Червоного Хреста, запровадила заходи для захисту поранених солдатів, незалежно від їхньої національної приналежності [12]. Як зазначив доктор права та колишній директор департаменту міжнародних угод та політики Міністерства оборони Німеччини Дітер Флек у "Посібнику з гуманітарного права під час збройних конфліктів", це був перший конкретний крок у формуванні того, що згодом стало міжнародним гуманітарним правом [13, с. 770].

В цьому контексті важливо згадати таку концепцію як "Женевське право", яке з'явилося як відповідь на нагальну потребу захистити права людини в умовах збройних конфліктів. Еволюція цього зводу законів свідчить про зростаючу відданість міжнародного співтовариства принципам гуманності, навіть в умовах війни [14]. Женевські конвенції 1929 року стали основоположними на цьому еволюційному шляху [15]. До цього, незважаючи на зусилля, спрямовані на управління веденням війни, структурований правовий інструмент, який би притягував воюючі сторони до відповідальності, був відсутній. Конвенції 1929 року, а саме "Конвенція про поліпшення долі

поранених і хворих у діючих арміях" та "Конвенція про поводження з військовополоненими", заклали основу для гуманітарних принципів, які ми визнаємо сьогодні. Наприклад, Конвенції закликали до гуманного поводження з полоненими та належної медичної допомоги пораненим, гарантуючи, що вони не будуть піддаватися тортурам, жорстокому або нелюдському поводженню. Цікаво, що обов'язковість цих конвенцій стала революційною зміною в міжнародному праві. Незалежно від того, ратифікувала їх держава чи ні, будь-яка сторона, що бере участь у збройному конфлікті, зобов'язана їх дотримуватися, саме це і відображає універсальність цих гуманітарних принципів [16, с. 553].

Однак, жорстокість Другої світової війни показала, що існуючих положень недостатньо. Світ став свідком таких жахів, як Голокост, що підкреслило необхідність більш комплексного захисту, особливо цивільного населення. Тому в 1949 році міжнародне співтовариство знову зібралося, щоб прийняти чотири Женевські конвенції, які ми визнаємо сьогодні. Їхню сферу дії було розширено, і вони не лише зосереджувалися на військовослужбовцях, але й пропонували захист цивільному населенню, яке часто несло на собі основний тягар воєнних звірств [17, с. 554].

У своїй монографії історик Бойд ван Дайк, досліджуючи історичне підґрунтя цих конвенцій, підкреслює складний взаємозв'язок між правами людини і законами війни. Він вказує на те, як ландшафт після Другої світової війни, обтяжений свіжими спогадами про жахіття воєнного часу, створив сприятливе підґрунтя для консолідації цих Конвенцій [18, с. 557].

Додаткові протоколи 1977 року до Женевських конвенцій 1949 року стали ще одним стрибком у прогресивному розвитку гуманітарного права. Ці протоколи ще більше розширили сферу захисту, включивши в неї всіх осіб, які постраждали від військового конфлікту, як міжнародного, так і внутрішнього. Наприклад, Протокол I (стаття 51) захищає цивільне населення від небезпек, пов'язаних з військовими операціями, і суворо забороняє невибіркові напади [19] [20]. Тим часом, Протокол II стосується захисту жертв у неміжнародних

збройних конфліктах, що знаменує собою значний прогрес у законодавстві, яке регулює громадянські війни [21], [22].

По суті, еволюція "Женевського права" відображає непохитну прихильність міжнародної спільноти до збереження людського життя і гідності під час воєнних дій. «Від поранених солдатів до беззахисного цивільного населення», тобто, ці закони відображають глобальне прагнення, що навіть у найтемніші години війни людяність повинна перемагати.

Наступним визначальним етапом розвитку міжнародного права захисту прав людини став період Першої та Другої світових воєн. Хоча ці війни характеризувалися жорстокістю та широкомасштабними руйнуваннями цивільної інфраструктури, вони також започаткували кардинальні зміни у глобальному сприйнятті прав людини. Злочини і звірства, які відбувались під час цих конфліктів, викликали нагальну потребу в кодифікації та захисті прав людини на міжнародному рівні. Під час цих воєн сталося багато жахливих порушень прав людини. Під час Першої світової війни масштаби порушень прав людини були значними і стали новим рубежем у веденні війни. Зокрема, війна ознаменувалася першим широкомасштабним застосуванням хімічної зброї, яка мала руйнівні наслідки на полях битв у Європі. Таке застосування було явним порушенням Гаазьких конвенцій 1899 і 1907 років, які забороняли використання "отрути або отруєної зброї" у війні [23, с. 43].

Крім того, геноцид вірмен 1915 року, здійснений Османською імперією, був одним з перших великих випадків організованого державою масового вбивства, що свідчить про новий рівень кричущої неповаги до прав людини. За оцінками, 1,5 мільйона вірмен були систематично винищені шляхом масових вбивств і примусових виселень [24, с. 23]. Жорстоке поводження з цивільним населенням також було нечуваним. Цивільне населення піддавалося примусовій праці, жорсткому окупаційному режиму, голоду через блокаду та невибірковим атакам, які розмивали межі між комбатантами та некомбатантами [25, с. 279].

Друга світова війна стала апогеєм ще більш жахливих проявів порушень прав людини. Голокост, здійснений нацистською Німеччиною, був актом геноциду, що призвів до вбивства шести мільйонів євреїв. Він відзначився систематичними кампаніями винищення, жорстокими медичними експериментами та широким використанням примусової праці. Це було грубим порушенням основних прав людини у безпрецедентних масштабах [26, с.30]. Крім того, війна призвела до масових жертв серед цивільного населення внаслідок стратегічних бомбардувань, спрямованих на цивільне населення та інфраструктуру. Прикладами є бомбардування Лондона, Дрездена, Токіо, Хіросіми та Нагасакі [27, с.33].

Широко розповсюджене сексуальне насильство, примусова праця та інтернування цивільного населення були іншими кричущими порушеннями, що спостерігалися в цей період [28, с.37]. Наприклад, сексуальне насильство використовувалося як зброя війни та засіб фізичного і психологічного контролю над окупованим населенням. Одним із найжахливіших прикладів систематичного сексуального насильства в цей період була система "жінок для втіхи", запроваджена Імператорською армією Японії. Термін "жінки для втіхи" є евфемізмом для позначення приблизно 200 000 жінок з Кореї, Китаю, Філіппін та інших азійських країн, окупованих Імператорською Японією, які були примусово продані в сексуальне рабство для японських військових. Цих жінок часто викрадали або обманювали фальшивими обіцянками працевлаштування, а потім піддавали неодноразовим зґвалтуванням і фізичному насильству у військових борделях, відомих як "станції розваг" [29, с.133].

Примусова праця була ще одним поширеним порушенням прав людини під час Другої світової війни. Багато держав Альянсу, зокрема нацистська Німеччина та Японія, систематично експлуатували працю військовополонених, інтернованих цивільних осіб та жертв Голокосту для підтримки своїх воєнних потреб. У нелюдських умовах ці люди були змушені працювати на фабриках, шахтах, фермах і будівельних об'єктах, що часто

призводило до тяжких травм, хвороб або смерті через перевтому, недоїдання та знущання [30, с.104].

Світові війни, з їхнім нечуваним насильством і порушеннями прав людини, висвітлили слабкість державницького підходу до прав людини. Такі жахливі події, як геноцид вірмен у Першій світовій війні, Голокост та інші воєнні злочини під час Другої світової війни продемонстрували, що держава, якщо її не контролювати, може вчиняти серйозні порушення прав людини щодо свого населення або населення окупованих територій. Міжнародне співтовариство усвідомило, що права людини не повинні належати виключно до компетенції окремих держав, і що звірства, вчинені державами проти своїх громадян або інших осіб, повинні бути справою всіх народів [31, с.130].

Після Другої світової війни світова спільнота акумулювала зусилля зі створення універсальної системи прав людини. Світові війни, з їхніми широкомасштабними звірствами та порушеннями прав людини з боку держав, підкреслили обмеженість і небезпеку прив'язки прав людини до громадянства. Стало очевидним, що суверенні держави можуть порушувати і порушують права своїх громадян і жителів окупованих територій. У відповідь на це почала набирати обертів концепція універсальних прав людини. Цей підхід стверджує, що існують певні права, які має кожна людина просто в силу того, що вона є людиною. Ці права є невід'ємними і не можуть бути скасовані жодною державою. У цей період відбулося формування міжнародних органів, таких як Комісія ООН з прав людини, покликаних просувати і забезпечувати дотримання прав людини. Були встановлені нові норми, такі як відповідальність за дотримання прав людини, які стверджують, що міжнародне співтовариство зобов'язане втручатися, коли держави не в змозі захистити своїх громадян від масових звірств. Було укладено низку міжнародних договорів і конвенцій для захисту цих універсальних прав, а також створено міжнародні суди для притягнення до відповідальності порушників. Це ознаменувало перехід від системи, в якій держави мали

абсолютну владу над своїми внутрішніми справами, до системи, в якій міжнародні стандарти прав людини були визнані та забезпечені [32, с.24].

Світова спільнота зіткнулася з необхідністю переглянути основи міжнародного права, особливо з точки зору прав людини. Звертаючись до наслідків Першої світової війни, вони підкреслили, що Пакт Ліги Націй передбачав, серед іншого, захист корінного населення на територіях, що перебували під її мандатом, а також захист прав меншин. Це було першою спробою визнати прямий захист людини міжнародним правом. Однак саме жахливі акти, свідками яких ми стали напередодні та під час Другої світової війни, по-справжньому посилили міжнародну увагу, спричинивши глибоку трансформацію правової перспективи щодо статусу окремої людини в міжнародному праві [33, с.15].

Після Другої світової війни міжнародне право почало визнавати осіб, а не лише держави, потенційними суб'єктами своєї юрисдикції. Ця зміна парадигми підкреслила, що індивіди можуть нести відповідальність на міжнародній арені за свої дії, особливо якщо вони порушують основоположні права людини та міжнародне право. Початковою демонстрацією цієї ідеї стала московська декларація про відповідальність німців за скоєні звірства від 30 жовтня 1943 року [34]. У цій декларації великі держави – Сполучені Штати Америки, Велика Британія, Франція та радянський союз - заявили, що окремі німецькі офіцери та солдати будуть нести персональну відповідальність за порушення міжнародного права. Ця декларація, по суті, означала колективну рішучість забезпечити справедливість у післявоєнний період. Зокрема, московська декларація підкреслила, що ті німці, які брали участь у звірствах або віддавали накази про їх вчинення, будуть вислані до країн, де були скоєні ці злочини, щоб їх судили саме ті народи, яким вони заподіяли шкоду. Статут Міжнародного військового трибуналу від 8 серпня 1945 року, а згодом і вирок Нюрнберзького трибуналу підкреслили новий статус людини як суб'єкта міжнародних правовідносин, що ще більше зміцнив цю думку. Це визнання

розширило сферу дії міжнародного права, підкресливши імператив захисту індивідуальних прав людини на міжнародному рівні [34, с.31].

Період після Другої світової війни став осередком створення двох фундаментальних судових органів: Нюрнберзького трибуналу та Токійського трибуналу. Ці спеціальні трибунали були новаторськими, оскільки вони створили прецедент переслідування осіб за міжнародні злочини, включаючи злочини проти миру, воєнні злочини та злочини проти людяності. Значення цих органів неможливо переоцінити, оскільки вони проклали шлях до притягнення осіб до кримінальної відповідальності за свої дії на міжнародному рівні. Вони створили основу для розвитку сучасного міжнародного кримінального права і заклали фундамент для створення постійно діючих міжнародних кримінальних судів, таких як МКС [35, с.24].

Хоча в сучасному дискурсі все ще точаться суперечки про те, чи може людина бути суб'єктом міжнародного права, історики Сааріо і Касс підкреслюють, що саме цей принцип отримав своє найпотужніше підтвердження в рішеннях Нюрнберзького трибуналу [36, с.8].

Трибунали, безперечно, відіграли важливу роль у становленні міжнародного права прав людини, діючи як платформи, що перетворюють концептуальні положення на відчутні та дієві правові прецеденти. Цей процес став наслідком зростаючого консенсусу між націями, який підкреслював, що загальновизнані норми міжнародного права повинні безперешкодно інтегруватися у внутрішні правові системи. Міжнародні військові трибунали в Нюрнберзі і Токіо підкреслили важливість того, що міжнародне право зобов'язує до відповідальності індивідів безпосередньо, навіть переважаючи закони їхніх держав або будь-які директиви вищого військового керівництва. Ця думка була красномовно викладена в рішенні Нюрнберзького трибуналу, в якому зазначалося: "Злочини проти міжнародного права скоюються людьми, а не абстрактними суб'єктами, і тільки шляхом покарання осіб, які скоюють такі злочини, можна забезпечити дотримання положень міжнародного права" [37, с.12]. Важливість цього принципу важко переоцінити, оскільки згодом він став

наріжним каменем у резолюціях Генеральної Асамблеї, що призвело до палких дискусій щодо втілення принципів, застосованих Нюрнберзьким трибуналом, у кодифіковані норми [38, с.15].

Визнаючи важливість цих дискусій, Генеральна Асамблея ООН у своїй директиві наголосила Комітету з прогресивного розвитку та кодифікації міжнародного права на нагальній необхідності визначення пріоритетності та закріплення принципів, визначених у Нюрнберзі. Іншим фундаментальним кроком став Статут Нюрнберзького трибуналу, який у подальшому недвозначно виокремив злочини проти людяності як злочинні [39, с.24]. Це стало чітким підтвердженням того, що будь-які порушення основоположних прав людини, незалежно від того, чи є вони санкціонованими національним законодавством, сприймаються і караються як міжнародні злочини. Отже, в той час як трибунали, подібні до Нюрнберзького, зміцнювали місце і визнання осіб у сфері міжнародного права, Статут Організації Об'єднаних Націй паралельно посилював цей наратив своїм непохитним акцентом на правах людини та основоположних свободах [40, с.28].

Усвідомлення необхідності нової глобальної системи, яка б запобігала майбутнім конфліктам і підтримувала людську гідність, було широко поширене. Це спільне відчуття послужило основою для створення Організації Об'єднаних Націй. У цьому контексті розробка і прийняття Статуту Організації Об'єднаних Націй у 1945 році ознаменувало значну зміну глобального ландшафту. Це був перший випадок включення прав людини до основних принципів міжнародного права. Статут ООН був не просто ще однією міжнародною угодою. Він втілював принципи рівності та недискримінації і був першим документом, в якому прямо згадувалися права людини та основоположні свободи. Таке новаторське включення вказувало на зростаюче глобальне визнання невід'ємної цінності кожної людини, незалежно від національності, раси, релігії чи статі [41, с.28].

У 1945 році конференція в Сан-Франциско стала однією з вирішальних подій в розвитку міжнародного права, спираючись на фундамент, закладений

Атлантичною хартією, яка мала за мету створити оновлену правову основу для майбутніх міждержавних відносин [42]. Ця конференція завершилася розробкою Статуту Організації Об'єднаних Націй, який переконливо починається словами: "Ми, народи Об'єднаних Націй" [43], [44]. Ця початкова декларація передбачила наступні три десятиліття історичних зрушень, коли з'явилися численні нації, що підкреслило постійно еволюціонуючий принцип самовизначення. У самому Статуті сформульовано колективне рішення націй "підтвердити віру в основні права людини, в гідність і цінність людської особистості, в рівні права чоловіків і жінок, а також великих і малих націй", як підкреслено в її першому пункті преамбули. Вона також встановлює, як зазначено в пункті 1 статті 1, що однією з основних цілей Організації Об'єднаних Націй є "здійснення міжнародного співробітництва... в заохоченні та розвитку поваги до прав людини і основних свобод для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії". Ця мета розширюється в пункті 1(b) статті 13, де Генеральній Асамблеї доручається ініціювати дослідження і робити рекомендації з метою сприяння міжнародному співробітництву в різних галузях, наголошуючи на здійсненні прав людини без будь-яких упереджень. Основною темою Статуту є те, що правам людини та основоположним свободам надається велике значення, що свідчить про переконання її авторів у тому, що захист цих прав не повинен залежати виключно від внутрішнього законодавства окремих країн, захист і підтримка прав людини вийшли за межі національних кордонів, перетворившись на всесвітню проблему [45, с.34].

Засновники Організації Об'єднаних Націй надавали особливого значення міжнародному захисту прав людини, що знайшло своє відображення у Статуті ООН. Зокрема, стаття 68 Статуту ООН передбачає створення Комісії з прав людини. На цю комісію було покладено основну відповідальність за розробку міжнародного проєкту універсального документу про права людини. Цей документ був задуманий як складне втілення всеосяжних принципів, закладених у самому Статуті. Розробляючи міжнародний документ про права людини, Комісія з прав людини окреслила триєдиний підхід: по-перше, мала

бути чітка декларація цих прав, по-друге, передбачалася міжнародна конвенція, яка б юридично зобов'язувала держави, що вирішили приєднатися до неї і, нарешті, передбачалися конкретні заходи для імплементації законопроекту.

Кульмінацією цього підходу стала Загальна декларація прав людини, ратифікована Генеральною Асамблеєю ООН 10 грудня 1948 року [46]. Ця Декларація 1948 року є фундаментальним досягненням в історії людства, яке здобуло безпрецедентну повагу серед міжнародних договорів. Її поява пов'язана з первинною пропозицією включити розділ про права людини до проекту Статуту ООН. Однак складний характер цього розділу викликав певні труднощі, що поставило під загрозу загальне схвалення проекту. В результаті було прийнято рішення замінити цей розділ Декларацією. Широке визнання Загальної декларації прав людини можна пояснити її суттю. Вона чітко і лаконічно окреслює сучасне розуміння прав людини, роблячи його одночасно доступним і глибоким [47, с.23].

Загальна декларація прав людини, викладена у 30 окремих статтях, стала першим документом, що кодифікував ці принципи на глобальному рівні. Загальна декларація прав людини, ратифікована Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй, згодом стала основою міжнародного права в галузі прав людини, слугуючи стрижневою точкою відліку для всіх наступних пов'язаних міжнародних актів та національних конституцій. Загальна декларація прав людини містить громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права, створюючи таким чином всеосяжну основу для захисту прав людини. До основних прав людини відносяться такі права, початково закріплені у Загальній декларації прав людини:

- право на життя, на свободу і на особисту недоторканність (ст. 3);
- свобода від катувань чи жорстокого, нелюдського або такого, що принижує гідність, поводження чи покарання (ст. 5);
- право на рівний захист від якої б то не було дискримінації (ст. 7);

- право на ефективне поновлення в правах компетентними національними судами в разі порушення основних прав людини, наданих їй конституцією або законом (ст. 8);
- свобода від довільного арешту, затримання або вигнання (ст. 9); – право на справедливий судовий розгляд (ст. 10);
- право вільно пересуватися і обирати собі місце проживання в межах кожної держави (ст. 13);
- право шукати притулку від переслідувань в інших країнах і користуватися цим притулком (ст. 14);
- право на свободу думки, совісті і релігії (ст. 18); – право на соціальне забезпечення (ст. 22);
- право на працю, на вільний вибір роботи, на справедливі і сприятливі умови праці та на захист від безробіття (ст. 23);
- право на освіту, спрямовану на повний розвиток людської особистості і на збільшення поваги до прав людини і основних її свобод (ст. 26);
- право на соціальний і міжнародний порядок, при якому права і свободи, викладені в цій Декларації, можуть бути повністю здійснені (ст. 28) [48, с.28].

Грунтуючись на переконанні, що кожна людина володіє невід'ємними правами від народження, Загальна декларація прав людини стверджує, що свобода, гідність і рівність є не привілеями, а фундаментальними правами. Цей основоположний документ є свідченням колективного зобов'язання людства забезпечити кожній людині, незалежно від її обставин, право на життя, свободу та безпеку:

"Всі люди народжуються вільними і рівними у своїй гідності та правах. Вони наділені розумом і совістю і повинні діяти у відношенні один до одного в дусі братерства.... Кожна людина має право на життя, на свободу та на особисту недоторканність... Усі люди є рівними перед законом" [49, с.217].

Загальна декларація прав людини 1948 року, що постала з попелу Другої світової війни та колективного бажання запобігти майбутнім звірствам, стала

визначальним моментом в історії людства. Вона рішуче проголосила, що кожна людина, незалежно від її національності, раси, релігії чи статусу, володіє невід'ємним набором прав, які є універсальними і невід'ємними. Ці права охоплюють усі аспекти людського існування – від фундаментальних прав на життя і свободу до більш складних економічних, соціальних і культурних прав, які лежать в основі гідного і повноцінного життя. Замість того, щоб розглядати права людини як привілеї, надані владою або залежні від обставин, Декларація переосмислила їх як невід'ємні елементи нашої спільної людяності. Цей основоположний документ у міжнародному праві прав людини змінив наратив, позиціонуючи ці права не як дискреційні привілеї, надані урядами чи лідерами, а як невід'ємні права, якими кожна людина володіє від народження. Встановивши такий всеосяжний і універсальний погляд на права людини, Декларація кинула виклик і зруйнувала традиційну динаміку влади. Вона надіслала потужний сигнал: права людини слід розглядати не як привілеї чи поступки з боку держави, а як непорушні істини, що не залежать від урядування, культури чи суспільних структур. По суті, Загальна декларація прав людини встановила новий глобальний етос, в якому визнається, плекається і захищається гідність, притаманна кожній людині. Вона ознаменувала трансформаційний момент у сфері міжнародного права, ознаменувавши появу того, що можна влучно назвати "людиноцентричним" виміром міжнародної правової системи. Цей новий вимір чітко відокремилася від інших традиційних сфер міжнародного публічного права. У той час як більша частина міжнародного права в першу чергу обертається навколо зобов'язань, угод і взаємодії між суверенними державами, цей "людиноцентричний" вимір зосереджується безпосередньо на людині. Норми, кодифіковані в цій сфері, не лише окреслюють обов'язки держав, але й чітко формулюють права і свободи, притаманні кожній людині. Крім того, ці права є не просто бажаними, вони можуть бути реалізовані та захищені за допомогою конкретних міжнародно-правових механізмів, що знаменує собою

значний відхід від традиційної державоцентричної перспективи міжнародного права [50, с.33].

Загальна декларація прав людини, незважаючи на її рекомендаційний характер, заклала фундамент для розвитку міжнародної правової бази в галузі прав людини. Спираючись на принципи, закріплені в Декларації, Генеральна Асамблея ООН зробила великий внесок у розбудову захисту прав людини, прийнявши в 1966 році два ключові пакти. Це були Міжнародний пакт про громадянські і політичні права та Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права [51], [52]. Коли ці пакти розглядаються разом із Загальною декларацією прав людини та двома наступними протоколами, пов'язаними з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права, разом вони утворюють міцний і всеосяжний "Міжнародний білль про права людини" [53], [54]. Ця консолідація слугує свідченням зобов'язання світової спільноти підтримувати і захищати права і гідність людей у всьому світі.

Дебати про права людини, що перетинали біполярний ідеологічний конфлікт, посилили багатовікову боротьбу між протилежними соціальними системами та світоглядами. У той час як 48 країн підтримали Загальну декларацію прав людини, вісім, включаючи Південну Африку, Саудівську Аравію та країни радянського блоку, утрималися. Показово, що жодна країна не відкинула декларацію. Хоча прийняття Загальної декларації прав людини символізувало прихильність до глобального забезпечення прав людини. Одразу після її ухвалення спостерігалось непослідовне дотримання, оскільки права людини стали політичним інструментом. У 1950-х роках політики змістили акцент з прав людини на динаміку холодної війни. У США домінували такі питання, що знайшли свій вираз у пропозиціях до національного законодавства, наприклад, таких як поправка Брікера, яка стверджувала, що міжнародні договори можуть загрожувати конституції. Крім того, післявоєнна відбудова, створення американської ядерної монополії, громадянська війна в Китаї, війна в Кореї та зростання націоналізму в країнах третього світу мали пріоритетне значення. Проте, Загальна декларація прав

людини зберігала тривалий вплив, використовуючи "м'яку силу" під час Холодної війни [55, с. 238].

1960-ті роки ознаменувалися відродженням глобального інтересу до прав людини, значною мірою завдяки заснуванню Міжнародної Амністії в 1961 році [56]. Ця організація привернула увагу до проблем, з якими стикаються політичні в'язні, а також до більш широких порушень прав людини. Незважаючи на політичну атмосферу часів холодної війни, Міжнародна Амністія рішуче виконувала свою місію. Першочергово, Міжнародна Амністія, що виникла як християнська реакція міжнародної громадськості на Холодну війну, мала невдалий початок. Однак її поступова метаморфоза у відому міжнародну правозахисну організацію світового рівня підкреслює важливість розуміння заснування, еволюції та громадського сприйняття таких організацій. Міжнародна Амністія мала за мету запропонувати шлях для тих, хто був розчарований застоєм часів холодної війни [57].

Протягом наступних років члени Міжнародної Амністії привертати увагу до долі політичних в'язнів, ініціюючи кампанії з написання листів на підтримку їхнього звільнення. Окрім адвокації звільнення ув'язнених, Міжнародна Амністія прагнула забезпечити справедливі та швидкі судові розгляди, а також захистити ув'язнених від жорстокого поводження з ними. Заснована у Великій Британії, Міжнародна Амністія розширила свою діяльність, заснувавши філії в таких країнах, як Швейцарія, Італія, Франція та США. Історик Семюел Мойн вважає, що привабливість організації впливала з того, що вона запропонувала альтернативу тим, хто розчарувався в застої часів холодної війни. Зростання Міжнародної Амністії резонувало зі зростанням глобальної свідомості щодо прав людини, проблем ув'язнення, расової несправедливості та становленням світового громадянського суспільства в ту епоху [58].

В основі сучасних глобальних подій лежить низка викликів, тому лише приватні ініціативи не могли цілком впоратись з проблемами того часу. Хоча

було прийнято безліч документів, що були спрямовані на забезпечення миру та безпеки, технологічний розвиток сприяв створенню дедалі більш потужної зброї. Внутрішні конфлікти у державах ставали все частішими, і цивільне населення часто опинялося під загрозою, аналогічно військовим. У 1977 році було прийнято два Додаткові протоколи до Женевських конвенцій 1949 року, які визначали правила поведінки сторін під час міжнародних та внутрішніх збройних конфліктів. З плином часу, міжнародна спільнота приймала угоди, які забороняли використання певних видів зброї, таких як бактеріологічна, хімічна або ядерна. Проте, незважаючи на прийняття Конвенції про заборону ядерної зброї у 2017 році, багато ядерних держав відмовилися приєднатися до неї. У другій половині ХХ століття міжнародна спільнота активно працювала над укладанням договорів, які сприяли дотриманню міжнародних норм, зокрема у сфері воєнних злочинів та злочинів проти людяності [59, с. 23].

Після Другої світової війни міжнародна спільнота висловила рішучий заклик до справедливості, прагнучи покласти край таким злочинам. Проте, без наявності відповідних механізмів виконання, порушення міжнародного гуманітарного права продовжувались. Відповідно, було вирішено створити систему міжнародної справедливості для запобігання безкарності за вчинення найстрашніших злочинів. Ця ідея була втілена у життя лише 17 липня 1998 року, коли було прийнято Римський статут Міжнародного кримінального суду під егідою ООН. МКС почав свою роботу 1 липня 2002 року [60].

МКС відіграє ключову роль у боротьбі з безкарністю та підтримці верховенства права, забезпечуючи належне покарання за тяжкі злочини та сприяючи дотриманню міжнародного права. По суті, МКС є судом останньої інстанції, який має повноваження переслідувати осіб за геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини, коли національні суди або неспроможні, або не бажають вживати заходів. Римський статут, поряд з МКС, відіграє важливу роль у боротьбі з безкарністю, пов'язаною зі злочинами проти жінок і дітей. Статут детально описує ці злочини і передбачає, що органи МКС повинні володіти спеціальними знаннями щодо насильства, спрямованого

проти жінок і дітей. Варто зазначити, що значна кількість справ МКС до цього часу стосувалася гендерних злочинів [61, с. 45].

Суд має повноваження щодо чотирьох основних категорій міжнародних злочинів [62]:

1. Геноцид, який передбачає навмисний намір повністю або значною мірою знищити національну, етнічну, расову або релігійну групу.

2. Воєнні злочини, що охоплюють серйозні порушення законів воєнного часу, такі як обмеження Женевських конвенцій щодо катувань, використання дітей-солдатів і напади на цивільні об'єкти, такі як лікарні та школи.

3. Злочини проти людяності, тобто дії, вчинені під час широкомасштабних нападів на цивільне населення, включаючи вбивства, зґвалтування, ув'язнення, поневолення і тортури.

4. Злочини агресії, що стосуються застосування державою військової сили або загрози її застосування проти територіальних кордонів, суверенітету чи політичної автономії іншої держави, або порушення Статуту ООН.

Ініціювання розслідування потенційних злочинів судом може відбуватися за допомогою трьох механізмів: держава-член може повідомити про ситуацію, що сталася в межах її кордонів; Рада Безпеки ООН може представити ситуацію на розгляд; або прокурор суду може самостійно прийняти рішення про початок розслідування щодо держави-члена. Суд також має повноваження розслідувати справи осіб з держав, що не є членами ООН, якщо підозрювані порушення відбулися на території держави-члена, якщо зовнішня держава визнає юрисдикцію суду або якщо розслідування схвалено Радою Безпеки ООН [63].

Хоча залучення МКС часто сигналізує про необхідність втручання, воно не завжди завершується судовими процесами, які проводить МКС. Натомість, розслідування МКС може спонукати місцеву владу оперативно реагувати на повідомлення про правопорушення та розслідувати їх, а також притягати ймовірних порушників до відповідальності в національних судах. Відмінною і прогресивною особливістю системи Римського статуту є створення

Цільового фонду для потерпілих. Цей фонд виконує подвійну функцію: виплачує призначені судом відшкодування та надає підтримку жертвам та їхнім сім'ям, незалежно від результатів судового розгляду. Наразі Цільовий фонд у співпраці зі своїми регіональними та глобальними партнерами надає допомогу понад 80 000 постраждалим. Задовольняючи унікальні потреби потерпілих і надаючи їм можливість реінтегруватися у свої громади та створити стабільні засоби до існування, Цільовий фонд долає розрив між правосуддям і суспільним розвитком [64, с. 44].

Отже, історія міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів свідчить про постійну еволюцію підходу до ведення війни з орієнтацією на права людини. Зміни відбуваються під впливом глобальних подій, які вимагають адаптації правових норм до нових реалій. Від початку формалізації міжнародного гуманітарного права у XIX столітті, через страхітливі випробування двох світових воєн до сучасних додаткових протоколів Женевських конвенцій – історія захисту прав людини в умовах конфлікту є доказом глибокого вкорінення її основних здобутків в етосі міжнародного права. В основі сучасного гуманітарного права лежить непохитне зобов'язання захищати основоположні права людини навіть серед хаосу війни. Незалежно від характеру конфлікту або його учасників, недоторканність людської гідності, життя і благополуччя повинні бути захищені. Отже, воюючі сторони пов'язані певними обмеженнями у своїх стратегіях, засобах і цілях, а їхній головний обов'язок – захищати некомбатантів і цивільну інфраструктуру від шкоди [65, с. 47].

Міжнародне гуманітарне право кодифікує ці основні принципи, вимагаючи їх універсального дотримання. Дотримання цих принципів свідчить про повагу до глобальної правової бази та основоположних прав людини. І навпаки, порушення може призвести до того, що винні будуть притягнуті до відповідальності і покарані в рамках міжнародного кримінального правосуддя, що підкреслює глобальну відданість дотриманню прав людини.

Незважаючи на важливість міжнародних договорів у встановленні стандартів захисту цивільних осіб, існують виклики у їхньому виконанні та здійсненні. Деякі держави відмовляються приєднуватися до ключових конвенцій, що підкреслює необхідність постійного діалогу та співпраці на міжнародному рівні. Високий ризик внутрішніх та міжнародних конфліктів, а також незакінчене завдання захисту прав людини під час таких конфліктів, вимагають продовження активних зусиль міжнародної спільноти у пошуку шляхів до миру та стабільності.

1.2. Критерії визначення збройних конфліктів в міжнародному гуманітарному праві

Глобальний ландшафт, закріплений широким спектром міжнародно-правових угод, передбачає епоху мирного співіснування націй. Основою цього бачення слугують фундаментальні правові акти, такі як Статут Організації Об'єднаних Націй та Статут Міжнародного Суду ООН (від 26.06.1945), які закріплюють принцип мирного співіснування держав [66]. Крім того, Декларація про принципи міжнародного права, що стосується дружніх відносин і співробітництва між державами (від 24.10.1970) і Заключний акт Наради з безпеки і співробітництва в Європі (від 01.08.1975) будують свою роботу на цьому нормативно-діяльнісному фундаменті, зміцнюючи доктрину мирної взаємодії між державами [67], [68].

Статут Організації Об'єднаних Націй резонує як чіткий заклик до націй надавати пріоритет миру та дипломатії над конфронтацією. Положення про те, що "всі члени Організації Об'єднаних Націй вирішують свої міжнародні спори мирними засобами таким чином, щоб не піддавати загрози міжнародний мир, безпеку і справедливість" (стаття 2(3)) – це не просто заява про наміри; це керівний принцип, що підкреслює цінність мирного співіснування [69]. Цей принцип віддає перевагу діалогу, а не розбрату, співпраці, а не конфронтації, і розумінню, а не одностороннім діям.

Крім того, твердження Статуту про те, що держави повинні "утримуватися у своїх міжнародних відносинах від загрози силою або її застосування як проти територіальної цілісності або політичної незалежності будь-якої держави" (стаття 2(4)), відстоює критично важливе продовження ідеалу мирного співіснування – принцип суверенітету. Суверенітет, який ґрунтується на розумінні того, що нації є рівними суб'єктами з непорушними правами на самоврядування і територіальну цілісність, переплітається з основоположними ідеалами Організації Об'єднаних Націй. Визнання суверенних прав держав набуває першорядного значення, особливо при спробі прокласти шлях у складних переплетіннях міжнародних відносин [70].

Однак розвиток міжнародних відносин з середини 20-го століття і до початку 21-го століття демонструє дещо протилежну динаміку. Незважаючи на ці усталені доктрини, було чимало випадків, коли суперечки переростали у збройні конфлікти. Корейська війна, війна у В'єтнамі, безліч конфліктів на Близькому Сході та нещодавня громадянська війна в Сирії – це лише кілька прикладів, які залишили глибокий слід у структурі світових відносин. Такі події демонструють прикру схильність держав або угруповань всередині держав вдаватися до сили або погрози силою як засобу вирішення суперечок.

Цей відхід від усталеної норми мирного врегулювання породжує низку нагальних питань і занепокоєнь, особливо в рамках міжнародного гуманітарного права. Як точно визначити "збройний конфлікт"? Що відрізняє міжнародний конфлікт від неміжнародного? Заглиблюючись у цю підтему, дуже важливо розрізняти різні класифікації конфліктів. Тонке розуміння критеріїв, за якими розрізняють, наприклад, міжнародні конфлікти, внутрішні заворушення та інші види бойових дій, набуває першочергового значення. Звернення до цих критеріїв не лише допомагає точно класифікувати конфлікти, але й детермінує та забезпечує застосування відповідних правових механізмів для пом'якшення гуманітарних наслідків таких подій.

Визначення поняття "збройний конфлікт" у міжнародному гуманітарному праві (МГП) – це не просто питання термінологічної точності.

Воно слугує фундаментальною основою для застосування складної мережі правових норм, покликаних обмежити наслідки воєнних дій і захистити тих, хто не бере участі в конфлікті. Розуміння цих критеріїв на теоретичному рівні – від тонких відмінностей у формулюваннях до складної демаркації типів конфліктів – стає ключовим у визначенні прав і обов'язків воюючих сторін і забезпеченні захисту прав людини.

Варто наголосити на тому, що в історичній ретроспективі МГП виникло як відповідь на жахи війни, прагнучі прищепити почуття порядку і людяності навіть серед хаосу конфлікту. Однак постійно мінливий характер війни, від окопних баталій Першої світової війни до сучасних асиметричних конфліктів за участю недержавних суб'єктів, вимагає постійної переоцінки того, як ми визначаємо і класифікуємо ці ситуації. Цей шлях до розуміння і розвитку критеріїв визначення збройних конфліктів протягом десятиліть супроводжувався змінами, дискусіями і переосмисленням.

Ми спробуємо дослідити цей шлях, заглиблюючись в історико-нормативне підґрунтя, віхи, позначені міжнародними договорами, виклики, пов'язані з сучасними війнами, і перспективи, запропоновані як представниками міжнародно-правової доктрини, так і фахівцями-практиками.

У цьому дослідженні ми прагнемо сформулювати та репрезентувати комплексний погляд на те, як трансформувалися критерії визначення збройних конфліктів у МГП і що вони означають у сучасному складному глобальному ландшафті, включаючи й її міжнародно-нормативне вимірювання. Ми почнемо розгляд цих критеріїв, досліджуючи їх значення та актуальність у контексті глобальної динаміки, що розвивається.

Історично склалося так, що терміносистема "війна" була основним дескриптором, який використовувався для позначення широкомасштабних збройних протистоянь. Але, як і у випадку з багатьма поняттями, глибоко вкоріненими в історії, визначення поняття "війна" не обійшлося без труднощів. Фундаментальна праця "Про право війни і миру" відомого голландського юриста Гуго Гроція дає чітке уявлення про цю складність. Так,

Гроцій описував війну як прояв конфліктів, наголошуючи на тому, що вона є збройним змаганням сили, особливо за участю суверенних держав [71, с. 24]. З часом погляди Гроція на війну еволюціонували у більш комплексну концепцію, яка включала не лише фізичні виміри конфлікту, але й його моральні та правові аспекти. Він вважав, що війни можуть бути виправдані за певних умов, ввівши поняття "справедливої війни". На його думку, війна не є просто проявом грубої сили, а має ґрунтуватися на законній причині, коли права відстоюються за допомогою сили, коли мирні засоби не спрацьовують. Крім того, Гроцій робив значний акцент на веденні війни, запроваджуючи ідею, що навіть у розпалі конфлікту слід дотримуватися певних моральних стандартів. Його робота заклала основу для того, що згодом стало принципами гуманітарного поводження під час війни, такими як захист цивільного населення і заборона певних негуманних практик [72, с. 639].

По суті, в той час як початкові визначення війни зосереджувалися переважно на фізичному протистоянні між державами, такі мислителі, як Гроцій, почали розширювати це поняття, наповнюючи його правовими та моральними принципами. Його внесок надзвичайно вплинув на сучасне міжнародне гуманітарне право, підкресливши необхідність врахування етичних міркувань навіть серед хаосу конфлікту.

Однак, з розвитком суспільства і трансформацією природи конфліктів, простої класифікації протистоянь як "війни" стало недостатньо. Спектр конфліктів розширився: від внутрішніх чвар всередині держав до зіткнень, в яких брали участь кілька націй або які відбувалися під впливом зовнішніх суб'єктів. Ця еволюція вимагала запровадження більш конкретних термінів для позначення багатогранної природи таких конфліктів, що призвело до розмежування збройних конфліктів на "міжнародні", "неміжнародні" та "інтернаціоналізовані", серед іншого. Отже, лексикон міжнародного гуманітарного права розширився у відповідь на мінливу динаміку геополітичних протистоянь [73, с. 95].

У сфері МГП визначення збройних конфліктів має вирішальне значення для забезпечення захисту некомбатантів і встановлення правил ведення бойових дій. Хоча критерії цього визначення змінювалися протягом століть, деякі основоположні моменти залишили незгладимий слід у його розвитку. Одна з таких ключових подій сталася в 1859 році, яка не лише сформувала наше розуміння збройних конфліктів, але й каталізувала формування, формалізацію і формулювання термінологічного апарату сучасного права збройних конфліктів. Фундамент зародження сучасного права збройних конфліктів (ПЗК) можна простежити починаючи з битви при Сольферіно, що відбулася в Північній Італії в 1859 році. 24 червня того року відбулося зіткнення французької, сардинської та австрійської армій, в результаті якого загинуло або було важко поранено понад 40 000 солдатів. Без належної медичної допомоги ці жертви були покинуті на полі бою і в навколишніх населених пунктах [74, с. 45].

Жан Анрі Дюнан, швейцарський підприємець і громадський діяч, став свідком цієї жахливої битви і за допомогою місцевих жителів намагався допомогти пораненим. Глибоко зворушений цією подією, він написав у 1862 році книгу "Спогад про Сольферіно", в якій детально описав героїку битви, а також жахливі умови життя поранених [75, с. 32]. У цій книзі було викладено дві основні пропозиції: по-перше, про необхідність розробки та прийняття міжнародної конвенції, яка б юридично захищала поранених військовослужбовців; по-друге, про створення національних товариств, які б у мирний час збирали ресурси і персонал для допомоги пораненим у воєнний час, доповнюючи медичні служби національної армії.

Ідеї Дюнана швидко набули популярності в Європі, особливо у XIX столітті, коли гуманітарні ініціативи часто отримували швидку підтримку. Натхненний баченням Дюнана, в Женеві був створений комітет з п'яти осіб. Адвокат Гюстав Мойньє, ключова фігура в комітеті, перетворив широкі ідеї Дюнана на конкретні плани дій. Їх наполеглива адвокація змусила швейцарський уряд організувати дипломатичну конференцію, яка

завершилася прийняттям Женевської конвенції 1864 року, мова про яку буде йти згодом [76, с. 55].

Хоча "Спогад про Сольферіно" яскраво описує жахіття бою та неналежний рівень медичної допомоги пораненим солдатам, його основна увага зосереджена не на класифікації міжнародних конфліктів. Натомість, робота Дюнан підкреслює та актуалізує необхідність кращого догляду за пораненими солдатами незалежно від їхньої національності, а також необхідність надання нейтральними організаціями гуманітарної допомоги під час воєн. Ідеї книги призвели до створення МКЧХ і прийняття Першої Женевської конвенції у 1864 році, яка мала за мету захист хворих і поранених під час війни. Саме Женевські конвенції, особливо розширені версії, прийняті у XX столітті, надали більш детальну класифікацію конфліктів (наприклад, міжнародні та неміжнародні) і встановили захист для різних категорій осіб, які постраждали від конфлікту (включаючи не тільки поранених і хворих, а й військовополонених і цивільних осіб).

Отже, хоча Дюнан у "Спогадах про Сольферіно" прямо не розробляв класифікацію міжнародних конфліктів, його книга відіграла важливу роль у каталізації зусиль, які врешті-решт призвели до створення такої класифікації в рамках міжнародного гуманітарного права.

Після встановлення початкових принципів, закладених після подій у Сольферіно і Женевської конвенції 1864 року, визначення "збройного конфлікту" в міжнародному гуманітарному праві потребувало подальшого уточнення і доопрацювання. Зі збільшенням масштабів і складності воєн і конфліктів зростала потреба у визначенні їхніх меж і характеристик. Зокрема, дві світові війни, з їх безпрецедентним розмахом і безпосереднім впливом на цивільне населення, поставили нові виклики перед існуючими рамками МГП. Ці масштабні глобальні конфлікти підкреслили неоднозначність розмежування між комбатантами і некомбатантами, а також потребу в більш чітких керівних принципах ведення бойових дій і захисту тих, хто постраждав від них. Вся структура війни змінилася, і розмиті межі підкреслили

необхідність більш чіткого визначення того, що є збройним конфліктом [77, с. 65].

Протягом подальшої еволюції глобального суспільства терміносистема "війна" зазнавала різних інтерпретацій та визначень як у практиці держав, так і в кодифікаціях міжнародного права. Історично вона була основним дескриптором масштабних конфліктів, а такі конвенції, як Гаазькі конвенції 1907 року, закріпили це поняття, включивши в нього такі визначальні терміни, як "війна" і "воюючі сторони" [78, с. 70]. Ця концепція війни знайшла подальше відлуння в міжнародних угодах, таких як Женевський протокол 1925 року, який мав за мету регулювати використання хімічних і біологічних агентів у війні [79]. Цей протокол, регулюючи ведення воєн, зберіг використання терміну "війна" [80, с. 54].

Історичні норми, такі як оголошення війни, відіграють ключову роль у визнанні початку конфлікту. Хоча цей звичай міг мати давні витоки, пов'язані з честю і лицарством, саме Конвенція про закони і звичаї війни 1907 року перетворила цю звичаєву практику на формалізовану договірну норму [81, с. 460]. Науковці та юристи розмірковували над природою війни, деякі з них визначають її як стан, коли вся система регулярних мирних відносин між державами повністю розірвані. Таке комплексно-системне бачення війни виходить за рамки лише акту оголошення війни. Додаткові індикатори, що визначають перехід від миру до війни, насамперед, включають розрив дипломатичних та економічних відносин, анулювання мирних договорів (за винятком тих, що визначають ведення війни) та запровадження правових режимів, що обмежують певні свободи під час воєнного часу [82, с. 140].

Траєкторія розвитку права, що регулює міжнародні збройні конфлікти, свідчить про динамічний і мінливий характер глобальних політичних ландшафтів. Історично ця галузь права визначалася досить вузькою і формалістичною концепцією війни. Така перспектива була обмеженою, часто не враховуючи складності та багатогранності глобальних протистоянь. Однак наслідки Другої світової війни, які ми аналізували в попередньому підрозділі

дослідження, призвели до глибокого самоаналізу та нагальної необхідності реформування міжнародно-правової бази. Як зазначає О. В. Сенаторова “століттями вважалося, що під регулювання МГП підпадають тільки війни між державами, а не всередині них. Громадянські війни були справами окремих держав, а не міжнародного права; спроби ж їх оцінити, чи встати на бік антиурядових сил вважилися втручанням у внутрішні справи цієї держави” [83, с. 139].

Обґрунтовано вважаємо, що саме Женевські конвенції 1949 року стали відповіддю на цю потребу. Ці конвенції виникли не у вакуумі, а були скоріше переглядом попередніх конвенцій, що датуються кінцем XIX і початком XX століть. До 1949 року в Женеві було підписано низку конвенцій – у 1864, 1906 і 1929 роках – кожна з яких ґрунтувалася на попередній і мала за мету забезпечити більшу ясність і захист. Тому в 1949 році міжнародне співтовариство знову зібралося в Женеві, але цього разу з рішучим наміром докорінно переглянути існуючі закони і звичаї війни. Результатом стали чотири Женевські конвенції 1949 року, які всебічно розширили захист поранених і хворих солдатів на суші і на морі, військовополонених і цивільних осіб. Кожна конвенція була присвячена окремій категорії жертв війни, відображаючи складність і різноманітність сучасної війни [84, с. 70].

Саме на цьому тлі Женевські конвенції 1949 року стали переломним моментом у реформуванні законодавства, пов'язаного зі збройними конфліктами. Замість того, щоб залишатися прив'язаними до обмеженого сприйняття війни, оновлені конвенції розвернулися в бік більш всеохоплюючої і об'єктивної концепції, наголошуючи на ширшому понятті "збройного конфлікту". Ця зміна перспективи підкреслила визнання того, що конфлікти – це не просто оголошені війни між державами, але вони можуть проявлятися в незліченних формах, часто з нюансами, які попередня система не змогла врахувати [85, с. 70].

У контексті МГП, як це визначено Женевськими конвенціями, збройні конфлікти можна типологічно розділити на два окремі категорії: міжнародні

збройні конфлікти та неміжнародні збройні конфлікти. При поверхневому розгляді розмежування здається простим, бо ґрунтується на просторовому критерію, а саме:

А) *конфлікт, що розгортається між двома або більше суверенними державами,*

Б) *кваліфікується як міжнародний збройний конфлікт, – тоді як*

В) *протистояння, що відбуваються в межах кордонів однієї держави, класифікуються як неміжнародні збройні конфлікти.*

Однак ландшафт глобального конфлікту не завжди настільки чітко розмежований. Можуть виникати ситуації, коли обидві форми конфлікту – міжнародний і неміжнародний – співіснують одночасно. Це призводить до сценарію, який часто називають "змішаним конфліктом". Важливо зазначити, що термін "змішаний конфлікт" не означає окрему, унікальну категорію конфлікту в рамках МГП. Натомість, він означає сценарій, в якому одночасно присутні як міжнародний, так і неміжнародний конфлікт, і кожен з них зберігає свої окремі правові атрибути відповідно до МГП [86, с. 39].

Тенденція до розширення сфери застосування наведених настанов не зупинилася на перегляді Женевських конвенцій 1949 року. Дійсно, ці конвенції заклали фундаментальну основу, але було визнано, що ландшафт війни і збройних конфліктів продовжує розвиватися. Подальше прийняття Додаткових протоколів до Конвенції, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів 1949 року (Протокол I) та Конвенції, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру 1949 року (Протокол II) в 1977 році, ще більше розширило розуміння і класифікацію збройних конфліктів. Цей документ став революційним, визнавши і додавши війни за національне визволення до сфери дії права міжнародних збройних конфліктів. Такі конфлікти, спричинені прагненням народів до самовизначення проти колоніального панування та іноземної окупації, створювали унікальні виклики, на які світова спільнота мала відповісти.

Якщо продовжити згадану вище еволюцію МГП, що регулює міжнародні збройні конфлікти, то стає очевидним основоположне значення Загальної статті 2 Женевських конвенцій 1949 року. Ця стаття підкреслює розширення етосу, який міжнародне співтовариство почало застосовувати у своєму підході до війни і міжнародних збройних конфліктів [87].

Загальна стаття 2, яку часто називають "наріжним каменем" конвенцій, передбачає застосування конвенцій не лише під час повномасштабних оголошених воєн, але й у будь-якій формі збройного протистояння між двома або більше договірними державами, які приєдналися до конвенцій [88]. Це глибокий відхід від попередньої обмеженої перспективи. Включення положення про те, що конвенції застосовуються, навіть якщо одна зі сторін не визнає стану війни, свідчить про прихильність до забезпечення гуманітарних принципів незалежно від політичних або дипломатичних формальностей.

Більше того, треба наголосити на тому, що ця стаття значно розширює сферу дії МГП, стверджуючи, що під дію конвенцій підпадають не лише відкриті воєнні дії. Навіть такі ситуації, як часткова або повна окупація території іншою державою – без жодного збройного опору – будуть посилятися на положення Женевських конвенцій. Це, по суті, відображає розуміння конфлікту, а саме – визнання того, що сама по собі окупація, з її потенціалом порушень прав людини і системного гноблення, є актом, що вимагає міжнародного гуманітарного захисту. Хоча окупація сама по собі є багатогранним питанням, її включення до цього правового режиму ще більше зміцнило розуміння того, що міжнародні протистояння виходять за рамки простого бойового зіткнення і заглиблюються в соціально-політичну, територіальну та правозахисну сфери [89, с. 2].

У складній сфері міжнародних відносин перехід від збройного конфлікту до окупації має багато аспектів. Історично поняття окупації було окреслено в статті 42 Гаазької Конвенції 1907 року [90]. Вона наголошує на зміні влади, визнаючи територію окупованою, коли вона опиняється під відчутною владою ворожої армії. Для юридичного визнання такої окупації

існують дві передумови: по-перше, держава-окупант повинна мати очевидний ефективний контроль над територією, яка їй не належить; по-друге, ця інтервенція не повинна бути схвалена легітимним сувереном території [91, с. 72].

Суть ефективного територіального контролю має вирішальне значення. Він не лише вимагає фізичної присутності та стабільності, що забезпечується окупаційною силою, але й підкреслює вакуум, створений недієздатною місцевою владою, який потім заповнюється окупаційною силою. Тут стаття 2(2) Женевської конвенції уточнює наше розуміння, підкреслюючи, що положення про окупацію застосовуються навіть тоді, коли окупована територія не чинить жодного збройного опору [92], [93, с. 73].

Ускладнення виникають тоді, коли територіальний контроль здійснюється не безпосередньо окупаційними військами, а через посередника, наприклад, маріонетковий уряд або інші локальні владні структури. Оцінити, чи призводить такий вплив до окупації, непросто. Воно стає ще складнішим, коли ми оцінюємо необхідний ступінь впливу, оскільки не всі втручання з боку держави означають окупацію. У таких контекстах Міжнародний кримінальний трибунал для колишньої Югославії (МТКЮ) використовує критерій "загального контролю". Окупація має місце тоді, коли держава здійснює "загальний контроль" над місцевими суб'єктами, які мають "ефективний контроль" над відповідною територією [94, с. 74].

Одним із показових випадків, що ілюструє цю складну динаміку, була ситуація в Нагірному Карабаху. Після війни з сепаратистськими силами (підтриманими вірменською армією) у 1994 році Азербайджан не зміг відновити свій суверенітет над цією територією. Територія залишалась під управлінням самопроголошеної "Нагірно-Карабахської Республіки", яка не була визнана жодною іншою державою. Незважаючи на це, значний вплив Вірменії, чи то через військові структури, чи то через стратегічне планування, свідчило про те, що вона відіграє більше, ніж допоміжну роль у регіоні.

Переплетені військово-стратегічні відносини між Вірменією та регіоном Нагірного Карабаху натякали на фактичну окупацію [95, с. 103].

Важливим доповненням до Женевських конвенцій був Додатковий протокол I, який уточнює, що будь-які розбіжності між двома державами, якщо вони призводять до військового втручання, кваліфікуються як збройний конфлікт згідно зі статтею 2. При цьому уточнюється, що тривалість конфлікту або масштаби насильства не є визначальними факторами [96]. Таке розширювальне тлумачення посилює глобальну позицію щодо пріоритетності прав людини та гуманітарних принципів над вузькими визначеннями чи формальними вимогами.

Отже, загальна стаття 2 уособлює зміну парадигми в міжнародній думці, підкреслюючи проактивну та розширювальну позицію Женевських конвенцій. Її широке охоплення гарантує, що конвенції залишаються актуальними, гнучкими і дієвими в умовах еволюції форм ведення війни і конфліктів, зміцнюючи їхнє місце як незамінного інструменту в МГП.

По суті, Женевські конвенції 1949 року та подальші протоколи і зміни до них є важливими віхами, що знаменують зобов'язання міжнародної спільноти щодо розуміння, вирішування і пом'якшування наслідків і складнощів збройних конфліктів. Вони демонструють колективні зусилля, спрямовані на те, щоб навіть серед хаосу конфлікту принципи людяності залишалися першорядними.

Як зазначає Топольницька М. І., Женевські конвенції 1949 року запровадили ключову термінологію, яка змінила дискурс міжнародних конфліктів. По суті, конвенції проливають світло на відмінності між "війною" і "збройним конфліктом". Зокрема, вони визначили "міжнародний збройний конфлікт" і "неміжнародний збройний конфлікт" [97, с. 178].

Варто відзначити, що численні договори в рамках МГП не дають чіткого визначення ні поняттю "війна", ні поняттю "збройний конфлікт". Сучасне розуміння, однак, значною мірою спирається на визначення, надані такими

відомими організаціями, як МКЧХ, та прецеденти, встановлені міжнародними судами [98, с. 339].

Важливою віхою в дискусії щодо цього визначення є справа Тадича, розглянута Міжнародним кримінальним трибуналом у справах колишньої Югославії (МТКЮ) [99, с. 47]. Душко Тадич був обвинуваченим у першій справі трибуналу. Суд надав вичерпне тлумачення, стверджуючи, що "збройний конфлікт має місце тоді, коли має місце застосування збройної сили між державами або тривале збройне насильство між урядовими органами та організованими збройними групами, або між такими групами всередині держави". Це визначення: а) чітко підкреслює масштаби збройних конфліктів, б) наголошує не лише на протистоянні між державами, але й на внутрішніх конфліктах, в) які можуть мати не менш жахливі гуманітарні наслідки. Отже, справа Тадича слугує важливим наріжним каменем у правовому розумінні збройних конфліктів, підкреслюючи необхідність широкого тлумачення, яке охоплює різноманітну і складну природу сучасних воєнних дій [100, с. 340].

Важливо розуміти, що хоча "збройний конфлікт" є широким терміном, який охоплює різні ситуації бойових дій, включаючи війни, не всі сутички або протистояння кваліфікуються як війни.

Війни, зазвичай, мають традиційні ознаки, — вони:

- часто починаються з офіційної декларації, що призводить до негайних дипломатичних наслідків, таких, наприклад, як розрив зв'язків між воюючими державами;

- це також може призвести до анулювання існуючих політичних та інших видів договорів між залученими державами;

- більше того, термін "війна" історично зарезервований для протистояння між суверенними державами.

Коли конфлікт є внутрішнім, наприклад, громадянське повстання або боротьба фракцій за автономію чи незалежність, ми схильні використовувати термін "збройний конфлікт" для опису ситуації. Повномасштабна війна зазвичай спричиняє системні зміни в державі: інституції переорієнтовуються

на виконання функцій воєнного часу, а суспільні норми можуть зазнати швидкої еволюції [101, с. 52].

У МГП розуміння нюансів неміжнародних збройних конфліктів вимагає заглиблення у дві основні договірні рамки: спільну статтю 3 Женевських конвенцій 1949 року та статтю 1 Додаткового протоколу II 1977 року. Крім того, розуміння неміжнародного збройного конфлікту також відіграє ключову роль у визначенні юрисдикції Міжнародного кримінального суду (МКС), що робить побіжний огляд Статуту МКС доречним [102, с. 4].

Загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949 року стосується випадків "збройного конфлікту неміжнародного характеру, що відбувається під юрисдикцією держави, яка підписала конвенцію" [103]. Термінологія починається з розуміння та визначення обмежувальних рамок, підкреслюючи конфлікти, які не мають міжнародного коріння. Цей неявний зв'язок зі спільною статтею 2, яка стосується міждержавних конфліктів, означає, що неміжнародні збройні конфлікти – це, як правило, ті, в яких принаймні один учасник не є державним утворенням. Такі конфлікти можуть відбуватися або між недержавними збройними угрупованнями та урядовими підрозділами, або виключно між недержавними суб'єктами.

Важливим аспектом статті 3 є її неявне розмежування з простими внутрішніми заворушеннями або окремими актами насильства, що вимагає наявності "збройного конфлікту". Критерії серйозності, необхідні для такої класифікації, перевищують критерії для міжнародних збройних конфліктів. Виходячи з судових прецедентів, створених такими органами, як Міжнародний трибунал, цей поріг серйозності, як правило, досягається, коли ситуація демонструє тривалу збройну агресію. Визначення наявності таких конфліктів ґрунтується на двох ключових критеріях: масштабі воєнних дій та організаційній спроможності залучених суб'єктів. Ці критерії не є фіксованими, а виводяться з сукупності відповідних показників [104, с. 76].

Фактори, які можуть впливати на оцінку інтенсивності конфлікту, включають організований характер бойових дій, розгортання державою

збройних сил у сценаріях, коли традиційні правоохоронні органи перевантажені, тривалість конфлікту, а також регулярність і способи здійснення насильницьких дій. Крім того, додаткову інформацію можна отримати виходячи з аналізу задіяної зброї, тенденції переміщення цивільного населення, території, утримувані повстанськими формуваннями, а також загальних людських втрат (включаючи загиблих, поранених і внутрішньо переміщених осіб) [105, с. 77].

Щоб визначити, чи досягнуто порогу інтенсивності збройного конфлікту, використовуються різні індикатори оцінки, хоча вони не обов'язково повинні співіснувати. Одним з основних критеріїв є організаційна спроможність залучених суб'єктів. У той час як урядові сили за своєю суттю відповідають цьому критерію, недержавні угруповання оцінюються на основі таких факторів, як визначена командна ієрархія, координація різних підрозділів, здатність вербувати нових членів і внутрішні правила [106, с. 54].

Якщо ці критерії не виконуються, ситуацію можна назвати "внутрішніми заворушеннями" або "внутрішньою напруженістю", а не збройним конфліктом. Хоча юридичні визначення цих термінів залишаються невловимими, МКЧХ надав деякі рекомендації. Широка польова робота організації та її взаємодія зі сторонами в зонах конфлікту дала МКЧХ можливість сформулювати унікальну точку зору профільного характеру. Їхні спостереження свідчать про те, що розрізнення між "внутрішніми заворушеннями" і "внутрішньою напруженістю" має вирішальне значення, оскільки відповідні заходи реагування і гуманітарні заходи відрізняються для кожного з них. Внутрішні заворушення часто пов'язані з більш прямими конфронтаціями і вимагають втручання для захисту цивільного населення, яке опинилося під перехресним вогнем. На противагу цьому, внутрішня напруженість, хоча і менш жорстока, підкреслює важливість дотримання стандартів прав людини, особливо коли йдеться про затримання і судові процеси. Висновки МКЧХ, хоча і не є юридично зобов'язуючими, пропонують

цінні оперативні перспективи, які можуть спрямовувати дії держав і міжнародне реагування [107, с. 78].

Застосування загальної статті 3, яка зосереджена на конфліктах на території Договірної Сторони, викликало дискусії. Дехто тлумачить її як таку, що стосується лише держав, які підписали Женевські конвенції 1949 року, підкреслюючи тим самим її територіальну обмеженість. Інші стверджують, що це більше стосується розмежування між внутрішніми та міжнародними спорами. Також розглядалися мотиви недержавних груп у неміжнародних конфліктах [108, с. 106]. Хоча дехто вважає, що в таких конфліктах повинні брати участь виключно сторони з політичними устремліннями, виключаючи кримінальні структури на кшталт мафії, чинна правова база не підтримує цю точку зору. МТКЮ роз'яснив це у справі Лімая, підкресливши, що мотиви насильства не мають значення, і зосередившись на інтенсивності конфлікту та партійній організації [109, с. 13]. Диференціація на основі мотивів може бути проблематичною, оскільки багато груп мають змішані наміри, поєднуючи кримінальну діяльність з політичними цілями. Деякі злочинні організації навіть здійснюють квазіполітичний контроль над регіонами або населенням [110, с. 79].

Додатковий протокол II стосується конфліктів на території Договірної Сторони за участю її збройних сил і протиборчих організованих груп, які мають достатній контроль для проведення військових операцій. Він не охоплює національно-визвольні війни, які розглядаються згідно зі статтею 1(4) Додаткового протоколу I. Цей Протокол розрізняє прості внутрішні заворушення і більш глибокі рівні насильства, які становлять неміжнародні збройні конфлікти. Він встановлює високу планку для недержавних суб'єктів, вимагаючи від них значної організації та територіального контролю. Однак, хоча загальна стаття 3 передбачає певний рівень організації, вона не вимагає територіального контролю. Отже, багато конфліктів можуть підпадати під дію статті 3, але не під дію Додаткового протоколу II., [111], [112].

На практиці складно визначити ситуації, які відповідають критеріям Протоколу. Коментар МКЧХ до Додаткових протоколів припускає, що контроль може бути відносним, натякаючи на території під тимчасовим або частковим контролем. Але Протокол обмежується конфліктами за участю урядових сил і протиборчих організованих груп, виключаючи конфлікти між недержавними суб'єктами. Як і загальна стаття 3, Додатковий протокол II підкреслює свою застосовність до конфліктів на території Високої Договірної Сторони. Він також передбачає, що навіть іноземні війська, які підтримують місцеві органи влади, повинні бути включені. Протокол ґрунтується на загальній статті 3, але не змінює її основоположних умов. Отже, стаття 3 зберігає свою широку сферу застосування [113, с. 80].

У сфері міжнародного гуманітарного права виникає важливе питання щодо точного розмежування конфліктних сценаріїв, до яких застосовується право. Хоча Женевські конвенції 1949 року і наступні Додаткові протоколи до них 1977 року проливають світло на конкретні ситуації, які вони розглядають, їм не вистачає вичерпних критеріїв для ідентифікації таких ситуацій. Ця нечіткість неминуче призводить до дилем у практичному застосуванні МГП, особливо при розмежуванні таких ситуацій, як "внутрішній конфлікт" чи "гібридний конфлікт". Як зазначає у своїй статті М. Гнатовський, нюанси полягають в тому, як міжнародне право регулює міжнародні та неміжнародні збройні конфлікти, ще більше підкреслюючи цю неоднозначність. Як наслідок, в епоху, коли лінії конфлікту стають дедалі більш розмитими, тлумачення та рішення міжнародних судів відіграють важливу роль у з'ясуванні та уточненні нашого розуміння того, що насправді є міжнародним конфліктом [114, с. 97].

Внутрішні конфлікти, які часто називають неміжнародними збройними конфліктами, наразі становлять основну частину глобальних збройних протистоянь [115, с. 46]. Вони переважно розгортаються в межах державних кордонів і, як правило, включають бойові дії між державою і недержавними збройними формуваннями або зіткнення між різними недержавними групами

без підтримки держави [116, с. 75]. Тим не менш, вони не охоплюють внутрішні заворушення, такі як протести, поодинокі насильницькі дії або подібні інциденти [117, с. 43]. Фундаментальна відмінність між міжнародними і неміжнародними конфліктами ґрунтується на тому, хто є їхніми суб'єктами-учасниками. У той час як у першому випадку, як правило, державні суб'єкти протистоять один одному, у другому – ні. Розвиток законодавства, що регулює неміжнародні збройні протистояння, був порівняно повільним, здебільшого через те, що держави розглядали такі норми як потенційне порушення їхнього суверенітету і невиправдане втручання у внутрішні справи [118, с. 45].

До 1990-х років правовий нагляд за неміжнародними конфліктами був мінімальним. До прийняття Загальної статті 3 Женевських конвенцій 1949 року міжнародно-правові рамки регулювали лише неміжнародні конфлікти, які переростали в повномасштабні повстання або воєнні дії. Винятки були нечисленними і розглядалися на індивідуальній основі. Між 1949 і початком 1990-х років з'явився більш всеохоплюючий підхід до цих конфліктів, позначений такими інструментами, як Гаазька конвенція про захист культурних цінностей і Додатковий протокол II до Женевських конвенцій 1949 року. Проте в цю епоху звичаєве право залишалося неоднозначним [119, с. 2].

Починаючи з 1990-х років, викристалізувались чітка міжнародно-правова база, що регламентує і контролює неміжнародні конфлікти. Ця еволюція відбувалася за трьома основними правовими траєкторіями. По-перше, право неміжнародних конфліктів часто віддзеркалює та інтегрує аспекти міжнародного конфліктного права. Останнє часто встановлює нормативний стандарт. По-друге, міжнародне кримінальне право вплинуло на формування норм неміжнародного конфліктного права. Нарешті, до цього нормативного масиву були інтегровані принципи міжнародних прав людини. З огляду на опір держав прямому міжнародному гуманітарному нагляду за внутрішніми конфліктами, ці три напрямки відіграли важливу роль. Сьогодні міжнародне співтовариство з більшою готовністю визнає, що держави

зобов'язані дотримуватися міжнародних стандартів, що включають як права людини, так і міжнародні гуманітарні принципи, навіть у контексті внутрішніх конфліктів [120, с. 770].

Роль міжнародних судів у формуванні нюансів міжнародного гуманітарного права не можна недооцінювати. Зокрема, коли йдеться про визначення того, що є "збройним конфліктом", рішення міжнародних судових органів надають ключове розуміння. Яскравим прикладом цього є знакове рішення Апеляційної палати Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, про який ми вже згадували у цьому розділі [121, с. 25]. Це рішення роз'яснило, що "збройний конфлікт" має місце не лише тоді, коли держави беруть участь у військових діях, але й під час тривалих протистоянь між урядовими силами та організованими збройними формуваннями, або навіть між такими формуваннями в межах однієї держави, як у справі "Тадича" [122]. Таке тлумачення Міжнародного кримінального трибуналу з тих пір стало основоположним, підкреслюючи мінливий характер збройних конфліктів і важливу роль міжнародних судів у їхній класифікації [123, с. 25].

У цьому контексті, розмежування між міжнародними збройними конфліктами (МЗК) і неміжнародними збройними конфліктами (НМЗК) має важливе значення в рамках МГП. Ця відмінність, що бере свій початок у визначенні, викладеному у справі Тадича, відіграє вирішальну роль у застосуванні та обсязі положень МГП. У контексті МЗК, де суперечки виникають між суверенними державами, в дію вступає весь обсяг МГП, забезпечуючи всеосяжні гарантії та положення. І навпаки, в НМЗК, які зазвичай включають конфлікти в межах однієї держави – часто між урядовими силами і недержавними збройними угрупованнями або між самими такими угрупованнями, – застосовується лише частина норм МГП [124, с. 1141].

Таке розмежування забезпечує врахування складності та специфіки кожного типу конфлікту, але також підкреслює важливість чіткої класифікації, оскільки вона безпосередньо впливає на обсяг правового захисту та зобов'язань у кожному конкретному конфлікті [125, с. 139].

На думку М. Гнатовського, протягом останніх десятиліть у міжнародному гуманітарному праві спостерігається помітна тенденція до зменшення різких відмінностей між МЗК і НМЗК. Апеляційна палата Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії пояснює цей зсув сплеском громадянських війн, їхньою зростаючою інтенсивністю та глибокими наслідками, які вони мають для світової спільноти. Ці зміни ще більше посилюються досягненнями у сфері міжнародних гарантій прав людини. Тим не менш, важливо визнати, що навіть попри розмивання кордонів, вони не зникли повністю. На це вказують два важливі аспекти: i) лише частина норм, що регулюють МЗК, була поступово адаптована до сценаріїв НМЗК; ii) цей перехід не є простим перенесенням принципів МЗК у сферу НМЗК. Натомість, це радше засвоєння їхньої загальної суті, а не вичерпне застосування кожного конкретного правила [126, с. 140].

З огляду на актуальність розмежування МЗК і НМЗК, важливим є вивчення їхньої класифікації авторитетними міжнародними судовими установами. Найважливішими серед них є Міжнародний кримінальний трибунал щодо колишньої Югославії (МКТЮ), Міжнародний суд ООН (МС ООН) та Міжнародний кримінальний суд (МКС). Ці інституції надають важливі перспективи та рішення, які продовжують формувати наше розуміння цих класифікацій конфліктів [127, с. 142].

На думку М. Гнатовського саме Апеляційна палата МКТЮ визначила два альтернативні критерії, за наявності яких можна вести мову про перетворення НМЗК на МЗК та зробила великий внесок в розробку питання "інтернаціоналізації" конфліктів. Зокрема, вони зосередилися на конфліктах, які починаються як неміжнародні, але згодом розвиваються і набувають міжнародних аспектів. Саме ця концепція була вперше застосована МТКЮ у його знаковому рішенні у справі Тадича, в якому досліджувалася складна природа збройного конфлікту в колишній Югославії. Апеляційна палата Трибуналу встановила чіткі критерії: конфлікт є безсумнівно міжнародним, якщо в ньому беруть участь кілька держав. Проте неміжнародний збройний

конфлікт може перетворитися на міжнародний або коли інша держава безпосередньо втручається зі своїми збройними силами, або коли угруповання в рамках неміжнародного конфлікту діють під керівництвом або від імені іншої держави. Хоча ці критерії забезпечують фундаментальне розуміння, їх застосування в подальших міжнародно-правових сценаріях породило різні інтерпретації, особливо щодо втручання іноземних військ [128, с. 143].

Протягом багатьох років класифікація конфліктів на "міжнародні" та "неміжнародні" була не лише предметом правових дебатів, але й основою для міжнародного реагування на гуманітарні кризи та переслідування воєнних злочинів. Оскільки межі між внутрішніми заворушеннями і зовнішнім втручанням у сучасній війні продовжують розмиватися, роль міжнародних судових установ у забезпеченні ясності стає все більш важливою. Вищезгадані критерії, встановлені МКТЮ, слугують дороговказом у цьому заплутаному лабіринті класифікацій. Проте кілька гучних справ, представлених на розгляд міжнародних судів, таких як МС ООН і Міжнародний кримінальний суд МКС, ще більше висвітлюють складнощі, пов'язані з цим питанням. Ці справи, кожна з яких унікальна за своїми обставинами і геополітичними наслідками, дають безцінне уявлення про еволюцію міжнародного гуманітарного права і постійні зусилля, спрямовані на його адаптацію до сучасних викликів. Давайте заглибимося в деякі з цих ключових кейсів, щоб краще зрозуміти нюанси класифікації конфліктів з точки зору міжнародного права.

Міжнародний суд ООН, створений під егідою Організації Об'єднаних Націй, є головним судовим органом, що розглядає спори між державами. Його рішення не лише вирішують конкретні суперечки між державами, але й формують саму структуру міжнародних правових норм. У сфері класифікації збройних конфліктів МС ООН ухвалив знакові рішення, які стосуються багатогранної та мінливої природи війн і воєнних дій. Ці рішення, винесені в контексті реальних політичних складнощів, дають безцінне розуміння взаємозв'язку між діями держав, міжнародним гуманітарним правом і самим визначенням конфлікту.

У фундаментальній справі "Військова та воєнізована діяльність у Нікарагуа та проти Нікарагуа" Міжнародний Суд ООН розглянув складну природу конфлікту в Нікарагуа [129, с. 54]. Суть справи полягала в розмежуванні міжнародного конфлікту, що існував між Нікарагуа і США, і внутрішніх збройних конфліктів всередині Нікарагуа за участю урядових сил і повстанців-контрас. Суд створив прецедент того, що втручання держави в громадянську війну може перетворити неміжнародний конфлікт на міжнародний. Це рішення підкреслило нюанси того, як зовнішні сили можуть впливати на характер конфліктів [130, с. 535].

Справа "Збройні дії на території Конго" проливає світло на багатогранну природу конфлікту в Конго [131, с. 43]. МС ООН ретельно визначив різні фази конфлікту в Конго, виокремивши періоди, коли він набував міжнародного характеру, зокрема, за участю Уганди, і періоди, коли він залишався переважно неміжнародним. Це рішення дає уявлення про динамічну і мінливу природу конфліктів і про те, як міжнародні суб'єкти можуть змінювати класифікацію конфлікту.

Міжнародний кримінальний суд представляє узгоджені зусилля міжнародної спільноти, спрямовані на притягнення до відповідальності осіб за найтяжчі злочини – від геноциду до воєнних злочинів. Однак, перш ніж притягнути винних до відповідальності, необхідно точно класифікувати характер конфлікту, під час якого були скоєні ці злочини. Рішення МКС з цього приводу не лише впливають на обсяг індивідуальної відповідальності, але й роблять значний внесок у ширший дискурс про міжнародне гуманітарне право. Своїми рішеннями МКС орієнтується в складних умовах сучасних збройних конфліктів, проливаючи світло на їхній характер і супутні правові наслідки.

Насильство після виборів у Кенії в 2007-2008 роках поставило міжнародне право перед серйозними викликами. Під час розгляду ситуації в Республіці Кенія Палата попереднього провадження МКС кваліфікувала насильство як неміжнародний збройний конфлікт. Ця класифікація мала

вирішальне значення для розмежування юрисдикції суду та потенційних воєнних злочинів [131, с. 75].

Після Арабської весни Лівія поринула у складну павутину внутрішніх конфліктів, які МКС розглядав у справі Аль-Верфаллаха. Суд визнав ситуацію в Лівії після 2011 року неміжнародним збройним конфліктом, що характеризується наявністю численних угруповань, які борються за територіальний і політичний контроль. Важливо, що МКС встановив, що в цьому конкретному контексті іноземні держави не брали безпосередньої участі у бойових діях, що посилює неміжнародний характер конфлікту [132, с. 34].

Отже, еволюція міжнародних відносин і права стала свідком трансформації розуміння понять "війна" і "збройний конфлікт". Історично склалося так, що "війна" була домінуючим терміном, який використовувався для опису великомасштабних конфліктів, а конвенції, такі як Гаазькі конвенції 1907 року, забезпечували певну фундаментальну структуру. Однак зі зміною ландшафту глобальних конфліктів жорсткість цього терміну стала очевидною, що призвело до необхідності ширшого і більш адаптивного розуміння.

Гуго Гроцій розглядав війну як збройне змагання, в якому часто беруть участь суверенні держави. Але ХХ століття принесло з собою зростаюче усвідомлення того, що конфлікти не є суто протистоянням між державами. Це призвело до перегляду Женевських конвенцій у 1949 році, які, спираючись на попередні конвенції від 1864, 1906 і 1929 років, перейшли від терміну "війна" до більш широкого терміну "збройний конфлікт". Мета полягала в тому, щоб охопити безліч форм, яких можуть набувати конфлікти, окрім просто оголошених воєн.

Додатковий протокол до Женевських конвенцій 1977 року ще більше уточнив наше розуміння конфліктів. Він закріпив, що будь-яка розбіжність, що призводить до військового втручання між двома державами, буде вважатися збройним конфліктом. Більше того, хоча багато договорів у сфері міжнародного гуманітарного права уникають чіткого визначення понять

"війна" або "збройний конфлікт", такі організації, як МКЧХ, відіграли важливу роль у формуванні цих визначень. Ключовою для визначення "збройних конфліктів" у МГП є загальна стаття 3 Женевських конвенцій 1949 року, яка визначає конфлікти, що "не мають міжнародного характеру", але перебувають під юрисдикцією держави, що підписала конвенцію. Для визначення таких конфліктів існують два основні критерії: масштаби бойових дій та організаційна спроможність сторін, що беруть у них участь. Ці критерії оцінюються за допомогою таких показників, як типи використовуваної зброї, характер переміщення цивільного населення, контроль над територією та загальна кількість людських жертв.

Міжнародні суди також відіграли незаперечну роль в уточненні цих критеріїв. Міжнародний кримінальний трибунал у справах колишньої Югославії у справі Тадича ще раз підкреслив, що "збройні конфлікти" можуть відбуватися не лише між державами, але й між організованими збройними групами всередині держави.

З розвитком міжнародних відносин розвивалася і правова база, що регулює збройні конфлікти. Від часів Гроція до сучасності перехід від вузького фокусу на "війні" до ширшого розуміння "збройного конфлікту" відображає мінливий характер глобальних протистоянь. Визначення і критерії збройного конфлікту, надані конвенціями, договорами і міжнародними судами, гарантують, що МГП залишається важливим інструментом для вирішення цих складних питань.

Висновки до розділу 1:

Резюмуючи положення, що наведені вище, можна дійти до наступних висновків:

- розвиток міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів напряму пов'язаний з виникненням і формуванням в межах міжнародного публічного права нового переконливого доктринально-теоретичного дискурсу і праксеологічно-функціонального наративу, який

прагнув приборкати ексцеси збройних конфліктів через їх гуманізацію, а також забезпечення правових рамок, що слугували б захисту прав людини (телеологічний критерій – авт.);

- формалізація міжнародного гуманітарного права, починаючи з XIX століття, призвела до розуміння і усвідомлення об'єктивної необхідності захисту прав людини в умовах конфлікту, що фактично стало доказом глибокого вкорінення її основних здобутків спочатку в етосі міжнародного права, а потім й в його нормативній основі – через непохитне зобов'язання захищати основоположні права людини навіть серед хаосу війни (універсально-облігаторний критерій – авт.);

- дослідження розвитку міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів в історичній ретроспективі дає можливість зафіксувати і проаналізувати колективні зусилля протягом достатньо тривалого темпорального періоду спочатку європейських держав, а потім й всього міжнародного співтовариства, щодо нормування і нормативізації профільного питання (історично-ретроспективний критерій – авт.);

- результатом такої колективної нормотворчої діяльності держав в профільній сфері виступає формування системного комплексу міжнародних норм, що містяться спочатку в двосторонніх, а потім, і в сучасний період, також в багатосторонніх міжнародних угодах договірної характеру, сторонами яких виступають практично всі держави-члени міжнародного співтовариства, що достатньо повно охоплюють різні аспекти міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів, включаючи його суб'єктно-об'єктний склад, а також міжнародно-правові зобов'язання держав-учасників збройних конфліктів (нормативно-облігаторний критерій – авт.);

- міжнародні норми, що містяться в міжнародних договірних документах, які регламентують міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів, в силу їх суб'єктного охоплення всіх держав світу, універсальності, загальнообов'язковості, а також ефективності та оптимальності (на час їх прийняття), набувають характеру міжнародних

правових стандартів, що фактично відносить їх до кола правових цінностей сучасного загального міжнародного права (аксіологічний критерій – авт.);

- для забезпечення комплексного розуміння та усвідомлення подальшого розвитку і вдосконалення нормативної бази міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів, треба обов'язково враховувати наявність об'єктивного взаємозв'язку між еволюцією доктрин міжнародного права та реаліями збройних конфліктів, які регулярно повторюються, а в сучасному світі ще й ускладнюються, враховуючи досягнення науково-технічної революції в сфері озброєння (проспективний критерій – авт.);

- в основі сучасної системи міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів, насамперед, лежать Женевські конвенції 1949 року, що стали міжнародно-нормативним підсумком Другої світової війни, а також Додаткові протоколи 1977 року (Протокол I та Протокол II) до профільних конвенцій, що стали якісно суттєвим стрибком у прогресивному розвитку гуманітарного права, бо ще більше розширили сферу захисту, включивши в неї всіх осіб, які постраждали від військового конфлікту, як міжнародного, так і внутрішнього (джерельний критерій – авт.);

- сучасна система міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів характеризується багатоаспектністю, полісуб'єктністю та поліоб'єктністю, до її реалізації залучаються не тільки держави-члени міжнародного співтовариства, а й впливові міжнародні неурядові організації (Міжнародний комітет Червоного Хреста), що володіють суттєвою міжнародною правосуб'єктністю та їх національні структури, а також структури міжнародного співтовариства (РБ ООН) та міжнародні судові органи, зокрема Міжнародний кримінальний суд (полісемічний критерій – авт.);

- порушення державами усталеної норми мирного врегулювання міжнародних конфліктів, що потенційно веде до їх трансформації у їх збройну форму, породжує низку нагальних і актуальних питань і занепокоєнь,

особливо в рамках міжнародного гуманітарного права щодо визначення таких конфліктів як нормативно-правового явища, їх розрізнення на міжнародний і неміжнародний конфлікт, їх загальну класифікацію (виокремлення критеріїв, за якими розрізняють, наприклад, міжнародні конфлікти, внутрішні заворушення та інші види бойових дій) – для класифікації конфліктів та детермінування і забезпечення застосування відповідних правових механізмів для пом'якшення гуманітарних наслідків таких подій (теоретико-вирішувачий критерій – авт.);

- визначення поняття "збройний конфлікт" у міжнародному гуманітарному праві виступає не просто питання термінологічної точності, бо воно насамперед слугує фундаментальною основою для застосування складної мережі правових норм, покликаних обмежити наслідки воєнних дій і захистити тих, хто не бере участі в конфлікті – розуміння цих критеріїв на теоретичному рівні – від тонких відмінностей у формулюваннях до складної демаркації типів конфліктів – стає ключовим у визначенні прав і обов'язків воюючих сторін і забезпеченні захисту прав людини (визначально-термінологічний критерій – авт.);

- лексикон міжнародного гуманітарного права розширився у відповідь на мінливу динаміку геополітичних протистоянь, коли з розвитком суспільства і трансформацією природи конфліктів, простої класифікації протистоянь як "війни" стало недостатньо, – більше того, треба враховувати й той факт, що спектр конфліктів розширився: від внутрішніх чвар всередині держав до зіткнень, в яких брали участь кілька націй або які відбувалися під впливом зовнішніх суб'єктів. Отже, ця еволюція вимагала запровадження більш конкретних термінів для позначення багатогранної природи таких конфліктів, що призвело, серед іншого, до розмежування збройних конфліктів на "міжнародні", "неміжнародні" та "інтернаціоналізовані" (темпорально-динамічний критерій – авт.);

- контекстуалізація міжнародного гуманітарного права, у розумінні Женевських конвенцій, дає можливість типологічно розділити збройні

конфлікти на дві окремі категорії: міжнародні збройні конфлікти та неміжнародні збройні конфлікти, – причому, при поверхневому розгляді розмежування здається простим, бо ґрунтується на просторовому критерію, а саме: А) *конфлікт, що розгортається між двома або більше суверенними державами*, Б) *кваліфікується як міжнародний збройний конфлікт*, – тоді як В) *протистояння, що відбуваються в межах кордонів однієї держави*, класифікуються як *неміжнародні збройні конфлікти*. Однак треба розуміти, що ландшафт глобального конфлікту не завжди є настільки чітко розмежованим, бо можуть виникати ситуації, коли обидві форми конфлікту – міжнародний і неміжнародний – співіснують одночасно, а це призводить до сценарію, який часто називають "змішаним конфліктом", що однак, по-перше, не означає окрему, унікальну категорію конфлікту в рамках міжнародного гуманітарного права, але, по-друге, означає сценарій, в якому одночасно присутні як міжнародний, так і неміжнародний конфлікт, і кожен з них зберігає свої окремі правові атрибути (типологічно-класифікаційний критерій – авт.);

- в міжнародному праві, починаючи з 1990-х років, викристалізувались чітка міжнародно-правова база, що регламентує і контролює неміжнародні конфлікти, причому ця еволюція відбувалася за трьома основними правовими траєкторіями: по-перше, право неміжнародних конфліктів часто віддзеркалює та інтегрує аспекти міжнародного конфліктного права, що часто встановлює нормативний стандарт; по-друге, міжнародне кримінальне право вплинуло на формування норм неміжнародного конфліктного права; по-третє, до цього нормативного масиву були інтегровані принципи міжнародних прав людини (це означає, що держави зобов'язані дотримуватися міжнародних стандартів, що включають як права людини, так і міжнародні гуманітарні принципи, навіть у контексті внутрішніх конфліктів) (трансформаційний критерій – авт.);

- не можна недооцінювати суттєву роль міжнародних судів у формуванні важливих нюансів міжнародного гуманітарного права – зокрема, коли йдеться про визначення того, що є "збройним конфліктом", рішення

міжнародних судових органів надають ключове розуміння. При цьому яскравим прикладом цього є по суті знакове рішення Апеляційної палати Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, яке роз'яснило, що "збройний конфлікт" має місце не лише тоді, коли держави беруть участь у військових діях, але й під час тривалих протистоянь між урядовими силами та організованими збройними формуваннями, або навіть між такими формуваннями в межах однієї держави, як у справі "Тадича". Таке тлумачення Міжнародного кримінального трибуналу з тих пір стало основоположним, при цьому акцентуючи увагу на мінливому характері збройних конфліктів і важливій ролі міжнародних судів у їхній класифікації (юрисдикційно-трансформаційний критерій – авт.);

- важливе інституційно-супроводжувальне значення в рамках міжнародного гуманітарного права має розмежування між міжнародними збройними конфліктами (МЗК) і неміжнародними збройними конфліктами (НМЗК), – причому ця відмінність, що бере свій початок у визначенні, викладеному у справі Тадича, відіграє вирішальну роль у застосуванні та обсязі положень МГП, а саме: у контексті МЗК, де суперечки виникають між суверенними державами, в дію вступає весь обсяг МГП, забезпечуючи всеосяжні гарантії та положення; і навпаки, – в умовах НМЗК, які зазвичай включають конфлікти в межах однієї держави – часто між урядовими силами і недержавними збройними угрупованнями або між самими такими угрупованнями, – застосовується лише частина норм МГП (трансформаційно-видовий критерій – авт.);

- безпрецедентного значення в юридичному аналізі сучасних збройних конфліктів набув пошук точок перетину міжнародного права прав людини (МППЛ) і міжнародного гуманітарного права (МГП) – злиття цих двох правових сфер, традиційно розділених на окремі сфери відповідальності мирного і воєнного часу стало поштовхом для розвитку нової парадигми останнього. Цьому сприяла швидка еволюція характеру війни, що характеризується появою асиметричних воєнних дій та розмиванням меж між

державними і недержавними суб'єктами, а також об'єктивна необхідність того, що такі трансформації на театрі воєнних дій вимагають тонкого розуміння правових інструментів, що застосовуються в процесі захисту прав людини (інтеграційно-галузевий критерій – авт.);

- в основі аналізу співвідношення норм міжнародного права прав людини та норм міжнародного гуманітарного права в період збройних конфліктів лежать мета розв'язання правових хитросплетінь, що виникають в результаті такого співвідношення, а також бажання пролити світло на дилеми, які стоять перед міжнародними організаціями з прав людини, коли вони намагаються зорієнтуватися в складному переплетенні засобів захисту прав людини і зобов'язань держави, – отже йдеться про складність визначення застосовності МГП – завдання, яке ускладнюється проблемами класифікації конфліктів як міжнародних або неміжнародних (критерій застосовності – авт.);

- треба розуміти та усвідомлювати, що принцип ухилення від зобов'язань, – коли держави можуть тимчасово призупинити виконання певних зобов'язань у сфері прав людини, – створюють додатковий рівень складності, впливаючи на тлумачення і застосування норм МГП під час збройного конфлікту, бо багато положень міжнародних конвенцій по правах людини визначають інтерес, що захищається, а потім передбачають, що будь-які обмеження повинні бути обґрунтовані посиланням на перелік цілей, який варіюється в різних статтях і різних договорах, необхідних для досягнення мети, про яку йдеться, і пропорційних її досягненню (обмежувально-технологічний критерій – авт.);

- з точки зору сторін, пов'язаних профільними міжнародними настановами, МППЛ забезпечує "горизонтальний" зв'язок, зобов'язуючи всі сторони конфлікту в рівній мірі, – на противагу цьому, МГП, як правило, забезпечує "вертикальні" відносини між державами та окремими особами, причому держави мають зобов'язання по відношенню до окремих осіб (системно-координатний критерій – авт.);

- отже, на вказаних засадах фактично створюється нормативно-облігаторний простір для більш глибокої комунікативної взаємодії та співробітництва держав та інших суб'єктів міжнародного публічного права в профільній сфері (комунікативний критерій – авт.);

- хоча МГП і МППЛ поділяють певні матеріальні норми, такі як заборона катувань, вони суттєво розходяться в інших сферах: так, МГП стосується питань, які не входять до компетенції МППЛ, зокрема статусу комбатантів і військовополонених, тоді як МППЛ охоплює аспекти людського життя, яких не торкається МГП, зокрема політичні (такі як свобода преси, право на зібрання і право голосу). В цьому контексті дуже важливою особливістю, яка охоплює обидва аспекти МГП і МППЛ у складній сфері міжнародного права, є здатність держав нехтувати своїми зобов'язаннями у сфері прав людини під час війни або інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації, є одночасно необхідністю і предметом суворого регулювання (предметно-альтернативний критерій – авт.);

- варто розуміти та усвідомлювати, що МППЛ і МГП перетинаються і збігаються у своїх сферах застосування, особливо в неміжнародних збройних конфліктах, – не дивлячись на те, що історично МГП утримувалося від регулювання внутрішніх конфліктів, відсилаючи до національного законодавства; і навпаки, – МППЛ поступово розширювалося, накладаючи на держави зобов'язання щодо поведінки зі своїми громадянами, навіть під час внутрішніх конфліктів. Отже, уявлення про те, що право прав людини нашаровується на сферу МГП, є питанням перспективи, хоча треба враховувати, що в деяких випадках такий вплив може здійснюватися й у протилежному напрямку (критерій взаємодії – авт.);

- в сучасний період обидві галузі міжнародного права функціонують на основі філософії взаємодоповнення, хоча і зберігають свою відмінну ідентичність, а саме: МГП продовжує враховувати реалії війни, встановлюючи правила ведення бойових дій і захисту тих, хто перебуває в стані бойових дій; тим часом МППЛ продовжує відігравати роль охоронця індивідуальних

свобод, розширюючи свою сферу дії, щоб забезпечити дотримання державами цих свобод не лише в мирний час, але й під час безладу збройних конфліктів. При цьому зближення цих двох правових сфер є відображенням зростаючого визнання міжнародним співтовариством того, що захист людської гідності має першорядне значення і повинен відстоюватися послідовно, незалежно від обставин (критерій взаємодоповнення – авт.);

- складна і часто суперечлива динаміка між МГП і МППЛ призвела до появи трьох точок зору серед вчених-юристів і практиків: спочатку з'явилися "сепаратисти", які стверджували, що МГП і МППЛ діють у виняткових сферах – МГП у мирний час, а МППЛ під час війни, – не залишаючи місця для їх перетину або конфлікту; на противагу цій точці зору, "інтеграціоністи" стверджували, що МГП є, по суті, підгрупою більш широкого МППЛ; між цими полярними поглядами з'явилися "комплементаристи", які стверджують, що МГП і МППЛ, незважаючи на їх відмінності, нерозривно пов'язані між собою і повинні застосовуватися разом для найповнішого захисту людей в зонах конфліктів (доктринально-формулюючий критерій – авт.).

РОЗДІЛ II.

МІЖНАРОДНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

2.1. Універсальні та регіональні стандарти забезпечення захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів

Серед безлічі нематеріальних принципів, якими дорожать у демократичних країнах, концепція прав і свобод людини займає одне з центральних місць. Така світоглядна позиція спирається на перевірені часом ліберально-демократичні ідеали, які вже кілька століть визначають суспільний і політичний дискурс. В основі цієї доктрини лежить непохитне визнання людської гідності, етос, який спрямовував і зміцнював наше розуміння важливості прав людини, особливо в умовах збройних протистоянь.

Ця концепція людської гідності, глибоко вкорінена в теоріях природного права та філософії права, слугує джерелом для засад захисту прав людини. Саме утвердження цієї гідності є невід'ємною частиною парадигми прав людини, що формує її основу. Центральне місце в цій доктрині займає переконання, що кожна людина, незалежно від її походження чи інших обставин, належить до величезного людського суспільства. Наділені раціональністю і моральними судженнями, люди повинні взаємодіяти один з одним, керуючись взаємною повагою, братерством і рішучою відданістю збереженню колективних прав і свобод. Підтримуючи цю точку зору, Ж.-Ж. Руссо, видатний діяч епохи французького Просвітництва і палкий захисник прав людини, стверджував, що сутність людського існування тісно переплітається з гідністю. Для Руссо акт відмови від своїх свобод прирівнювався до зречення невід'ємної людської гідності та прав і обов'язків, що з неї випливають. Він вважав, що таке зречення різко суперечить вродженій природі людини [133].

У нашому сучасному ландшафті нагальна потреба відстоювати права людини є відчутною, виходячи за межі національної арени і пронизуючи

міжнародну юриспруденцію. За своєю суттю, права людини – це універсальні етичні вимоги, які кожна людина може пред'явити державним структурам. Ці права перетинають численні глобальні сфери, охоплюючи мирні ініціативи, цілі розвитку, гуманітарні зусилля та соціально-економічні рамки. Похвальне прагнення Організації Об'єднаних Націй створити вичерпну правову базу з прав людини слугує маяком їхньої монументальної важливості. Ця глобальна стратегія пропонує націям зразок для узгодження та втілює універсальні прагнення людства [134, с. 168].

У своїй діяльності Організація Об'єднаних Націй чітко окреслила всеосяжний перелік прав, визнаних у всьому світі, що охоплює громадянські, культурні, економічні, політичні та соціальні сфери. Окрім простого формулювання цих стандартів, ООН розробила механізми для відстоювання, захисту та керівництва країнами в їхньому прагненні до цих прав, що є квінтесенцією системи безпеки, особливо в умовах турбулентності збройних конфліктів [135].

Стандартизація прав людини – це важливий процес, покликаний забезпечити людей мінімальним правовим захистом, необхідним для реалізації їхнього особистого потенціалу в різних аспектах життя. Ці стандарти не обмежуються громадянством, релігією, національністю, статтю, мовою чи будь-якими іншими характеристиками. Вони покликані створити рівні умови для всіх людей, гарантуючи їм невід'ємні права і свободи. У сфері міжнародного захисту прав людини концепція міжнародних стандартів відіграє важливу роль. Всі держави-члени Організації Об'єднаних Націй несуть відповідальність за виконання своїх зобов'язань щодо забезпечення загальної поваги, дотримання та захисту прав людини і основоположних свобод.

Терміносистема "міжнародний стандарт" є повторюваним поняттям у теорії міжнародного права, що охоплює різні виміри міждержавних відносин. Ця терміносистема застосовується як до загальних конвенційних положень, так і до правил поведінки, викладених у технічних документах. Визначення

стандарту може відрізнятися залежно від різних аспектів міжнародних відносин, що підкреслює необхідність диференційованого підходу до з'ясування правової природи міжнародних стандартів у різних сферах суспільних відносин [136].

З плином часу система глобальних норм у галузі прав людини адаптується і вдосконалюється. Це відбувається разом з новими правовими парадигмами, які підтримують верховенство права і вкорінену повагу до прав людини. У часи, що характеризуються військовими конфліктами, ці норми виступають в якості нашого етичного орієнтиру, підкреслюючи важливість збереження ідеалів, які втілюють нашу колективну сутність [137, с. 8].

Як міжнародні документи з прав людини, так і глобальні гуманітарні принципи сходяться у спільному прагненні: захистити гідність і людяність, притаманні кожній людині. Історично такі основні органи ООН, як Генеральна Асамблея, Комісія з прав людини, а останнім часом і Рада з прав людини (допоміжний орган ООН, що був створений на заміну Комісії з прав людини), підкреслювали, що під час збройних протистоянь воюючі сторони пов'язані юридичними зобов'язаннями захищати права тих, хто постраждав від зіткнень. Хоча вони можуть відрізнятися за сферою дії, міжнародні норми прав людини та гуманітарне право передбачають широкий спектр заходів захисту для тих, хто втягнутий у збройні конфлікти. Це стосується і цивільних осіб, і тих, хто вже не бере безпосередньої участі в бойових діях, і навіть тих, хто все ще бере в них активну участь. Відомі міжнародні та регіональні судові органи, а також ключові структури ООН і спеціалізовані правозахисні механізми визнали паралельне застосування цих двох правових систем у сценаріях воєнного часу. По суті, вони працюють пліч-о-пліч, посилюючи і зміцнюючи захист, який вони спільно пропонують [138, с. 40].

Перш за все, міжнародні стандарти прав людини включають керівні принципи захисту прав і свобод людини в різних аспектах життя. Вони охоплюють право на життя, свободу та безпеку, свободу думки, совісті та релігії, а також право на працю та освіту, серед багатьох інших. Ці стандарти

закріплені в численних міжнародних договорах і деклараціях, таких як Загальна декларація прав людини та Міжнародний пакт про громадянські і політичні права. Крім того, ці стандарти підкреслюють зобов'язання держави поважати і забезпечувати права людини без дискримінації, незалежно від обставин. Вони вимагають від держав дотримуватися цих прав не лише в мирний час, але й під час збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право, втілене в Женевських конвенціях і Додаткових протоколах до них, доповнює стандарти прав людини, встановлюючи правові рамки для захисту цивільних осіб і комбатантів під час збройних конфліктів [139, с. 3].

На додаток до цих конкретних керівних принципів, міжнародні стандарти прав людини ґрунтуються на загальних принципах природного права. Ці принципи забезпечують фундаментальну етичну основу, підкреслюючи невід'ємну цінність кожної людини та універсальність прав людини. Визнання принципів природного права в міжнародних стандартах посилює фундаментальний характер цих прав та їхню застосовність незалежно від культурних і національних кордонів [140, с. 10].

Крім того, міжнародні стандарти прав людини встановлюють правові наслідки за порушення прав людини. Ці наслідки можуть включати міжнародне переслідування, економічні санкції або дипломатичні заходи. Це забезпечує притягнення до відповідальності тих, хто порушує права і свободи людини [141, с.9]. Міжнародний кримінальний суд (МКС) є ключовою інституцією у світовій системі правосуддя, яка переслідує осіб, відповідальних за найтяжчі міжнародні злочини, включаючи геноцид, воєнні злочини та злочини проти людяності [142, с. 5].

Історично склалося так, що розмежування між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом сприймалося як таке, що має значення під час конфлікту, а перше – під час миру. Однак сучасні правові перспективи спростовують це розмежування. У сучасному глобальному консенсусі, враховуючи, що права людини впливають з невід'ємних прав усіх людей і можуть опинитися під загрозою як під час миру, так і під час

конфлікту, міжнародні закони про права людини зберігають свою актуальність навіть під час воєнних дій. Хартії з прав людини не містять положень, що звільняють їх від застосування під час збройних конфліктів. Отже, міжнародне право прав людини і міжнародне гуманітарне право вважаються взаємодоповнюючими джерелами зобов'язань під час збройних конфліктів. Така синергія гарантує, що права і благополуччя людей залишаються захищеними навіть за найскладніших обставин [143, с. 6].

Отже, обидві сфери – міжнародне право прав людини і гуманітарне право – сьогодні розглядаються як паралельні стовпи відповідальності під час конфлікту. Наприклад, Комітет з прав людини підкреслив у своїх Зауваженнях загального порядку, що Міжнародний пакт про громадянські і політичні права має силу навіть у зонах конфлікту, які регулюються міжнародним гуманітарним правом. Рада з прав людини, підсилюючи це, підкреслила в резолюції 9/9 взаємодоповнюючий і синергетичний характер обох цих правових рамок. Рада ще раз підкреслила неухитну необхідність захисту прав людини під час війни, особливо коли міжнародне гуманітарне право діє як більш конкретний набір керівних принципів [144, с. 5].

Міжнародне право прав людини та міжнародне гуманітарне право – це дві найважливіші галузі міжнародних правових норм, які покликані захищати та сприяти правам і добробуту людей у всьому світі. Вони визнають, що права людини є невід'ємними і належать усім людям, незалежно від їхньої національності, місця проживання чи будь-яких інших характеристик. Вони встановлюють права та обов'язки держав щодо захисту цих основоположних свобод [145, с. 39].

Міжнародне право в галузі прав людини формує всеосяжну систему норм, спрямованих на захист невід'ємних прав усіх людей. Ці права охоплюють широкий спектр фундаментальних свобод, включаючи громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права. Важливо, що вони є неподільними, взаємопов'язаними та взаємозалежними. Ці права виражаються і гарантуються різними правовими інструментами, включаючи

міжнародні договори, міжнародне звичаєве право, загальні принципи і «м'яке право». Сфера дії міжнародного права прав людини поширюється на всі аспекти життя і не залежить від наявності чи відсутності збройного конфлікту. Незалежно від обставин, держави пов'язані зобов'язаннями підтримувати і захищати ці права. Міжнародне право прав людини накладає на держави зобов'язання, вимагаючи від них вживати конкретних заходів та утримуватися від певних дій, які можуть порушувати права і свободи окремих осіб або груп осіб [146, с. 12].

Міжнародне гуманітарне право, з іншого боку, зосереджується на правилах і принципах, спрямованих на пом'якшення наслідків збройних конфліктів, особливо для осіб, які не беруть або більше не беруть участі у бойових діях. Цей звід законів накладає обмеження на засоби і методи ведення війни. Важливо, що міжнародне гуманітарне право обмежується ситуаціями збройного конфлікту, що відрізняє його від *ius ad bellum*, яке стосується легітимності застосування сили [147], [148, с. 6].

Хоча застосування сили, як правило, заборонено Статутом Організації Об'єднаних Націй, міжнародне гуманітарне право має застосовуватися однаково всіма сторонами будь-якого збройного конфлікту, незалежно від обґрунтованості їхньої причини. Ця рівність між воюючими сторонами підкреслює важливість міжнародного гуманітарного права у відмежуванні збройного конфлікту від кримінального злочину, який підпадає під дію кримінального законодавства та норм права прав людини щодо правоохоронної діяльності [149, с. 15].

Аналіз універсальних стандартів неможливий без згадки про Женевські конвенції та Додаткові протоколи до них, оскільки вони є наріжним каменем міжнародного гуманітарного права – сукупності норм міжнародного права, спрямованих на регулювання ведення збройних конфліктів і мінімізацію їхніх руйнівних наслідків. Ці конвенції містять життєво важливі правила, які встановлюють межі жорстокості ведення війни, спрямовані на захист осіб, які не беруть активної участі у військових діях, таких як цивільне населення,

медики та гуманітарні працівники, а також тих, хто більше не може воювати, включаючи поранених, хворих, військовослужбовців, які зазнали корабельної аварії, та військовополонених [150].

Женевські конвенції мають універсальне застосування, оскільки вони були ратифіковані всіма державами. Вони встановлюють фундаментальні стандарти, які забезпечують захист прав людини під час міжнародних збройних конфліктів. Більше того, Додаткові протоколи до них, прийняті в 1977 році, розширили і посилили захист жертв як міжнародних, так і неміжнародних збройних конфліктів. Женевські конвенції складаються з чотирьох основних конвенцій, кожна з яких стосується конкретних аспектів збройного конфлікту. Ці конвенції, які постійно оновлюються і вдосконалюються, забезпечують комплексний захист різних категорій осіб у зонах конфлікту [151, с. 41].

Перша Женевська конвенція в першу чергу стосується захисту поранених і хворих військовослужбовців. Вона містить 64 статті, які захищають не лише поранених і хворих, але й медичний і релігійний персонал, медичні підрозділи та медичний транспорт. Крім того, вона визначає розпізнавальні знаки для використання в умовах збройного конфлікту [152].

Друга Женевська конвенція присвячена пораненим, хворим і військовослужбовцям, які зазнали корабельної аварії на морі у воєнний час. Вона складається з 63 статей і пропонує детальні правила, характерні для морських конфліктів, в тому числі щодо захисту госпітальних суден [153].

Третя Женевська конвенція стосується військовополонених і є продовженням Конвенції про військовополонених 1929 року. Ця конвенція, що містить 143 статті, розширила категорії осіб, які мають право на статус військовополонених. Вона встановлює більш чіткі умови перебування в полоні, деталізуючи такі аспекти, як фінансові ресурси військовополонених, допомога та судовий розгляд. Важливо, що вона вимагає негайного звільнення та репатріації військовополонених після припинення бойових дій [154].

Четверта Женевська конвенція присвячена захисту цивільного населення, в тому числі на окупованих територіях. Ця конвенція, що складається з 159 статей, виправляє упущення попередніх конвенцій, розглядаючи питання захисту некомбатантів під час війни. Вона визначає зобов'язання окупаційних держав щодо цивільного населення, наголошуючи на гуманітарній допомозі та конкретних правилах поведінки з цивільними інтернованими особами [155].

Загальна стаття 3 – це новаторське положення, спільне для всіх чотирьох Женевських конвенцій. Вона поширила сферу дії конвенцій на неміжнародні збройні конфлікти, що стало значним кроком вперед. Ця стаття містить фундаментальні правила, що застосовуються до конфліктів неміжнародного характеру, таких як громадянські війни і конфлікти, що поширюються на сусідні держави. Вона вимагає гуманного поведінки з усіма особами, які перебувають у руках ворога, прямо забороняючи такі дії, як вбивства, каліцтва, тортури і захоплення заручників. Загальна стаття 3 також вимагає збору та догляду за пораненими, хворими та особами, що зазнали корабельної аварії, надає МКЧХ право пропонувати свої послуги та закликає сторони ввести Женевські конвенції в дію шляхом укладення спеціальних угод [156].

Одним з найважливіших функціонально-діяльнісних аспектів Женевських конвенцій є їх універсальне застосування. Всі держави є учасниками цих конвенцій, що відображає їхню прихильність до захисту прав людини під час збройних конфліктів. Таке універсальне визнання гарантує, що конвенції встановлюють стандарт гуманного поведінки з людьми під час війни, незалежно від їхньої національності, місцезнаходження чи обставин [157].

Додаткові протоколи 1977 року ще більше посилили захист осіб у міжнародних і неміжнародних збройних конфліктах. Вони встановлюють обмеження на способи ведення воєн і надають необхідні гарантії жертвам. Протокол I стосується переважно міжнародних збройних конфліктів, тоді як Протокол II присвячений ситуаціям неміжнародних збройних конфліктів,

ставши першим міжнародним договором, зосередженим виключно на таких сценаріях [158, с. 4].

Женевські конвенції та додаткові протоколи до них здійснили фактично революцію у сфері захисту прав людини під час збройних конфліктів. Ці загальновизнані договори є наріжним каменем міжнародного гуманітарного права, забезпечуючи найважливіші керівні принципи гуманного поводження з усіма особами, які постраждали від збройних конфліктів. Їхній комплексний підхід гарантує захист цивільного населення, медичного персоналу та військовополонених під час війни, зводячи до мінімуму жорстокість конфлікту. Приймаючи ці конвенції, міжнародне співтовариство взяло на себе значні зобов'язання щодо захисту прав людини під час збройних конфліктів. Їх універсальне застосування посилює важливість цих принципів під час кризи, підкреслюючи необхідність відстоювати гідність і права людей, незалежно від характеру конфлікту. Женевські конвенції продовжують залишатися в авангарді зусиль зі створення більш гуманного світу під час війни, встановлюючи найвищі стандарти захисту прав людини.

Важливим універсальним документом є також Загальна декларація прав людини (ЗДПЛ), вона є наріжним каменем у сфері права прав людини з кількох важливих причин [159, с. 4]. Її історичне значення полягає в тому, що вона стала першим загальновизнаним документом з прав людини, який перетворив права людини з переважно національних стандартів захисту прав людини, які були закріплені в конституціях держав, на глобальний стандарт. Значення ЗДПЛ як універсального стандарту захисту прав людини неможливо переоцінити. Вона ознаменувала зміну парадигми в дискурсі про права людини, ставши першою всеосяжною, універсальною заявою про права людини. До прийняття Загальної декларації документи з прав людини, як правило, обмежувалися розглядом конкретних прав, таких як боротьба з рабством або права меншин, на національному рівні. ЗДПЛ фактично вийшла за ці межі, сформулювавши всеосяжний набір прав, які всі держави повинні

були прийняти як основу членства міжнародної спільноти в Організації Об'єднаних Націй [160, с. 412].

Починаючи з прийняття ЗДПЛ у 1948 році, міжнародне співтовариство приступило до створення універсальної системи захисту прав людини. Ця система включає в себе систему моніторингу, очолювану міжнародним органом, який отримує скарги від держав і приватних осіб щодо поведінки держав-підписантів. Основу цієї універсальної системи захисту прав людини складають шість конвенцій, ратифікованих в середньому приблизно 170 державами, причому Конвенція про права дитини є найбільш широко ратифікованою серед цих конвенцій, яка налічує 193 ратифікації. Однак універсальність цих конвенцій підриває той факт, що близько тридцяти держав, членів міжнародної спільноти, вирішили не брати участі в їх виконанні. Крім того, ефективності цих конвенцій перешкоджає обмежена участь держав у системах моніторингу. Наприклад, Факультативний протокол до Міжнародного пакту про громадянські і політичні права 1966 року, який встановлює механізм моніторингу за дотриманням Пакту, отримав лише 113 ратифікацій, що ще більше зменшує його вплив [161, с. 7].

У відповідь на ці обмеження були створені регіональні системи захисту прав людини і основоположних свобод з метою посилення поваги до прав людини. Прийняття Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод у 1950 році поклало початок цій тенденції, яка продовжилася з прийняттям Американської конвенції з прав людини у 1967 році. Згодом, у 1981 році, була прийнята Африканська хартія прав людини і народів. Ці регіональні системи призвели до розробки низки інших міжнародних договорів, покликаних підвищити ефективність захисту не лише громадянських і політичних прав, але й економічних, соціальних і культурних прав [162, с. 412].

Крім того, ЗДПЛ заклала основу для встановлення міжнародних стандартів у галузі прав людини в рамках триступеневої стратегії. Перший крок передбачав створення необов'язкової декларації, яка не накладала на

держави безпосередніх юридичних зобов'язань, але проклала шлях до обов'язкового закріплення таких зобов'язань через укладення міжнародного договору – другого кроку. Заклучний етап був зосереджений на розробці механізмів для ефективного захисту цих прав. Разом з Міжнародним пактом про громадянські і політичні права (МПГПП) та Міжнародним пактом про економічні, соціальні і культурні права (МПЕСКП), ЗДПЛ утворює Міжнародний білль про права людини, який відіграє невід'ємну роль у формуванні світової юриспруденції в галузі прав людини [163, с. 39].

Хоча ЗДПЛ в першу чергу зосереджена на захисті прав людини в мирний час, її принципи і цінності вплинули на розвиток МГП. Міжнародне гуманітарне право, яке часто асоціюється зі збройними конфліктами, захищає права та гідність осіб, які постраждали від таких конфліктів. Акцент Загальної декларації прав людини на фундаментальних правах, включаючи право на життя, свободу та особисту недоторканність, вплинув на включення цих принципів до МГП [164, с. 413].

Спільна мета захисту людської гідності, навіть в умовах збройних конфліктів, об'єднує Загальну декларацію прав людини та МГП. Принципи, закріплені в Загальній декларації прав людини, слугують моральним орієнтиром для створення та інтерпретації норм МГП. Права людини та МГП поступово зближуються, підкреслюючи спільну мету мінімізації страждань, спричинених війною, та захисту прав цивільного населення, поранених комбатантів і військовополонених [165, с. 39].

Ще одним важливим документом в контексті універсальних стандартів забезпечення прав людини під час збройних конфліктів є Римський статут, прийнятий у 1998 році, він є ключовим міжнародним договором, яким було засновано Міжнародний кримінальний суд (МКС). Цей постійно діючий міжнародний суд був створений для розгляду найсерйозніших порушень прав людини та міжнародного гуманітарного права. Римський статут відіграє вирішальну роль у сфері міжнародного права, посилюючи захист прав людини та забезпечуючи правову основу для розгляду серйозних міжнародних

злочинів, зокрема геноциду, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та злочину агресії. Римський статут визнає принципи МГП, визначаючи воєнні злочини як один зі злочинів, що підпадають під юрисдикцію МКС [166, с. 71].

Це визначення означає, що особи, відповідальні за серйозні порушення МГП, можуть бути притягнуті до відповідальності МКС, навіть у ситуаціях, коли національні правові системи можуть виявитися недостатньо ефективними. Це підкреслює тяжкість міжнародних злочинів, скоєних під час збройних конфліктів, наголошуючи на тому, що ті, хто бере участь у таких діях, будуть притягнуті до відповідальності на міжнародному рівні. Це включення відображає прихильність дотримання принципів, закріплених у Женевських конвенціях і Додаткових протоколах, тим самим посилюючи зобов'язання держав і окремих осіб під час війни [167, с. 10].

Римський статут, хоча в першу чергу зосереджений на переслідуванні міжнародних злочинів, також має значний вплив на міжнародне право прав людини. Багато діянь, які є міжнародними злочинами за Римським статутом, особливо злочини проти людяності, пов'язані з широкомасштабними порушеннями прав людини. Таким чином, Статут визнає нерозривний зв'язок між міжнародними злочинами і масовими порушеннями прав людини [168, с. 5].

Крім того, Римський статут підкреслює важливість захисту прав обвинувачених під час розгляду справ МКС. При цьому він посиляється на принципи міжнародного гуманітарного права, гарантуючи, що особам, які постали перед Судом, будуть надані належні процесуальні права та справедливий судовий розгляд. Ця прихильність дотриманню прав людини навіть у контексті міжнародного кримінального переслідування посилює неподільність прав людини, демонструючи, що підзвітність і правосуддя ніколи не повинні досягатися за рахунок фундаментальних прав обвинувачених [169, с. 40].

Римський статут діє поряд з національними правовими системами, просуваючи принцип взаємодоповнюваності. Цей принцип передбачає, що МКС втручається лише тоді, коли національні правові системи не можуть або не бажають переслідувати осіб за міжнародні злочини. Римський статут не має за мету замінити або підірвати юрисдикцію національних судів; скоріше, він діє як додатковий механізм для забезпечення відповідальності, коли держави не виконують своїх зобов'язань [170, с. 79].

У випадках, коли держави не здатні провести ефективне розслідування або переслідування, МКС втручається, щоб гарантувати притягнення до відповідальності. Такий взаємодоповнюючий підхід слугує стимулом для держав зміцнювати свої правові системи, посилюючи зв'язок між міжнародним і національним правом. Він підкреслює кооперативний характер міжнародного правосуддя, коли МКС співпрацює з державами для забезпечення захисту прав людини та переслідування міжнародних злочинів [171, с. 5].

Римський статут є важливим документом у сфері міжнародного права, який слугує мостом між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом у галузі прав людини. Інкорпоруючи принципи МГП, визнаючи взаємозв'язок між міжнародними злочинами і порушеннями прав людини та діючи у взаємодії з національними правовими системами, Римський статут посилює захист прав людини і міжнародне правосуддя. Він втілює колективну прихильність до підзвітності, справедливості та захисту людської гідності, що в кінцевому підсумку сприяє просуванню глобальної мети захисту прав людини. Римський статут – це не просто правовий інструмент, це свідчення рішучості світової спільноти гарантувати, що ніхто не стоїть над законом і що права всіх людей, незалежно від обставин, в яких вони перебувають, будуть захищені [172, с. 80].

Міжнародні правові норми щодо захисту прав людини встановлюються через поєднання універсальних і регіональних міжнародних угод з прав людини. Ці договори розробляються країнами, які є членами різних

регіональних організацій, таких як ОАГ, ОАЄ, ЄС, Рада Європи та інші. Серед регіональних стандартів захисту прав людини під час збройних конфліктів у сфері захисту прав людини європейська система є взірцем ефективності та свідченням безперервного прогресу історичного розвитку. Ґрунтуючись на єдиній системі принципів, норм і механізмів, сучасна європейська система слугує гарантом прав людини в межах обширного європейського правового простору [173].

В основі європейської системи захисту прав людини лежить багатогранна структура, покликана гарантувати фундаментальні свободи. Ключовими компонентами є вплив і гарантії, закріплені в різних європейських конвенціях з прав людини, а також безпосередня участь Ради Європи у підтримці цих прав. Центральне місце в цій системі займає Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ), який відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання європейських конвенційних норм, що стосуються прав людини [174, с. 3].

Важливо, що європейська система захисту прав людини побудована на спільних стандартах. Своім походженням вона завдячує Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийнятій у 1950 році. Цей основоположний документ підкреслює спільну спадщину європейських країн, що характеризується спільними політичними традиціями, ідеалами свободи та верховенства права. Він знаменує собою перші кроки на шляху до забезпечення прав, сформульованих у Загальній декларації прав людини [175, с. 4].

Європейська конвенція захищає низку громадянських прав, включаючи право на життя, заборону катувань та інші фундаментальні свободи. Фундаментальні європейські цінності стоять на стовпах верховенства права, демократії та прав людини. Ці ліберально-демократичні ідеали стали основою сучасних європейських держав та їх інтеграційного об'єднання – Європейського Союзу. Відповідно, Договір про ЄС прямо підкреслює, що він ґрунтується на принципах свободи, демократії, поваги до прав людини та верховенства права [176, с. 31].

ЄС активно відстоює права людини на глобальному рівні. Пріоритетом для нього є скасування смертної кари у всьому світі, боротьба з тортурами, підтримка правозахисників та захист дітей, які постраждали від збройних конфліктів. Ці дії спрямовані на посилення захисту прав людини та забезпечення справедливого ставлення до людей під час збройних конфліктів як в ЄС, так і за його межами [177, с. 4].

Європейський суд підтвердив зобов'язання ЄС поважати міжнародне звичаєве право. Оскільки більшість держав-членів є учасниками найбільш важливих договорів з прав людини, ці норми можна вважати "регіональним звичаєвим міжнародним правом". Це поширюється і на інші міжнародні організації, включаючи Організацію Об'єднаних Націй, де зобов'язання, що впливають з міжнародних норм у сфері прав людини, застосовуються до ЄС. Ці зобов'язання діють навіть за межами ЄС, що підкреслює екстериторіальну дію принципів прав людини [178, с. 4].

Хоча європейська система захисту прав людини в першу чергу зосереджена на громадянських і політичних правах, вона перетинається з міжнародним гуманітарним правом. Обидві системи спрямовані на збереження людської гідності, захист фундаментальних прав і забезпечення верховенства права, хоча і в різних контекстах.

МГП регулює збройні конфлікти, в тому числі міжнародні та неміжнародні, і спрямоване на захист осіб, які не беруть безпосередньої участі у бойових діях. Європейські інструменти з прав людини поширюються на аспекти МГП, наголошуючи на гуманному ставленні до цивільного населення під час конфліктів. Принципи належної правової процедури, заборони катувань і захисту дітей також присутні в європейських стандартах захисту прав людей [179, с. 4].

Африканська система прав людини, одна з наймолодших регіональних систем, має чіткі характеристики, які відрізняють її від інших регіональних та універсальних систем. Примітною особливістю Африканської хартії прав людини і народів є визнання колективних прав, що підкреслює взаємозв'язок

індивідуальних прав і прав народів. Крім того, Хартія визнає право на розвиток, що відображає ширшу суспільну та громадську перспективу захисту прав людини в Африці. Хартія охоплює низку прав і обов'язків, що застосовуються як до окремих осіб, так і до груп, включаючи право на життя, а також права і обов'язки громади, сім'ї, суспільства і нації [180].

Африканська комісія з прав людини і народів, створена відповідно до статті 30 Африканської хартії прав людини і народів, відіграє ключову роль у просуванні та захисті прав людини і народів в Африці. Її завданням є збір документів, проведення досліджень, організація заходів, поширення інформації та надання рекомендацій урядам. Крім того, Комісія забезпечує захист цих прав відповідно до положень Африканської хартії [181].

Право на життя визнається основоположним правом людини в глобальних і регіональних документах з прав людини. Стаття 4 Африканської хартії конкретно гарантує це право. Важливо розуміти, що право на життя виходить за рамки простого виживання і охоплює реалізацію всіх прав людини, включаючи громадянські, політичні, економічні, соціальні, культурні та права народів. У контексті збройних конфліктів право на життя залишається застосовним, а його тлумачення відповідає принципам міжнародного гуманітарного права, яке регулює збройні конфлікти [182].

Мандат Комісії поширюється на отримання повідомлень від держав про порушення Хартії. Перш ніж Комісія втрутиться, вона вимагає, щоб були вичерпані всі місцеві засоби правового захисту. Комісія проводить розслідування і готує доповіді про факти і висновки, які потім передаються відповідним державам і Асамблеї глав держав і урядів. Крім того, Комісія отримує індивідуальні та групові повідомлення про порушення Африканської хартії. Вона має гнучкість у виборі відповідних методів розслідування [183].

Важливим аспектом захисту права на життя є відповідальність. Згідно з Хартією, держави несуть відповідальність за вбивства, скоєні недержавними суб'єктами, якщо вони схвалюють, підтримують або мовчки схвалюють такі дії, або якщо вони не проявляють належної ретельності у запобіганні та

розслідуванні незаконних вбивств. Відсутність відповідальності за порушення права на життя, особливо у випадках культури безкарності, сама по собі є порушенням. Навіть у ситуаціях збройного конфлікту обов'язок притягнення до відповідальності осіб, винних у свавільному позбавленні життя, залишається незмінним [184].

Статут Організації американських держав (ОАД) заснував ОАД, втілюючи в собі кілька ключових принципів і цілей. До них відносяться сприяння миру і безпеці, мирне вирішення конфліктів, колективні дії перед обличчям агресії, а також сприяння економічному, соціальному і культурному розвитку. Крім того, вона підкреслює фундаментальні права всіх людей, незалежно від таких факторів, як раса, національність, віросповідання чи стать. В рамках ОАД відбулися важливі події. Вони включають створення Міжамериканської комісії з прав людини та розробку двох ключових документів з прав людини: Американської декларації про права та обов'язки людини 1948 року та Американської конвенції з прав людини 1969 року [185].

У справі Таблада 1997 року Міжамериканська комісія з прав людини зіткнулася з ключовим питанням: чи може регіональний договірний орган з прав людини безпосередньо застосовувати міжнародне гуманітарне право? Справа стосувалася нападу 42 озброєних осіб на військові казарми в Ла-Таблада, Аргентина, що призвело до 30-годинного бою і жертв з обох сторін. Рішення Комісії про те, що вона має компетенцію посилатися на міжнародне гуманітарне право, стало історичною подією. Це означає, що Комісія, як регіональний міжурядовий орган, відповідальний за права людини, може безпосередньо застосовувати міжнародне гуманітарне право до держав-учасниць Американської конвенції з прав людини. Це рішення створило прецедент, потенційно залучаючи такі країни, як Колумбія, Мексика або Гватемала, у майбутніх справах, відкриваючи шлях іншим міжнародним правозахисним органам до поширення своїх наглядових функцій щодо міжнародного гуманітарного права [186, с.506].

Рішення Комісії застосовувати міжнародне гуманітарне право відображає визнання того, що лише договори про права людини можуть бути недостатніми для регулювання ситуацій збройного конфлікту. Американська конвенція, хоча і застосовується під час збройних конфліктів, не містить конкретних положень щодо ведення війни, таких як правила, що регулюють засоби і методи ведення війни. Комісія визнала, що право прав людини має свої обмеження у вирішенні таких питань, як розмежування між цивільними особами і комбатантами, цілеспрямовані напади на цивільне населення і вирішення проблеми жертв серед цивільного населення в контексті військових операцій [187].

Комісія надала ключові аргументи на підтримку своєї позиції щодо застосування міжнародного гуманітарного права. По-перше, вона вказала на збіг основних норм Американської конвенції і загальної статті 3 Женевських конвенцій 1949 року. Вона стверджувала, що загальна стаття 3, яка в основному охоплює аспекти прав людини, не накладає додаткового тягаря на держави, які вже є учасниками Американської конвенції. По-друге, Комісія зазначила, що міжнародне гуманітарне право і право прав людини мають взаємодоповнюючі матеріальні норми. Однак важливо розрізняти зміст норм і пов'язані з ними наглядові механізми, оскільки кожна система слугує окремим цілям [188, с.506].

Комісія стверджує, що стаття 29b Американської конвенції забезпечує правову основу для застосування міжнародного гуманітарного права. Ця стаття забороняє тлумачити Американську конвенцію таким чином, щоб обмежувати реалізацію прав, визнаних в інших конвенціях, учасником яких є держава. Комісія стверджувала, що у випадку розбіжностей між Американською конвенцією та гуманітарним правом, вона зобов'язана надавати пріоритет вищому стандарту захисту [189].

Комісія посилялася на статтю 25 Американської конвенції, яка гарантує право на ефективний засіб правового захисту в національних судах у разі порушення фундаментальних прав. Вона стверджувала, що держави повинні

забезпечувати судовий захист від порушень норм Женевських конвенцій 1949 року, якщо ці норми були інкорпоровані у внутрішнє законодавство. Однак цей аргумент передбачає обмежену роль Комісії, яка зосереджується виключно на праві на ефективний засіб правового захисту, не даючи їй можливості оцінювати дотримання гуманітарного права [190].

Комісія процитувала пункт 1 статті 27 Американської конвенції, стверджуючи, що заходи, які вживаються державами під час надзвичайних ситуацій, не повинні бути несумісними з їхніми іншими міжнародно-правовими зобов'язаннями. Цей аргумент є слушним, оскільки він передбачає, що міжнародне гуманітарне право охоплюється поняттям "інші міжнародно-правові зобов'язання". Однак це положення застосовується лише тоді, коли держава офіційно оголошує надзвичайний стан відповідно до Американської конвенції [191].

Комісія посилається на консультативний висновок Міжамериканського суду з прав людини, який визнає можливість посилання на "інші договори, що стосуються захисту прав людини в американських державах". Хоча цей висновок прямо не стосується гуманітарного права, він свідчить про готовність розглянути питання застосування такого права [192, с.508].

Рішення у справі Таблада є унікальним і піднімає кілька питань. Одне з важливих питань полягає в тому, чи буде Комісія поширювати цю нову компетенцію на озброєні опозиційні групи в майбутніх справах. Хоча Комісія визнала, що обидві сторони конфлікту мають обов'язки за міжнародним гуманітарним правом, вона обмежила своє застосування поведінкою держави у справі Таблади. Майбутні справи визначать, чи буде Комісія застосовувати основоположний принцип рівності прав та обов'язків між сторонами, що беруть участь у збройному конфлікті.

Отже, в контексті забезпечення захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів, універсальні та регіональні стандарти виконують критично важливу роль. Універсальні стандарти, закріплені в Женевських конвенціях та Загальній декларації прав людини, створюють

непорушну основу для забезпечення прав та свобод людини, закріплюючи керівні принципи та міжнародно визнані норми. Ці документи закладають базові засади гуманного поводження з усіма постраждалими внаслідок конфлікту, визначають загальноприйняті стандарти поваги до основних прав і свобод, і наголошують на важливості їх дотримання незалежно від обставин.

З іншого боку, регіональні стандарти, такі як Європейська конвенція з прав людини, Африканська хартія прав людини та народів, та Американська конвенція з прав людини, адаптують ці універсальні принципи до конкретних регіональних контекстів, враховуючи специфіку та потреби різних культур і правових систем. Вони не тільки підсилюють міжнародні норми, але й доповнюють їх, надаючи додаткові гарантії та механізми захисту, які сприяють глибшому розумінню та ефективнішому застосуванню прав людини в умовах конфліктів.

Римський статут Міжнародного кримінального суду, зокрема, вносить значний внесок у зміцнення міжнародної юрисдикції у сфері злочинів проти людяності, воєнних злочинів та геноциду. Це не тільки підкріплює міжнародні стандарти, але й забезпечує засоби для притягнення до відповідальності тих, хто порушує зазначені норми. Таким чином, МКС діє як глобальний механізм притягнення до відповідальності, доповнюючи національні правові системи та заповнюючи прогалини у застосуванні правосуддя.

Сукупність цих стандартів та механізмів є свідченням зобов'язання міжнародного співтовариства захищати і просувати права людини, навіть у найскладніших умовах збройних конфліктів. Вони створюють правову основу, яка забезпечує захист цивільних осіб, медичного персоналу, військовополонених та інших осіб, які не беруть участі в бойових діях.

Універсальні документи, як-от Женевські конвенції, забезпечують мінімальні стандарти гуманного поводження в час війни, тоді як ЗДПЛ зміцнює ідею універсальності та неподільності прав людини. Римський статут МКС додає до цього механізм судового переслідування та підзвітності на міжнародному рівні, забезпечуючи покарання найсерйозніших злочинів.

Регіональні системи прав людини, які розвиваються в Європі, Африці та Америці, демонструють, як універсальні норми можуть бути адаптовані до конкретних регіональних потреб і контекстів. Європейська система, наприклад, підтримує сильний судовий механізм через ЄСПЛ, забезпечуючи, щоб права, закріплені в Європейській конвенції, були реально захищені. В Африці, Африканська комісія з прав людини і народів займається моніторингом та просуванням прав на континенті, розглядаючи колективні та індивідуальні права в рамках ширшого контексту розвитку та соціальної справедливості. Американська конвенція пропонує подібні гарантії на заході, наголошуючи на значенні регіональної співпраці у захисті прав людини.

Ці правові інструменти взаємодоповнюють один одного, створюючи багаторівневу систему захисту, яка прагне забезпечити захист прав людини у всіх обставинах. Вони також підкреслюють важливість міжнародного співробітництва та колективної відповідальності, підтримуючи ідею, що права людини є загальнолюдськими цінностями, які переважають будь-які політичні або культурні розбіжності.

2.2. Міжнародні інституційні механізми захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів

Міжнародні збройні конфлікти створюють складні виклики для захисту та дотримання прав людини. Перетин міжнародного гуманітарного права (МГП) і прав людини стає критично важливим у цих сценаріях. У цьому розділі розглядаються міжнародні інституційні механізми, призначені для захисту прав людини під час міжнародних збройних конфліктів. У ньому аналізуються ролі, виклики та ефективність різних міжнародних органів, включаючи такі установи як: Організації Об'єднаних Націй (ООН), регіональні суди з прав людини та інші міжнародні організації.

Після звірств Другої світової війни міжнародне співтовариство створило всеосяжну правову базу для запобігання подібним порушенням прав людини

в майбутньому. Ця база розвивалася протягом багатьох років завдяки значному внеску різних міжнародних договорів і конвенцій. Наприклад, Женевські конвенції та додаткові протоколи до них заклали основу сучасного МГП, наголошуючи на захисті цивільних осіб і військовополонених [193, с.239]. Однак застосування цих законів в умовах збройного конфлікту постійно стикається з проблемами, зокрема, з питаннями, пов'язаними з державним суверенітетом і політичною волею сторін конфлікту та зовнішніх акторів.

Організація Об'єднаних Націй через свої різні органи, такі як Рада з прав людини та Управління Верховного комісара ООН з прав людини, відіграє ключову роль у моніторингу порушень прав людини та адвокації дотримання міжнародних норм з їх захисту. Наприклад, механізм універсальних періодичних оглядів ООН гарантує, що всі держави-члени проходять регулярну перевірку стану дотримання прав людини – процес, який включає оцінку під час збройних конфліктів [194]. Крім того, очолювані ООН місії зі встановлення фактів і слідчі комісії відіграють важливу роль у документуванні порушень і наданні рекомендацій щодо дій у зонах конфлікту [195, с.240].

Регіональні системи, такі як Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини та Африканська комісія з прав людини і народів, пропонують додаткові рівні захисту прав людини під час конфліктів. Ці інституції враховують регіональну специфіку та забезпечують механізми розгляду індивідуальних скарг, що робить значний внесок у забезпечення дотримання прав людини під час збройних конфліктів [196, с.240].

Незважаючи на ці інституційні рамки, забезпечення дотримання прав людини у збройних конфліктах залишається складним завданням. Такі проблеми, як невиконання зобов'язань державами, політичні маніпуляції, обмеженість ресурсів і труднощі з доступом до зон конфлікту, перешкоджають ефективності цих інституцій. Більше того, поява недержавних акторів у сучасній війні створює нові виклики для традиційних міжнародних механізмів, які в першу чергу спрямовані на державних суб'єктів.

Останні події в світі свідчать про посилення уваги до відповідальності та ролі міжнародного кримінального правосуддя у боротьбі з серйозними порушеннями прав людини під час збройних конфліктів. Міжнародний кримінальний суд (МКС) і різні спеціальні трибунали почали відігравати більш помітну роль у цьому відношенні. Крім того, концепція "Відповідальності за захист" (Responsibility to Protect, RtoP – далі ВЗПЧ) стала ключовим принципом міжнародного втручання у випадках грубих порушень прав людини [197, с.110]. Відповідно до цієї концепції, закладеної у пунктах 138 і 139 Підсумкового документа Всесвітнього саміту 2005 року (A/RES/60/1):

"Кожна окрема держава несе відповідальність за захист свого населення від геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток і злочинів проти людяності. Ця відповідальність передбачає запобігання таким злочинам, включно з підбурюванням до них, за допомогою належних і необхідних засобів. Ми приймаємо цю відповідальність і будемо діяти відповідно до неї. Міжнародне співтовариство повинно, в міру необхідності, заохочувати і допомагати державам у виконанні цієї відповідальності і підтримувати Організацію Об'єднаних Націй у створенні потенціалу раннього попередження" [198].

У статті "Відповідальність за захист і примусове забезпечення прав людини" Пар Енгстром і Томас Пеграм заглиблюються в критичний аналіз доктрини ВЗПЧ, акцентуючи увагу на її розвитку, інституційній підтримці та застосуванні в міжнародних конфліктах [199, с.45]. Автори стверджують, що ВЗПЧ стала ключовою концепцією на міжнародній арені, особливо після звірств геноциду в Руанді та конфліктів на Балканах. Ця доктрина підкреслює обов'язок держав захищати своє населення від серйозних порушень прав людини, таких як геноцид, воєнні злочини, етнічні чистки та злочини проти людяності. Вона відображає зростаючий консенсус щодо того, що державний суверенітет не є абсолютним правом, а скоріше обов'язком, особливо в тому, що стосується захисту прав людини. Однак, автори також вказують на складнощі та виклики, пов'язані з цією доктриною, особливо коли йдеться про

її застосування. Застосування ВЗПЧ часто стикається з дилемами державного суверенітету, політичними інтересами націй і суперечливим характером застосування сили в гуманітарних цілях [200, с.46].

Організація Об'єднаних Націй, особливо через найважливішу роль Ради Безпеки ООН і Генеральної Асамблеї, відіграє центральну роль в обговоренні і застосуванні ВЗПЧ. Однак ефективність цих інституцій у впровадженні ВЗПЧ була різною і часто ускладнювалася політичною динамікою і відсутністю консенсусу між державами-членами. Це можна проілюструвати на прикладі таких подій як інтервенції в Косово, Іраку і Дарфурі, які демонструють практичні виклики і суперечливий характер гуманітарних інтервенцій в рамках цієї доктрини [201, с.47].

Автори критично оцінюють інституційну підтримку доктрини ВЗПЧ, визнаючи, що хоча вона отримала значне визнання і відіграла важливу роль у формуванні міжнародних дискусій щодо захисту прав людини, її практична реалізація залишається непослідовною. Автори стверджують, що доктрина підвищила обізнаність про важливість захисту прав людини під час конфліктів, але її реальний вплив був обмеженим. Це обмеження пояснюється політичними складнощами, проблемами практичної реалізації доктрини і труднощами в досягненні міжнародного консенсусу [202, с.48].

Рада ООН з прав людини, що була створена у 2006 році на заміну Комісії з прав людини, є ключовим профілюючим, але на жаль, все ж додатковим органом у системі Організації Об'єднаних Націй, що займається захистом прав людини. Центральним елементом її мандату є нагляд і просування стандартів прав людини в усьому світі, з особливим акцентом на зони конфліктів. Створення Ради відповідно до Резолюції Генеральної Асамблеї 60/251 у 2006 році ознаменувало значну еволюцію у підході ООН до прав людини, засвідчивши прихильність до універсального дотримання та захисту прав людини і основоположних свобод неупереджено та без дискримінації [203, с.239].

Рада, відповідальна за боротьбу з порушеннями прав людини в усьому світі, відіграє вирішальну роль у контексті міжнародних збройних конфліктів. Вона використовує різні механізми, включаючи періодичні огляди, спеціальні сесії та призначення спеціальних доповідачів, для моніторингу та звітування про ситуацію з правами людини в країнах, що перебувають у стані збройного конфлікту або на межі збройного конфлікту. Такий проактивний моніторинг має вирішальне значення для раннього виявлення порушень прав людини та запобігання подальшій ескалації [204, с.240].

Крім того, здатність Ради створювати слідчі комісії та місії зі встановлення фактів дозволяє їй проводити ретельні розслідування ймовірних порушень прав людини в зонах конфліктів. Ці розслідування часто призводять до розробки рекомендацій і стратегій, спрямованих на захист прав цивільних осіб і комбатантів, тим самим підтримуючи міжнародні стандарти прав людини навіть у найскладніших умовах [205, с.240].

Рада з прав людини також відіграє життєво важливу роль у сприянні міжнародному співробітництву та діалогу з питань прав людини під час збройних конфліктів. За допомогою інтерактивних діалогів і консультацій вона об'єднує різноманітні зацікавлені сторони, включаючи держави-члени, неурядові організації та суб'єктів громадянського суспільства, для спільного розгляду і вирішення проблем у сфері прав людини на територіях, що постраждали від конфлікту [206, с.240].

Отже, Рада ООН з прав людини, завдяки своєму всеосяжному мандату та різноманітним механізмам, стоїть на передньому краї зусиль міжнародної спільноти, спрямованих на захист і просування прав людини під час збройних конфліктів. Її діяльність сприяє не лише безпосередньому захисту прав людини, але й досягненню більш широкої мети – підтримці міжнародного миру і безпеки.

Рада ООН з прав людини використовує низку інституційних механізмів для захисту прав людини в міжнародних збройних конфліктах. Ці механізми

включають спеціальні процедури, комісії з розслідування, місії зі встановлення фактів та Універсальний періодичний огляд (УПО) [207, с.76].

Спеціальні процедури, такі як спеціальні доповідачі та робочі групи, відіграють ключову роль у застосуванні міжнародного гуманітарного права в конфліктних ситуаціях. Ці тематичні процедури займаються моніторингом та звітуванням про порушення прав людини та гуманітарного права, включаючи страти, катування та інші форми зловживань силою [208, с.78].

Комісії з розслідування та місії зі встановлення фактів, створені Радою, відіграють вирішальну роль у розслідуванні та моніторингу дотримання міжнародного гуманітарного права та права прав людини в конкретних сценаріях конфліктів. Ці комісії все частіше використовуються для нагляду за ситуаціями насильства і збройних конфліктів, забезпечуючи дотримання як прав людини, так і гуманітарного права [209, с.79].

Універсальний періодичний огляд також враховує міркування міжнародного гуманітарного права. Цей унікальний механізм, який оцінює ситуацію з дотриманням прав людини в усіх країнах-членах ООН, включає обговорення порушень гуманітарного права. Такий підхід має за мету запобігти уникненню державами перевірки в рамках УПО шляхом оголошення надзвичайного стану та відступу від договірних зобов'язань у сфері прав людини. Однак включення гуманітарного права в УПО було непослідовним. Посилання на ці порушення часто є обмеженими і мають загальний характер. Рекомендації, надані під час сесій УПО, зазвичай закликають держави дотримуватися своїх зобов'язань за міжнародним гуманітарним правом, але, як правило, є широкими і неконкретними [210, с.239].

Ефективність УПО як механізму нагляду за порушеннями гуманітарного права під час збройних конфліктів є обмеженою. Це обмеження пов'язане з переважанням неконкретних рекомендацій і невизначеністю щодо процедур подальших дій.

Насамкінець, РПЛ ООН використовує різні механізми для вирішення питань, пов'язаних з правами людини і гуманітарним правом під час збройних

конфліктів. Ці механізми зосереджені на моніторингу, звітності та наданні рекомендацій за допомогою спеціальних процедур та УПО. Однак такі проблеми, як непослідовність, брак конкретики, труднощі в імplementації та контролі за виконанням рекомендацій, впливають на ефективність цих механізмів [211, с.240].

Під час застосування будь-якого з перелічених механізмів Рада керується одним з двох ключових підходів: застосуванні принципу найбільш сприятливого захисту та диференційованому підході.

Принцип найбільш сприятливого захисту, або "*lex favorabilis*", відповідає загальній меті збереження узгодженості міжнародного права шляхом гармонійного тлумачення фрагментарних норм. Цей принцип передбачає, що в разі перетину права прав людини і гуманітарного права слід застосовувати норму, яка є найбільш сприятливою для особи. Цей підхід передбачає намір держав-учасниць інструментів гуманітарного права і права прав людини бути пов'язаними найвищим можливим стандартом захисту осіб у збройних конфліктах [212, с.67].

І навпаки, диференційований підхід зберігає функціональну цілісність гуманітарного права, визнаючи його роль у регулюванні застосування сили відповідно до намірів держав-учасниць Женевських конвенцій. Цей підхід вважає, що права людини доречні в деяких, але не у всіх ситуаціях збройних конфліктів, тим самим визнаючи різні рамки прав людини і гуманітарного права.

Дискусія навколо цих підходів обертається навколо того, як досягти найвищого рівня індивідуального захисту, не ставлячи під загрозу унікальні аспекти кожної правової системи. Ця теорія супроводжується також кількома міжнародно-правовими документами, такими як Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (МПГПП), Європейська конвенція з прав людини (ЄКПЛ) та Американська конвенція з прав людини (АКПЛ), які містять положення, що підтримують ідею найсприятливішого захисту. Ці положення можна тлумачити як такі, що дозволяють гармонійний

взаємозв'язок між правами людини і гуманітарним правом. Крім того, саме гуманітарне право, через такі інструменти, як стаття 75(8) Додаткового протоколу I і Декларації Мартенса, демонструє намір запропонувати найвищий рівень захисту, потенційно шляхом включення права прав людини [213, с.239].

Насамкінець, мандат РПЛ ООН у збройних конфліктах можна зрозуміти через ці підходи. Рада може прийняти принцип найбільш сприятливого захисту, забезпечуючи найвищий можливий рівень захисту осіб шляхом синтезу норм прав людини і гуманітарного права. Або ж можна було б застосувати більш тонкий, диференційований підхід, поважаючи унікальні вимоги і межі гуманітарного права і водночас вибірково інкорпоруєчи норми прав людини. Цей підхід висвітлює динамічний і складний характер застосування прав людини в контексті збройних конфліктів, підкреслюючи необхідність ретельного узгодження як гуманітарного права, так і права прав людини [214, с.56].

Роль Ради ООН з прав людини у збройних конфліктах є багатогранною і вирішальною в контексті міжнародного права та захисту прав людини. Функції Ради виходять за рамки простого моніторингу та звітності, більше того – вона бере активну участь у формуванні норм, політик і практик, які безпосередньо впливають на ситуацію на місцях. Рада ООН з прав людини відіграє важливу роль у розробці та зміцненні міжнародних норм у сфері прав людини, особливо в контексті збройних конфліктів. Це включає в себе пропаганду приєднання до Женевських конвенцій та Додаткових протоколів до них, які наголошують на захисті цивільних осіб та військовополонених. Резолюції та дії Ради часто сприяють розвитку звичаєвого міжнародного права, особливо щодо неміжнародних збройних конфліктів (НЗК), де вона активно працює над припиненням бойових дій і наглядом за переходом від війни до миру [215, с.67].

Участь Ради в різних конфліктах продемонструвала її здатність впливати на результати і формувати міжнародну реакцію. Наприклад, у

конфлікті між Ізраїлем і Палестиною Рада відіграла важливу роль у висвітленні порушень прав людини та вплинула на міжнародний дискурс [216, с.78].

Аналогічно, в інших зонах конфліктів втручання Ради, часто через резолюції та розслідування, висвітлювало серйозні порушення прав людини та мобілізувало міжнародну спільноту. Рада бере активну участь у боротьбі з порушеннями прав людини в різних збройних конфліктах через свої спеціальні сесії, комісії з розслідування та інші механізми. Нижче наведено кілька прикладів практичного застосування дій РПЛ ООН у збройних конфліктах:

1. Боротьба зі злочинністю в миротворчих операціях: РПЛ ООН відіграє важливу роль у боротьбі з серйозними порушеннями прав людини, скоєними миротворцями в зонах конфліктів. За допомогою своїх механізмів підзвітності Рада розглядає питання, починаючи від управлінських і адміністративних і закінчуючи правовими аспектами таких порушень. Ключовим документом у цьому відношенні є Звіт Зейда 2005 року, який заклав основу для дій в рамках системи ООН, спрямованих на боротьбу з неналежною поведінкою та порушеннями прав людини з боку миротворців [217], [218, с.347].

2. Спеціальні сесії Ради з прав людини щодо неміжнародних збройних конфліктів: Спеціальні сесії Ради ООН з прав людини з питань захисту цивільних осіб у неміжнародних збройних конфліктах (НМЗК) мають важливе значення. Ці сесії дозволяють розглядати грубі порушення прав людини, які вимагають термінового прийняття рішень. Аналіз цих сесій є важливим для розуміння того, які ситуації аналізувалися, а також позицій щодо цього методу прийняття рішень [219, с.56].

3. Роль РПЛ ООН у конкретних конфліктах: У кількох конфліктах спостерігалось безпосереднє залучення та вплив дій РПЛ ООН. Наприклад, у випадку Дарфурського конфлікту в Судані зусилля Ради, включаючи різні резолюції та звернення до Міжнародного кримінального суду (МКС),

підкреслюють її роль у боротьбі з порушеннями прав людини в зонах конфлікту [220, с.78], [221, с.103].

4. Реакція РПЛ на порушення прав людини: У різних випадках РПЛ ООН реагувала на порушення прав людини в зонах конфлікту шляхом створення слідчих комісій та видання доповідей, які привертають увагу міжнародної спільноти до цих проблем. Ці дії чинять тиск на конфліктуючі сторони, змушуючи їх дотримуватися міжнародних стандартів у сфері дотримання прав людини.

5. Захист дітей у збройних конфліктах: Робота РПЛ ООН з питань дітей та збройних конфліктів, починаючи з Резолюції Ради Безпеки 1261, визнає дітей у збройних конфліктах проблемою миру та безпеки і засуджує вербування та використання дітей-солдатів [222]. Це демонструє прихильність Ради Безпеки до питань прав людини в Раді Безпеки [223, с.89].

Ці кейси ілюструють багатогранну роль РПЛ ООН у боротьбі з порушеннями прав людини під час збройних конфліктів. За допомогою різних механізмів Рада активно працює над моніторингом, звітуванням та впливом на дотримання прав людини зонах конфліктів, демонструючи свою відданість дотриманню аналогічних стандартів в усьому світі.

6. Незважаючи на свою значну роль, Рада стикається з такими викликами, як політичні маніпуляції з боку потужних держав, обмеженість механізмів правозастосування та складнощі сучасної війни, в якій часто беруть участь недержавні суб'єкти. Ефективність Ради іноді обмежується геополітичними міркуваннями, що призводить до критики вибірковості та непослідовності у реагуванні на порушення прав людини в різних конфліктах [224, с.239].

Отже, Рада ООН з прав людини відіграє ключову роль у міжнародно-правовій системі захисту прав людини під час збройних конфліктів. Її дії, починаючи від нормативних внесків і закінчуючи прямим втручанням у конфліктні ситуації, підкреслюють її важливість у глобальному режимі

захисту прав людини. Однак ефективності Ради часто перешкоджає геополітична динаміка і мінливий характер збройних конфліктів.

Наступними впливовими гравцями у цій сфері є регіональні органи з прав людини, які також відіграють важливу роль у захисті прав людини під час збройних конфліктів. Їхні функції виходять за рамки моніторингу та звітності і включають правозастосування, адвокацію та розробку норм у сфері прав людини. Ці органи діють у різних регіональних контекстах, наприклад, Європейський суд з прав людини (ЄСПЛ) в Європі, Міжамериканська комісія і Суд з прав людини та Африканська комісія з прав людини і народів на африканському континенті.

Європейський суд з прав людини одна з найвпливовіших інституцій у забезпеченні прав людини в Європі, навіть під час збройних конфліктів. Він надає приватним особам юридичну можливість порушувати справи проти держав за порушення свої основоположних прав. Практика ЄСПЛ, особливо у справах, пов'язаних з екстериторіальним застосуванням права прав людини, суттєво впливає на поведінку держав під час конфліктів. Наприклад, у справах, пов'язаних з війною в Україні, ЄСПЛ розглядав порушення прав людини екстериторіально, встановлюючи відповідальність держав за межами їхніх кордонів на основі тестів ефективного контролю [225, с.57].

ЄСПЛ розглядав численні справи, пов'язані зі збройними конфліктами, застосовуючи міжнародне гуманітарне право поряд з правом прав людини. Ці справи дають важливе уявлення про підхід ЄСПЛ до захисту основоположних прав під час конфліктів. Можна поділити загальну практику ЄСПЛ на відповідні контекстні питання для кращого розуміння взаємодії та імплементації норм міжнародного гуманітарного права та прав людини:

- Застосування міжнародного гуманітарного права: ЄСПЛ стикається з проблемами при застосуванні міжнародного гуманітарного права (МГП) у справах, пов'язаних зі збройними конфліктами, наприклад, за участю військ держав-членів в інших країнах, таких як війна в Чечні, або у внутрішніх конфліктах. Для вирішення цих ситуацій Суд насамперед тлумачить

Європейську конвенцію з прав людини (ЄКПЛ), яка стала правовим інструментом для таких видів порушень [226, с.58].

- Екстериторіальне застосування ЄКПЛ: ЄСПЛ розширив свій підхід до справ, пов'язаних з екстериторіальними збройними конфліктами, як, наприклад, у рішеннях “Хассан проти Сполученого Королівства” “Аль-Скейні та інші проти Сполученого Королівства” та “Джалуд проти Нідерландів”, розглядаючи зобов'язання держав у сфері прав людини в екстериторіальних конфліктах [227], [228], [229]. Рішення Суду свідчать про різний вплив зобов'язань у сфері прав людини під час екстериторіальних воєнних дій, особливо щодо обов'язку розслідувати порушення права на життя [230, с.55].

- Право на життя у внутрішніх збройних конфліктах: У справах, пов'язаних з внутрішніми збройними конфліктами в Туреччині та Чечні, ЄСПЛ розглядав право прав людини як *lex specialis*, особливо щодо права на життя. Це демонструє еволюцію позиції Суду щодо взаємозв'язку між правом прав людини та МГП у внутрішніх конфліктах [231, с.102].

- Справи "Грузія проти росії": Рішення ЄСПЛ у справі "Грузія проти росії (II)" підкреслює роль Суду у розгляді систематичних порушень прав людини під час "п'ятиденної війни" [232]. Однак Суд обмежив відповідальність росії "фазою окупації" після припинення вогню, не поширюючи її на "активну фазу бойових дій" [233, с.88].

- Тримання під вартою під час збройних конфліктів: У справі "Хассан проти Сполученого Королівства" (Hassan v. UK) ЄСПЛ розглянув питання про сумісне застосування норм МГП і права прав людини щодо тримання під вартою під час міжнародних збройних конфліктів [234]. Це рішення відхилило аргумент про те, що МГП повністю витісняє право прав людини під час активних бойових дій [235, с.79].

- Порушення прав людини в Чечні: Розгляд ЄСПЛ справ, пов'язаних з конфліктом у Чечні, підкреслює необхідність ефективних засобів правового захисту для жертв порушень прав людини під час збройних конфліктів. Підхід

Суду до встановлення фактів і присудження грошової компенсації як справедливої сатисфакції був ключовим [236, с.338], [237, с.56].

Загалом застосування міжнародного гуманітарного права (МГП) в рамках ЄСПЛ являє собою значну еволюцію в тлумаченні та забезпеченні прав людини під час збройних конфліктів. Спочатку в міжнародному співтоваристві переважав принцип, що МГП регулює виключно ситуації збройних конфліктів, а інші норми міжнародного права відсуваються на другий план. Ця точка зору почала змінюватися з прийняттям Європейської конвенції з прав людини у 1950 році, зокрема, з введенням статті 15, яка дозволяла відступати від певних прав за певних обставин. Стаття 15 ЄКПЛ запровадила нову філософію відносин між МГП і міжнародним правом прав людини (МППЛ), сигналізуючи про початок їх взаємодоповнюваності. Ця стаття відсилає до МГП, коли згадує "інші зобов'язання за міжнародним правом". Вона також вказує на те, що в ситуаціях відступу від зобов'язань одночасно застосовуються і МГП, і МППЧ, створюючи суттєву взаємодію між цими двома правовими системами. Таке подвійне застосування гарантує, що держави, відступаючи від конкретних положень ЄКПЛ, повинні залишатися послідовними з іншими переважними нормами міжнародного права, ефективно узгоджуючи ці два зводи законів [238, с.56].

Зокрема, стаття 15(2) ЄКПЛ визначає положення, відступ від яких не допускається, що тісно пов'язано з незмінним ядром прав, викладених у Загальній статті 3 Женевських конвенцій 1949 року та Протоколі I 1977 року. Ця відповідність особливо очевидна щодо права на життя, де відступи від статті 2 ЄКПЛ допустимі лише в контексті смертей, спричинених законними воєнними діями. Це положення означає, що в той час як ЄКПЛ пропонує загальні критерії для мирного часу, МГП слугує керівним джерелом для тлумачення у воєнний час [239, с.58].

Інтерес до взаємодії між МППЛ і МГП, особливо в 1970-х роках, призвів до широкого процесу зближення, задокументованого в правовій доктрині і визнаного різними органами Організації Об'єднаних Націй і навіть у

Протоколі I 1977 року. Сьогодні взаємодоповнюваність МГПЧ і МГП широко визнана, і обидва кодекси права застосовуються в ситуаціях внутрішніх і міжнародних збройних конфліктів. Вважається, що вони доповнюють один одного, кожен з них надає інтерпретаційні вказівки іншому [240, с.59].

Однак, незважаючи на активні доктринальні дебати і внесок Міжнародного суду (МС) і Міжамериканського суду з прав людини, Страсбурзьке прецедентне право здебільшого утримується від прямих посилок на цю взаємодоповнюваність або на МГП. Таке уникнення свідчить про обережний підхід ЄСПЛ до повного включення МГП у свою практику, що відображає складну взаємодію між цими двома фундаментальними правовими системами в контексті збройного конфлікту [241, с.59].

Практика ЄСПЛ у справах, пов'язаних зі збройними конфліктами, ілюструє його вирішальну роль у застосуванні права прав людини в складних конфліктних ситуаціях. Хоча Суд стикається з проблемами у збалансуванні права прав людини і МГП, його підхід, що розвивається, відображає прихильність до захисту основних прав навіть у складних умовах збройних конфліктів.

Наступними двома інституціями, які багато уваги приділяють поняттю війни та збройних конфліктів в контексті захисту прав людини є Міжамериканська комісія та Суд з прав людини та Міжамериканська система захисту прав людини на американському континенті. Ця інституційна система відіграє важливу роль у боротьбі з державним тероризмом, внутрішніми чварами і збройними конфліктами, пропонуючи правову кваліфікацію, яка використовується в їх прецедентному праві. Ця система також відіграє важливу роль у формуванні права, яке застосовується до збройних конфліктів, особливо в контексті взаємозв'язку між міжнародним правом з прав людини і міжнародним гуманітарним правом [242, с.148].

Міжамериканські органи з прав людини розвинули свій підхід до поняття війни, яке тепер розглядається як (внутрішні та міжнародні) "збройні конфлікти". Різні типи конфліктів на американському континенті, такі як

збройні конфлікти, внутрішньодержавні конфлікти і міжнародний тероризм, призвели до широкого спектру правових кваліфікацій цих органів [243, с.149].

Зіткнувшись з заворушеннями і внутрішніми збройними конфліктами, Міжамериканська комісія з прав людини (МКПЛ), створена під егідою попередньо згаданих інституцій, була покликана розглядати дії нерегулярних збройних формувань. Спочатку зосередившись на діях держави, пізніше МКПЛ почала застосовувати міжнародне гуманітарне право як *lex specialis* в своїх оцінках прав людини і МГП в ситуаціях збройного конфлікту [244, с.150].

Практика Міжамериканського суду продемонструвала тривалий процес адаптації до МГП. Спочатку багатообіцяючим було пряме застосування МГП, але на початку 2000-х років Суд відійшов від цього підходу, повернувшись до більш наближених до МГП поглядів у 2010-х роках [245, с.57].

Міжамериканський суд розглядав заяви про порушення права на життя під час збройних конфліктів, особливо зосереджуючись на своєму обов'язку розслідувати такі заяви в контексті порушення прав людини під час збройних конфліктів. Суд використовував МГП для посилення загальних зобов'язань держав відповідно до Американської конвенції з прав людини [246, с.78].

Серед важливих кейсів, що розглядались у Суді в контексті порушення прав людини під час збройних конфліктів можна згадати Справу про різанину в Мапіріпані, в якій Суд підтвердив принцип, що родичі жертв певних порушень прав людини можуть самі бути жертвами, мала вирішальне значення для захисту дітей у ситуаціях збройного конфлікту [247, с.103], [248, с.56].

Також важливим президентом є справа "Хосе Ізабель Салас Галіндо та інші проти Сполучених Штатів", пов'язана з американською інтервенцією в Панамі, МАСПЛ розглянув питання порушень прав людини під час військових операцій. Під час вторгнення США в Панаму щонайменше 200 панамських цивільних осіб загинули, були поранені або зазнали матеріальної шкоди в результаті конфлікту з іноземними військовими силами. Місцезнаходження

деяких осіб залишалося невідомим на момент публікації доповіді Комісії у цій справі [249, с.67].

Міжамериканська комісія та Суд з прав людини відіграли важливу роль у формуванні застосування та інтерпретації прав людини та МГП в контексті збройних конфліктів. Їхня юриспруденція демонструє прихильність до вирішення складних конфліктних ситуацій, зосереджуючи увагу на відповідальності держави та обов'язку розслідувати порушення прав людини і забезпечувати правосуддя за них.

Африканська комісія з прав людини і народів зосереджує свою увагу на порушеннях прав людини під час збройних конфліктів на африканському континенті. Вона працює разом з Африканським судом з прав людини і народів над моніторингом, звітуванням і вирішенням питань прав людини. Цей регіональний орган відіграє важливу роль у формуванні дискурсу про права людини та забезпеченні дотримання стандартів навіть під час збройних конфліктів [250, с.77].

Комісія зосередилася на захисті права на життя в міжнародних і неміжнародних збройних конфліктах, наголошуючи на нормативних і практичних інструментах міжнародних механізмів захисту цього основоположного права [251, с.45].

Комісія також зробила свій великий внесок у розвиток МГП, інтегрувавши його у свій мандат у сфері прав людини. Ця інтеграція допомагає інформувати дебати про права людини під час збройних конфліктів, відображаючи недержавний погляд на МГП [252, с.89].

Комісія розглядає питання функціонування військових судів у ситуаціях збройного конфлікту, зосередившись на сумісності цих судів з міжнародними стандартами прав людини та МГП [253, с.56].

Комісія використовувала свій мандат у справах, пов'язаних з екстериторіальною відповідальністю за порушення прав людини, наприклад, у справі ДРК проти Уганди [254, с.103]. Ця справа висвітлює доктрину

екстериторіального застосування права прав людини у збройних конфліктах, включаючи ситуації окупації [255, с.67].

Серед конкретних справ, розглянутих Комісією можна згадати такі справи як:

- Справа "Африканська комісія з прав людини і народів проти Лівії", в якій Комісія висунула звинувачення проти Лівії в порушенні Африканської хартії, є значним кроком у її зусиллях щодо боротьби з порушеннями прав людини в ситуаціях політичної нестабільності та нестабільності в сфері безпеки [256, с.35];
- Справа Ендоруа є першим рішенням Комісії, що стосується прав корінних народів та їхніх претензій на землю і природні ресурси, що створює важливий прецедент справедливості та участі в управлінні природними ресурсами на землях корінних народів [257, с.44].

Африканська комісія з прав людини і народів демонструє відданість боротьбі з порушеннями прав людини під час збройних конфліктів. Її підхід до інтеграції права прав людини з МГП, вирішення питань функціонування військових судів і розгляду конкретних справ, таких як справи Ендоруа і Лівії, свідчить про її життєво важливу роль в африканській системі захисту прав людини.

Незважаючи на свою важливу роль, регіональні органи з прав людини стикаються з такими проблемами, як обмежені можливості правозастосування, політичний тиск і необхідність ширшої співпраці з міжнародними та національними інституціями. Їх ефективність часто залежить від готовності держав виконувати їхні рішення та політичної динаміки в кожному регіоні.

Регіональні органи з прав людини відіграють важливу роль у захисті прав людини під час збройних конфліктів. Їхні правові рамки, судова практика та адвокація відіграють життєво важливу роль у формуванні міжнародних

норм і практик, що стосуються прав людини в зонах конфліктів. Вони пропонують шляхи правового захисту, сприяють розвитку юриспруденції з прав людини та впливають на поведінку держав у конфліктних ситуаціях.

Наостанок варто також згадати про Міжнародний кримінальний суд (МКС), що зарекомендував себе як ключова інституція у глобальних зусиллях із захисту прав людини під час збройних конфліктів. Розглядаючи справи про воєнні злочини, МКС розробив інституційні механізми та створив прецеденти, які суттєво впливають на міжнародний правовий ландшафт.

Переслідування воєнних злочинів Міжнародним кримінальним судом (МКС) відіграє вирішальну роль у захисті прав людини під час збройних конфліктів. Юрисдикція та дії МКС мають значний вплив на глобальні зусилля, спрямовані на притягнення до відповідальності за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права та прав людини [258, с.57]. МКС здійснює юрисдикцію щодо найтяжчих злочинів, які викликають міжнародне занепокоєння, включаючи геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини. Ця юрисдикція ґрунтується на Римському статуті, який наголошує на необхідності покласти край безкарності осіб, які вчинили ці тяжкі злочини. Здатність Суду переслідувати окремих осіб, навіть глав держав, відображає значну поступку суверенітету з боку держав-членів [259, с.79].

МКС часто стикається з різними проблемами при переслідуванні воєнних злочинів, особливо при зборі доказів і захисті свідків. Ці виклики посилюються в ситуаціях, коли злочини були скоєні багато років тому або в регіонах, де тривають конфлікти. Необхідність збалансувати права обвинувачених і жертв додає складності процедурам Суду [260, с.47].

Розслідування та судові переслідування МКС можуть запобігти майбутнім порушенням прав людини. Накладаючи витрати на уряди та лідерів через свої розслідування, МКС зменшує очікувану вигоду від участі в порушеннях прав людини. Однак цей ефект стримування є предметом постійних дебатів щодо його ефективності [261, с.28].

Втручання МКС іноді провокують негативну реакцію, що кидає тінь на його авторитет. Ця реакція виникає з різних боків, зокрема з боку держав, які залишаються поза юрисдикцією МКС, і тих, проти яких проводяться розслідування або видані ордери на арешт. Такий опір підкреслює складний взаємозв'язок між міжнародним правосуддям і національним суверенітетом [262, с.275].

Своїми рішеннями МКС створив важливі прецеденти, наприклад, у справі Лубанги, яка уточнила юридичні визначення воєнних злочинів, особливо тих, що стосуються дітей-солдатів. Ці справи сприяють розвитку міжнародного кримінального права і створюють основу для майбутніх судових переслідувань [263, с.107].

Переслідування МКС воєнних злочинів є значним досягненням у міжнародному кримінальному правосудді. Незважаючи на різноманітні виклики, юрисдикція та дії Суду мають значний вплив на захист прав людини під час збройних конфліктів. Його зусилля, спрямовані на переслідування та запобігання серйозним порушенням, є свідченням відданості міжнародного співтовариства дотриманню стандартів прав людини.

МКС відіграє важливу роль у переслідуванні воєнних злочинів, включаючи випадки недержавних збройних конфліктів. Наприклад, справа Лубанги стала значною подією в міжнародному кримінальному праві, коли Томас Лубанга Дайло був засуджений за вербування і призов дітей віком до 15 років для активної участі у бойових діях [264, с.113].

Рішення МКС часто пов'язані з тлумаченням МГП, як, наприклад, у справі Лубанги, де Суд розглядав поняття призову, вербування та використання дітей у військових діях. Ці тлумачення сприяють роз'ясненню та розвитку МГП, особливо в контексті неміжнародних збройних конфліктів (Vité, 2014) [265, с.116].

Рішення Суду також впливають на класифікацію конфліктів. Наприклад, справа Тейлора у Спеціальному суді для Сьєрра-Леоне продемонструвала, як

класифікація конфлікту як міжнародного чи неміжнародного може вплинути на юрисдикцію та обсяг справ, що розглядаються МКС [266, с.75], [267, с.89].

Незважаючи на це, МКС стикається з проблемами при переслідуванні певних видів воєнних злочинів, таких як незаконні напади та сексуальне насильство під час збройних конфліктів. Складність цих злочинів, включаючи проблеми з визначеннями та доказами, створює значні перешкоди для МКС [268, с.77].

Роль МКС виходить за межі кримінального переслідування. Його присутність і дії мають стримуючий ефект, впливаючи на держави та недержавні суб'єкти, змушуючи їх дотримуватися міжнародних норм. Однак ефективність цього стримування, зокрема у запобіганні сексуальному насильству під час збройних конфліктів, є предметом дискусій і потребує подальшого вивчення [269, с.87].

Міжнародний кримінальний суд відіграє ключову роль у боротьбі з порушеннями прав людини під час збройних конфліктів. Переслідуючи воєнні злочини та інтерпретуючи норми МГП, МКС робить свій внесок у розвиток міжнародного права та захист прав людини. Хоча він стикається з проблемами у своїй діяльності, його вплив на глобальній арені у відстоюванні прав людини під час конфліктів є незаперечним.

Захист фундаментальних прав людини, зокрема права на життя, здоров'я та свободу пересування, стикається зі значними проблемами під час військових конфліктів. Міжнародні механізми, включаючи різні конвенції з прав людини та роль міжнародних органів, відіграють вирішальну роль у забезпеченні та відстоюванні цих прав.

Право на життя є найбільш фундаментальним правом людини і часто перебуває під найбільшою загрозою під час збройних конфліктів. Міжнародне гуманітарне право (МГП), закріплене в Женевських конвенціях, і міжнародні документи з прав людини, такі як Загальна декларація прав людини, забезпечують правову основу для захисту цього права. Міжнародний кримінальний суд (МКС) та інші міжнародні трибунали відіграють ключову

роль у притягненні винних у воєнних злочинах до відповідальності, тим самим посилюючи захист права на життя. Однак через складність конфліктів і труднощі із забезпеченням дотримання міжнародних норм, особливо в неміжнародних збройних конфліктах, виникає багато проблем та колізій [270, с.101].

Наступним основоположним правом можна назвати право на здоров'я, воно стикається з серйозними порушеннями під час конфліктів, що призводить до прямих наслідків, таких як поранення, та непрямих наслідків, таких як руйнування систем охорони здоров'я. Міжнародні організації, включаючи Всесвітню організацію охорони здоров'я (ВООЗ) та різні гуманітарні організації, намагаються забезпечити надання медичної допомоги та медичних послуг у зонах конфлікту. Незважаючи на ці зусилля, надання медичних послуг часто стикається з перешкодами, такими як цілеспрямовані напади на медичні установи та персонал, що підкреслює необхідність посилення захисту і дотримання міжнародного права [271, с.101].

В умовах збройних конфліктів право на здоров'я стикається з безпрецедентними викликами, як це видно на прикладі конфлікту між росією та Україною, що триває з 2014 року і значно загострився у 2022 році. Ця ситуація підкреслює складність захисту права на здоров'я під час війни, коли звичний соціальний і правовий порядок часто порушується або повністю демонтується.

Міжнародно-правова база, що складається з Женевських конвенцій і Додаткових протоколів до них, закладає міцний фундамент для захисту прав на здоров'я в зонах конфлікту. Ці конвенції прямо закликають до захисту цивільного населення, забезпечення доступу до медичної допомоги і заборони нападів на медичні установи та персонал. Однак втілення цих принципів на практиці під час збройного конфлікту пов'язане з численними труднощами. Руйнування інфраструктури, цілеспрямовані напади на медичні заклади, порушення ланцюгів постачання медикаментів – все це призводить до нестабільної ситуації зі здоров'ям людей, які опинилися в зоні конфлікту.

Реакція України на ці виклики, особливо після початку повномасштабного вторгнення у 2022 році, була багатогранною. Країна намагається впорядкувати реєстрацію та імпорт товарів медичного призначення, а також адаптувати систему надання медичної допомоги до зростаючих потреб країни, що перебуває у стані війни. Ці зусилля, хоча і заслуговують на позитивну оцінку, часто мають обмежену ефективність через динамічну і часто непередбачувану природу збройного конфлікту.

Роль міжнародних і національних інституцій у моніторингу та реагуванні на порушення прав на охорону здоров'я під час конфлікту є критично важливою. Міжнародний кримінальний суд та Європейський суд з прав людини є ключовими гравцями на міжнародній арені, завданням яких є притягнення порушників до відповідальності та забезпечення платформи для правосуддя. Водночас, національні інституції в Україні відіграють ключову роль у документуванні порушень та адаптації національної політики у сфері охорони здоров'я для пом'якшення наслідків конфлікту.

Отже, інституційне реагування на захист права на здоров'я під час збройних конфліктів є складним викликом, що постійно розвивається. Правові рамки забезпечують основу для дій, але їх ефективному впровадженню часто перешкоджає хаотичний характер війни. Ситуація в Україні з 2014 року і особливо після 2022 року є яскравим прикладом боротьби та зусиль, спрямованих на захист права на здоров'я під час збройного конфлікту.

Свобода пересування – ще одне право, яке часто порушується під час збройних конфліктів. Обмеження на пересування впливають на доступ цивільних осіб до основних послуг і на їхню здатність рятуватися від небезпеки. Міжнародні конвенції, такі як Конвенція про захист прав людини, передбачають захист цієї свободи, але її дотримання є складним завданням в умовах конфлікту. Роль міжнародних органів і судів з прав людини є вирішальною у підтримці цього права та забезпеченні правового відшкодування за його порушення. ЄКПЛ, зокрема стаття 2 Протоколу № 4, гарантує право на свободу пересування. Це право включає свободу

пересування, вибору місця проживання та залишення будь-якої країни, включаючи свою власну. Однак ця свобода не є абсолютною і може бути обмежена за певних умов, визначених у Конвенції. Ці обмеження стають особливо актуальними в умовах збройного конфлікту, коли пересування може бути суттєво обмежене з міркувань безпеки або внаслідок динаміки конфлікту.

Захист основоположних прав людини під час воєнних конфліктів є складним і відповідальним завданням, що вимагає узгоджених зусиль міжнародних органів, правових інструментів і національних урядів. Незважаючи на існування правової бази, її ефективна імплементація та дотримання залишаються серйозними проблемами в умовах мінливої динаміки конфліктів та різної спроможності держав і недержавних суб'єктів захищати ці права.

У контексті міжнародних збройних конфліктів захист основоположних прав людини є складним завданням, що вимагає узгоджених зусиль з боку глобальних інституцій, правових систем та національних суб'єктів. Існуюча правова інфраструктура, хоча і є всеосяжною, стикається з істотними проблемами в її застосуванні, в першу чергу через мінливий характер конфліктів і різні можливості залучених до них суб'єктів, як державних, так і недержавних. Міжнародні органи, такі як Організація Об'єднаних Націй та регіональні суди з прав людини, незважаючи на їхню ключову роль, часто стикаються з політичними бар'єрами, дефіцитом ресурсів та складнощами сучасної війни. Ці фактори суттєво знижують їхню ефективність, підкреслюючи нагальну потребу в еволюції та зміцненні цих механізмів. Ця еволюція має бути зосереджена на підвищенні адаптивності та реагування на мінливу динаміку конфліктів, забезпечуючи ефективне дотримання та універсальне застосування принципів захисту прав людини. Цей комплексний підхід повинен також враховувати тонкі нюанси взаємодії політичної волі, державного суверенітету і практичних викликів імплементації міжнародного права в різних сценаріях конфліктів. Отже, майбутнє захисту прав людини у збройних конфліктах залежить від здатності міжнародної спільноти

впроваджувати інновації, співпрацювати та забезпечувати дотримання правових норм в умовах глобального ландшафту, що постійно змінюється.

Висновки до розділу 2:

Проаналізувавши наведені положення, що викладено вище, можна дійти наступних висновків, а саме:

- основоположним принципово-функціональним джерелом для засад міжнародного захисту прав людини виступає концепція людської гідності (теоретико-парадигмальний підхід – авт.), що:

- А) глибоко вкорінена в теоріях природного права та філософії права;

- Б) саме утвердження цієї гідності є невід'ємною частиною парадигми прав людини, що формує її основу;

- В) центральне місце в цій доктрині займає переконання, що кожна людина, незалежно від її походження чи інших обставин, належить до величезного людського суспільства; при цьому,

- Г) наділені раціональністю і моральними судженнями, люди повинні взаємодіяти один з одним, керуючись взаємною повагою, братерством і рішучою відданістю збереженню колективних прав і свобод;

- нагальна потреба відстоювати права людини у сучасний час є суттєвою і відчутною, бо:

- А) вона виходить за межі національної юрисдикції і відіграє важливу роль у міжнародній юриспруденції;

- Б) за своєю онтологічною суттю, права людини – які

- по-перше, виступають універсальними етичними вимогами, які кожна людина може пред'явити державі та її структурам (формування і наявність облігаторних зобов'язань – авт.);

- по-друге, перетинають велику кількість різних сфер, включаючи не тільки локальні, регіональні, загальнодержавні, а й численні глобальні сфери (просторові характерологічні риси – авт.);

- по-третє, охоплюють при цьому широкий спектр поведінково-діяльнісних настанов різних державних і недержавних суб'єктів, а також мирні ініціативи, цілі розвитку, гуманітарні зусилля та соціально-економічні рамки (суб'єктно-об'єктні та предметно-діяльнісні характерологічні ознаки – авт.);

- важливу роль у створенні міжнародних універсальних стандартів забезпечення захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів відіграє Організація Об'єднаних Націй та її основні та допоміжні структури (включаючи її Генеральну Асамблею, Комісію з прав людини, а також Раду з прав людини тощо), що створити сучасну ефективну і оптимальну правову базу з прав людини, що слугує не тільки свідомством їхньої універсальної надважливості, а й створює відповідний комунікативний простір для глибокої взаємодії в профільній сфері держав-членів міжнародного співтовариства та інших суб'єктів міжнародного права та акторів міжнародних відносин (інституційно-структурологічна характерологічна ознака – авт.);

- варто зазначити, що сучасна правова база з прав людини, що створена і продовжує створюватися під егідою Організації Об'єднаних Націй:

- по-перше, чітко окреслила всеосяжно-комплексний перелік прав, визнаних у всьому світі, що охоплює громадянські, культурні, економічні, політичні та соціальні сфери (комплексна сферно-екзистенційна характерологічна ознака – авт.);

- по-друге, найбільш важливі (екзистенційні) права сформульовано у вигляді міжнародних правових стандартів – керівних принципів захисту прав і свобод людини в різних аспектах життя і закріплено в багатосторонніх міжнародних міждержавних угодах договірною характеру (комплексна мінімально-нормативна договірна характерологічна ознака – авт.);

- по-третє, ці стандарти підкреслюють міжнародні та внутрішньодержавні зобов'язання держави поважати і забезпечувати права людини без дискримінації, незалежно від обставин, більше того, вони вимагають від держав дотримуватися цих прав не лише в мирний час, але й під

час збройних конфліктів (системно-комплексна нормативно-облігаторна характерологічна ознака – авт.);

- по-четверте, ця база містить розроблені організаційні, організаційно-правові та технологічно-формалізовані механізми для відстоювання, захисту та керівництва державами в їхньому прагненні до цих прав, що є квінтесенцією системи безпеки, особливо в умовах турбулентності збройних конфліктів (комплексна нормативно-технологічна характерологічна ознака – авт.);

- по-п'яте, вона органічно містить в собі також норми міжнародного гуманітарного права, втілені в Женевських конвенціях 1949 року і Додаткових протоколах до них, доповнюючи і розширюючи стандарти прав людини, встановлюючи правові рамки для захисту цивільних осіб і комбатантів під час збройних конфліктів (комплексна джерельно-регулятивна характерологічна ознака – авт.);

- по-шосте, в онтологічному розумінні міжнародні стандарти прав людини ґрунтуються також на загальних принципах природного права, що забезпечують ним фундаментальну етичну основу, підкреслюючи невід'ємну цінність кожної людини та універсальність прав людини – це суттєво посилює фундаментальний характер цих прав та їхню застосовність незалежно від культурних особливостей і національних кордонів (комплексна онтологічно-природна характерологічна ознака – авт.);

- по-сьоме, міжнародні стандарти прав людини встановлюють правові наслідки за порушення прав людини у вигляді відповідних заходів міжнародного впливу, що включають до свого кола міжнародне переслідування, економічні санкції або дипломатичні заходи (наслідково-формалізована характерологічна ознака – авт.);

- в процесі розмежування між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом варто враховувати наступні методологічні підходи (сегрегаційно-об'єднувальна характерологічна ознака – авт.), а саме:

- по-перше, хоча в історичній ретроспективі склалося так, що МГП сприймалося як таке, що має значення під час конфлікту, а МППЛ – під час миру – однак сучасні правові перспективи спростовують це розмежування;

- по-друге, враховуючи, що права людини впливають з невід'ємних природних прав усіх людей і можуть опинитися під загрозою як під час миру, так і під час конфлікту, – міжнародні закони про права людини зберігають свою актуальність навіть під час воєнних дій, і це виступає у сучасному світі глобальним консенсусом;

- по-третє, виходячи з того, що практично всі міжнародні міждержавні багатосторонні договори, що засновані Хартіях з прав людини, не містять положень, що звільняють їх від застосування під час збройних конфліктів – МППЛ і МГП обґрунтовано вважаються взаємодоповнюючими джерелами зобов'язань під час збройних конфліктів, що не тільки створює їх синергетичну взаємодію, а й створює систему гарантій, що права людини залишаються захищеними навіть за найскладніших обставин;

- по-четверте, МППЛ та МГП виступають як дві найважливіші галузі міжнародних правових норм, що: а) покликані у широкому розумінні захищати та сприяти правам і добробуту людей у всьому світі; б) визнають, що права людини є невід'ємними і належать усім людям, незалежно від їхньої національності, місця проживання чи будь-яких інших характеристик; в) встановлюють права та обов'язки держав щодо захисту цих основоположних свобод;

- важливим документом у сфері міжнародного права, який слугує мостом між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом у галузі прав людини виступає Римський статут Міжнародного кримінального суду, що: а) інкорпорує принципи МГП; б) визнаючи взаємозв'язок між міжнародними злочинами і порушеннями прав людини та в) діючи у взаємодії з національними правовими системами, г) посилює захист прав людини і міжнародне правосуддя (інтегративно-джерельна характерологічна ознака – авт.);

- міжнародні правові норми щодо захисту прав людини встановлюються через поєднання універсальних і регіональних міжнародних угод з прав людини – ці договори розробляються країнами, які є членами різних регіональних організацій, таких як ОАГ, ОАЄ, ЄС, Рада Європи та інші (інтегративно-структурна характерологічна ознака – авт.);

- сучасна європейська система серед регіональних стандартів захисту прав людини під час збройних конфліктів є взірцем ефективності та свідченням безперервного прогресу історичного розвитку у сфері захисту прав людини, бо вона: а) ґрунтується на єдиній системі принципів, норм і механізмів, б) слугує гарантом прав людини в межах обширного європейського правового простору (інтегративно-аксіологічна характерологічна ознака – авт.);

- в основі європейської системи захисту прав людини лежить складна і багатогранна структура, що, по-перше, покликана гарантувати фундаментальні свободи; по-друге, її ключовими компонентами виступає вплив і гарантії, що закріплені в різних європейських конвенціях з прав людини; по-третє, а також безпосередня участь Ради Європи у підтримці цих прав, причому центральне місце в цій системі займає Європейський суд з прав людини, який відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання європейських конвенційних норм, що стосуються прав людини (регіональна інтегративна характерологічна ознака – авт.);

- європейська система захисту прав людини побудована на спільних стандартах, що містить Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка відображає спільну спадщину європейських країн, що характеризується спільними політичними традиціями, ідеалами свободи та верховенства права, тобто ліберально-демократичними ідеалами, що стали основою сучасних європейських держав та їх інтеграційного об'єднання (джерельно-аксіологічна характерологічна ознака – авт.);

- в основі міжнародних інституційних механізмів захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів лежить профільна діяльність

Організації Об'єднаних Націй та її різних органів (Генеральна Асамблея ООН, Рада Безпеки ООН, Рада з прав людини ООН, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, різні місії ООН тощо), що використовують відповідні організаційні та організаційно-правові форми діяльності для організації моніторингу порушень прав людини та адвокації дотримання міжнародних норм з їх захисту (універсально-структурна характерологічна ознака – авт.);

- регіональні системи захисту прав людини (Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Африканська комісія з прав людини і народів), пропонують додаткові рівні захисту прав людини під час конфліктів, що враховуючи регіональну специфіку, забезпечують механізми розгляду індивідуальних скарг, що робить значний внесок у забезпечення дотримання прав людини під час збройних конфліктів (регіонально-структурна характерологічна ознака – авт.);

- ключовою інституцією у глобальних зусиллях із захисту прав людини під час збройних конфліктів зарекомендував себе Міжнародний кримінальний суд – розглядаючи справи про воєнні злочини, він розробив інституційні механізми та створив прецеденти, які суттєво впливають на міжнародний правовий ландшафт. Зокрема, вирішальну роль у захисті прав людини під час збройних конфліктів відіграє переслідування воєнних злочинців Міжнародним кримінальним судом – більше того, його юрисдикція та дії, що розповсюджуються на міждержавні та недержавні збройні конфлікти, мають значний вплив на глобальні зусилля, що спрямовані на притягнення до відповідальності за серйозні порушення як МГП, так й прав людини (геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини) (універсально-юрисдикційна характерологічна ознака – авт.);

- захист основоположних прав людини під час воєнних конфліктів є складним і відповідальним завданням, що вимагає узгоджених зусиль міжнародних органів, правових інструментів і національних урядів, – незважаючи на існування правової бази, її ефективна імплементація та

дотримання залишаються серйозними проблемами в умовах мінливої динаміки конфліктів та різної спроможності держав і недержавних суб'єктів захищати ці права (колабораційно-структурна характерологічна ознака – авт.).

РОЗДІЛ 3.

СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖНАРОДНОГО ГУМАНІТАРНОГО ПРАВА ТА НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА ЩОДО ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ ПІД ЧАС МІЖНАРОДНИХ ЗБРОЙНИХ КОНФЛІКТІВ

3.1. Імплементация та адаптация норм міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України

Дискусія навколо імплементации міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України являє собою складне переплетіння міжнародних правових норм, державного суверенітету та захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. В епоху, позначену ескалацією геополітичної напруженості та відродженням збройних конфліктів, адаптація МГП у національну правову систему набуває воістину безпрецедентного значення. У цьому розділі розглядаються імперативи та складнощі інтеграції МГП у правову систему України, особливо у світлі тривалої війни з російською федерацією, що продовжує набирати обертів.

Головна мета МГП – захистити людей, які не беруть участі у воєнних діях, і обмежити засоби і методи ведення війни. Фундаментальні принципи МГП – розрізнення, пропорційність і необхідність – слугують основою для забезпечення того, що ведення воєнних дій відповідає встановленим нормам гуманності та гідності.

Актуальність інтеграції МГП в національне правове поле України підкреслюється бурхливою сучасною історією країни, яка характеризується військовим конфліктом і тривалою політичною нестабільністю. Анексія Криму російською федерацією у 2014 році та подальший конфлікт на сході України, а пізніше повномасштабне агресивне вторгнення створили серйозні виклики для підтримання міжнародного миру та безпеки, привернувши увагу до необхідності імплементации МГП в межах національної юрисдикції України. Інтеграція МГП у правову систему України – це не просто процедурна формальність; вона втілює глибоку відданість принципам

міжнародного правосуддя та захисту прав людини в найбільш складних обставинах.

Адаптація МГП у національну правову систему України вимагає всебічного розуміння нюансів цього комплексу правових норм та його застосування в контексті унікального соціально-політичного ландшафту України. Процес імплементації передбачає ретельне перенесення міжнародних норм у національне законодавство, забезпечуючи не лише їхню юридичну силу, але й практичну реалізацію в рамках судової та адміністративної систем держави. Зусилля українського уряду щодо приведення національної правової системи у відповідність до норм МГП свідчать про його відданість дотриманню верховенства права та міжнародних стандартів прав людини під час збройних конфліктів. Це зобов'язання проявляється у формулюванні національного законодавства, реалізації відповідної профільної політиці та формуванні судовій практиці, які відображають основні принципи МГП.

Інтеграція МГП в національну правову систему України ще більше ускладнюється динамічним і мінливим характером сучасної війни. Сучасні конфлікти часто розмивають межі між комбатантами і цивільними особами, державними і недержавними суб'єктами, традиційними і нетрадиційними тактиками ведення війни. Така мінливість вимагає адаптивної та надійної правової бази, здатної відповідати на багатогранні виклики, що постають перед сучасними збройними конфліктами. Отже, правова система України повинна бути здатною тлумачити і застосовувати МГП у спосіб, що відповідає мінливим реаліям ведення війни та інтерпретаціям міжнародного права, що перманентно еволюціонують.

Синтезуючи вищезазначені міркування, в цьому розділі буде йтися про те, що інтеграція МГП в національну правову систему України є не лише юридичним зобов'язанням держави та її інституцій публічної влади, але й їх відповідним моральним імперативом. Це свідчення відданості країни принципам міжнародного права, правам людини та збереженню людської

гідності в умовах руйнівного збройного конфлікту. Важливо розглянути правові, етичні та практичні аспекти цієї інтеграції, проаналізувати виклики та можливості, які стоять перед Україною на шляху до більш справедливого та гуманного правового регулювання.

Конституція України та Закон України "Про міжнародні договори України" ("Закон України про міжнародні договори") визначають повноваження та місце міжнародних договорів у правовій системі України [272] [273]. Згідно зі статтею 9 Конституції, чинні міжнародні договори згода на обов'язковість яких для України дана Верховною Радою України, стають невід'ємною частиною національного законодавства України. Аналогічно, стаття 19 Закону України "Про міжнародні договори" передбачає, що міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України (підписання, ратифікації, затвердження, прийняття договору, приєднання до договору тощо), є частиною національного законодавства і застосовуються у порядку, передбаченому для норм національного законодавства [274, с. 56].

З точки зору правової ієрархії, міжнародні договори мають переважну силу над національними законами у випадках конфлікту, якщо вони ратифіковані та імплементовані відповідно до належних процедур. Ця перевага міжнародного права над національним є важливим правовим принципом. Міністерство закордонних справ України здійснює реєстрацію міжнародних договорів України, а також відповідає за їхню реєстрацію в Секретаріаті Організації Об'єднаних Націй [275]. Ратифіковані договори додатково вносяться до Єдиного державного реєстру нормативно-правових актів у встановленому порядку [276, с. 102].

Що стосується договорів, ратифікованих за часів перебування України у складі СРСР, то 12 вересня 1991 року Україна прийняла Закон "Про правонаступництво України" ("Закон України про правонаступництво") [277]. Цей закон, який не є вичерпним у своєму правовому підході до правонаступництва держави, містить дві важливі статті, що стосуються

міжнародних договорів держави. Стаття 6 підтверджує зобов'язання України до міжнародних договорів, підписаних Українською Радянською Соціалістичною Республікою до здобуття нею незалежності. Стаття 7 стверджує, що Україна успадковує права та обов'язки за договорами СРСР, які не суперечать Конституції України та інтересам республіки [278, с. 78].

Що стосується міжнародного гуманітарного права (МГП), то немає жодних декларацій, які б вказували на те, що будь-яке положення договору МГП суперечить Конституції України або ставить під загрозу інтереси держави. Отже, договори, підписані та ратифіковані за часів СРСР, продовжують діяти в Україні. Що стосується договорів дорадянської епохи (коли різні регіони України перебували під контролем росії та Австро-Угорщини), то в українському законодавстві вони прямо не розглядаються, але, як правило, вважаються все ще чинними, оскільки вони були обов'язковими для СРСР [279, с. 79].

Щоб роз'яснити свою позицію, у 2015 році український уряд направив спеціальне повідомлення уряду Королівства Нідерландів, депозитарію Гаазьких конвенцій і декларацій 1899 і 1907 років (ключових дорадянських джерел МГП). У цьому повідомленні український уряд підтвердив свою відданість цим документам з 24 серпня 1991 року, дати проголошення незалежності України. Уряд Нідерландів визнав це повідомлення і погодився поінформувати про нього всі держави-учасниці. Ця інформація була оприлюднена під час засідання Міжвідомчої комісії з питань імплементації міжнародного гуманітарного права в Україні ("Комісія МГП") [280, с. 80].

Основними суб'єктами, відповідальними за дотримання норм міжнародного гуманітарного права (МГП) в Україні, є кілька ключових інституцій публічної влади (державних органів), кожен з яких відіграє вирішальну роль у забезпеченні дотримання та імплементації норм МГП.

Насамперед, Збройні сили України, зокрема Міністерство оборони України та Генеральний штаб, несуть основну відповідальність за застосування та дотримання норм і принципів МГП. Ключовим правовим

документом у цьому контексті є Наказ № 164, виданий 23 березня 2017 року Міністерством оборони [281]. Цим наказом затверджено Інструкцію про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, яка встановлює рамки того, як українські військові застосовують норми і принципи МГП [282, с.92].

Комісія з питань МГП є ще одним центральним органом в структурі уряду України, на який покладено завдання з імплементації МГП [283]. Створена постановою Кабінету Міністрів України, Комісія з МГП є постійно діючим координаційним органом. Її основним завданням є виконання міжнародно-правових зобов'язань України, що впливають з Женевських конвенцій, Додаткових протоколів до них та інших договорів у сфері МГП [284, с.96].

Товариство Червоного Хреста України також відіграє значну роль, насамперед у поширенні знань про МГП серед населення України та наданні допомоги органам державної влади та місцевого самоврядування у відповідних питаннях [285, с.12]. Крім того, вони беруть активну участь у наданні гуманітарної допомоги [286, с.98].

Відповідальність за переслідування серйозних порушень міжнародного гуманітарного права у 2014–2019 роках покладалася на Генеральну прокуратуру України (ГПУ) та Військову прокуратуру [287]. Після реформ 2019–2020 років юрисдикція у цій сфері була зосереджена виключно в Генеральній прокуратурі України, яка організовує та координує діяльність усіх органів прокуратури з метою забезпечення ефективного кримінального переслідування. У грудні 2019 року Генеральну прокуратуру було перейменовано на Офіс Генерального прокурора [288, с.102]. Регіональні та місцеві прокуратури підпорядковуються Офісу Генерального прокурора [289].

У рамках реформи, розпочатої у вересні 2019 року, Верховна Рада України ухвалила закон про реформування прокуратури, який передбачав процес тестування та співбесіди для чинних прокурорів [290, с.107]. Поряд із цим у структурі Офісу Генерального прокурора відбулися зміни, зокрема було

утворено Департамент протидії злочинам, вчиненим в умовах збройного конфлікту (затверджений наказом Генерального прокурора від 14 листопада 2023 року № 312), який замінив раніше діючий Департамент нагляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених під час збройного конфлікту. Департамент забезпечує організацію та координацію роботи, пов'язаної з розслідуванням і процесуальним керівництвом у справах про злочини, що становлять порушення норм міжнародного гуманітарного права.

Загалом, вичерпний перелік суб'єктів, відповідальних за імплементацію МГП в Україні, охоплює військові, безпекові, судові та адміністративні органи, кожен з яких робить свій внесок в імплементацію та дотримання норм МГП в державі.

Історична взаємодія України з міжнародним гуманітарним правом до початку 2014 року є відображенням еволюції правового та політичного ландшафту країни. Цей шлях, позначений зусиллями, спрямованими на узгодження з міжнародними нормами та викликами на шляху їх імплементації, має вирішальне значення для розуміння сучасної позиції України щодо МГП.

Відразу після розпаду Радянського Союзу Україна стала суверенною державою, яка прагнула інтегруватися у світове співтовариство держав. У цей період Україна приєдналася до ключових міжнародних документів з прав людини, що свідчить про її відданість принципам верховенства права та прав людини – основним принципам МГП. Таке узгодження з міжнародними стандартами відображало прагнення України утвердитися в якості правосвідомого члена міжнародного співтовариства [291, с.107].

Початок 2000-х років характеризувався постійною взаємодією України з міжнародними організаціями, що відображало її відданість дотриманню принципів МГП. У цей час Україна зробила значний внесок у миротворчі місії ООН, підкреслюючи свою активну роль у сприянні міжнародній стабільності та безпеці [292, с.130].

Однак, шлях України не був позбавлений викликів. Країна зіткнулася з внутрішнім і зовнішнім тиском, який перевіряв її відданість міжнародним

правовим нормам. «Помаранчева революція» 2004 року стала поворотним моментом у новітній історії України, що відображає її боротьбу за демократичні цінності та верховенство права, які є невід'ємними складовими МГП. Цей період висвітлив напругу між внутрішніми пріоритетами України та її міжнародними зобов'язаннями [293, с.269].

Отже, взаємодія України з МГП до 2014 року була позначена прагненням відповідати міжнародним правовим стандартам, активною участю в миротворчих зусиллях і подоланням складних внутрішніх і зовнішніх викликів. Цей історичний контекст створює підґрунтя для розуміння підходу України до МГП після подій 2014 року.

2014 рік став поворотним моментом у правовому та геополітичному ландшафті України, створивши значні виклики для імплементації міжнародного гуманітарного права. Початок конфлікту на сході України спричинив складні правові та гуманітарні виклики, перевірюючи готовність і здатність держави дотримуватися принципів МГП під час збройного конфлікту. Після ключових подій Революції Гідності Україна зіткнулася зі значними проблемами в інтеграції міжнародного гуманітарного права у своє національне законодавство. Анексія Криму російською федерацією та триваючий конфлікт на Донбасі докорінно змінили правову та гуманітарну динаміку країни, вимагаючи значних змін у підході до МГП.

Перш за все, щоб зрозуміти правовий ландшафт під час війни в Україні, необхідно визначити конкретне законодавство та міжнародні конвенції, які застосовуються в умовах збройного конфлікту. Це передбачає вивчення як міжнародних договорів, таких як Женевські конвенції та додаткові протоколи до них, так і національних законів України, які є актуальними під час війни. Розуміння цієї правової бази є критично важливим для аналізу ведення бойових дій, захисту цивільного населення та загального дотримання міжнародного гуманітарного права і міжнародного права прав людини залученими сторонами.

Правова база, що застосовується до збройного конфлікту в Україні, є складною та багатогранною і регулюється різними міжнародними конвенціями та національним законодавством. Ця база має вирішальне значення для визначення ведення бойових дій та захисту прав і добробуту тих, хто постраждав від конфлікту.

В основі цієї системи лежать чотири Женевські конвенції 1949 року і Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). І Україна, і російська федерація є сторонами цих договорів, які встановлюють основні принципи та норми міжнародного гуманітарного права, що застосовуються до міжнародних конфліктів, у тому числі тих, що стосуються воєнної окупації [294, с.105].

Крім того, конфлікт в Україні регулюється кількома договорами, пов'язаними із застосуванням зброї. Деякі з цих договорів накладають абсолютну заборону на конкретні види зброї, тоді як інші регулюють її використання на основі ратифікації державами певних конвенцій. На конфлікт також впливають різні міжнародні договори з прав людини, учасниками яких є як Україна, так і російська федерація. У цих договорах також викладені норми Міжнародного права прав людини, які зазвичай застосовуються навіть у ситуаціях збройного конфлікту [295, с.77].

З точки зору окупаційного права, галузі МГП, що регулює окупацію території держави ворожою стороною, держава-окупант зобов'язана максимально поважати існуючі закони та інститути окупованої території. Бюро з демократичних інститутів і прав людини (БДІПЛ) вважає російську федерацію відповідальною за поведінку де-факто влади на окупованих українських територіях, стверджуючи, що так звана "анексія" цих територій не змінює їхнього статусу відповідно до міжнародного права [296, с.145].

Незважаючи на анексію російською федерацією частини української території, вона залишається відповідальною за свої дії як окупаційна держава відповідно до законодавства про окупацію, що міститься в Гаазькому

положенні 1907 року, Четвертій Женевській конвенції 1949 року та Додатковому протоколі I 1977 року.

Крім того, всі сторони конфлікту пов'язані зобов'язанням поважати і забезпечувати дотримання МГП. Ця відповідальність не залежить від взаємності і включає забезпечення дотримання МГП збройними силами та іншими пов'язаними з ними групами. Порухення МГП тягне за собою відповідальність конфліктуючої сторони і вимагає відшкодування шкоди, завданої міжнародно-протиправними діями [297, с.55].

Отже, правова база, що регулює збройний конфлікт в Україні, визначається комплексним поєднанням міжнародних договорів, зокрема Женевських конвенцій, Додаткових протоколів до них і різних конвенцій, пов'язаних зі зброєю, а також національного законодавства. Ця база має вирішальне значення для регулювання ведення бойових дій, захисту цивільного населення та забезпечення відповідальності за порушення міжнародного права.

Початок конфлікту на сході України виявив нагальну потребу в захисті медичного персоналу та інфраструктури, що є фундаментальним аспектом МГП. Неодноразові порушення проти медичного персоналу та об'єктів під час конфлікту підкреслили нагальність створення надійних правових механізмів для їхнього захисту [298, с.202].

Систематичні порушення проти медичних закладів та персоналу на сході України не лише висвітлили прогалини в існуючій правовій базі, а й виявили проблеми із забезпеченням дотримання принципів МГП під час конфлікту. Жахлива ситуація підкреслила необхідність посилення правових механізмів захисту медичних працівників та інфраструктури в Україні, що є нагальним і складним завданням в умовах триваючих бойових дій [299, с.205].

У відповідь на ці виклики Україна стала на шлях правової реформи та розробки політики, спрямованої на посилення захисту медичного персоналу та закладів. Це включало ухвалення нового законодавства та внесення змін до чинних законів з метою приведення їх у відповідність до положень

Женевських конвенцій та інших міжнародних договорів, що регулюють ведення війни. Ці правові заходи мали за мету забезпечити більшу безпеку медичних працівників та безперервне надання медичних послуг у зонах конфлікту [300, с.56].

Більше того, зусилля України не обмежувалися законодавчими реформами. Уряд у співпраці з міжнародними міжурядовими та неурядовими організаціями працював над підвищенням обізнаності військовослужбовців і цивільного населення про важливість поваги та захисту медичних працівників під час збройного конфлікту. Були започатковані навчальні програми та інформаційні кампанії для інформування учасників бойових дій та широкої громадськості про недоторканність медичних закладів та нейтралітет медичного персоналу відповідно до норм МГП [301, с.67].

Однак реалізація цих правових і політичних заходів в умовах конфлікту пов'язана зі значними труднощами. Забезпечення дотримання та виконання законів на територіях, де верховенство права було скомпрометоване активним конфліктом, вимагало не лише правових інструментів, а й практичних стратегій моніторингу та звітності про порушення. Отже, Україні довелося орієнтуватися в складному ландшафті, де правові рамки були необхідними, але недостатніми самі по собі, щоб гарантувати захист медичних послуг. Співпраця з міжнародними правовими органами та гуманітарними організаціями відіграла вирішальну роль у цьому відношенні, пропонуючи як підтримку, так і нагляд за застосуванням МГП на місцях [302, с.68].

Водночас перед Україною постало колосальне завдання подолання гуманітарної кризи на сході країни. Були прийняті законодавчі ініціативи, покликані забезпечити надання базових суспільних послуг, таких як харчування, охорона здоров'я та житло для постраждалого населення. Ці заходи мали вирішальне значення для пом'якшення довгострокового впливу конфлікту на права людини та збереження соціальної структури держави [303, с.222].

Не менш важливим було питання юридичної відповідальності та правосуддя у відповідь на широкомасштабні порушення прав людини. Зусилля з документування та судового переслідування воєнних злочинів та інших порушень МГП посіли центральне місце, підкреслюючи відданість нації підтримці верховенства права та правосуддя навіть в умовах конфлікту [304, с.89].

Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфліктів та наданні гуманітарної допомоги важко переоцінити. Співпраця України з такими організаціями, як ОБСЄ, ЄС та Рада Європи, відіграла важливу роль у подоланні кризи, підкресливши важливість міжнародного співробітництва для зміцнення МГП.

Інтеграція МГП в національне законодавство України під впливом таких міжнародних організацій регіонального характеру, як ОБСЄ, ЄС та Рада Європи, є свідченням ключової ролі, яку ці організації відіграють не тільки в регіональному, а й у глобальному управлінні та вирішенні конфліктів. Цей процес демонструє складний баланс між міжнародними правовими нормами та внутрішнім законодавством, підкреслюючи важливість міжнародної співпраці у сфері права та дипломатії. Український випадок ілюструє, як міжнародне право, за підтримки глобальних організацій, може суттєво впливати на національні правові рамки, особливо в регіонах, що постраждали від конфлікту. Така синергія не лише сприяє правовим реформам, але й зміцнює зусилля з підтримання міжнародного миру та стабільності [305, с.31].

Роль міжнародних організацій у врегулюванні конфлікту в Україні та імплементації норм міжнародного гуманітарного права в українське національне законодавство є багатограним процесом. Прикладом такої взаємодії є участь Європейського Союзу (ЄС), Організації Північноатлантичного договору (НАТО) та Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ) в українському конфлікті [306, с.32].

Європейський Союз (ЄС): Залучення ЄС до подій в Україні було значним, особливо у світлі протестів на Майдані та подальших політичних

подій. Роль ЄС охоплювала дипломатичні зусилля, такі як сприяння укладанню угод і запровадженню санкцій проти росії за її дії в Криму та на сході України. ЄС також ініціював Європейську консультативну місію (КМЄС) для підтримки реформ у секторі безпеки України [307, с.33].

Організація Північноатлантичного договору (НАТО): Залучення НАТО було більш обережним і зосереджувалося переважно на дипломатичній та політичній підтримці, а не на прямому військовому втручанні. НАТО наголошувала на суверенітеті та територіальній цілісності України, пропонуючи допомогу в проведенні оборонних реформ та підвищенні обороноздатності [308, с.34].

Організація з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ): ОБСЄ відіграла вирішальну посередницьку роль у конфлікті. Вона створила Спеціальну моніторингову місію для нагляду за дотриманням режиму припинення вогню та сприяння діалогу між конфліктуючими сторонами. Участь ОБСЄ мала вирішальне значення для імплементації Мінських угод, спрямованих на деескалацію конфлікту [309, с.45].

Крім того, правова характеристика конфлікту в Україні вимагала нюансованого розуміння МГП, особливо з огляду на складнощі сучасної війни. Це передбачало суттєву і конструктивну переоцінку юридичних визначень типів конфліктів та їхніх наслідків для правових зобов'язань залучених сторін.

З огляду на це, існуюча нормативно-правова база в Україні після 2014 року зазнала критичного аналізу та перегляду з урахуванням унікальних викликів, пов'язаних із конфліктом на сході України [310, с.43].

Після початку збройного конфлікту перед українською правовою системою постало нагальне завдання забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним гуманітарним нормам і нормам у сфері прав людини. Це передбачало ретельний аналіз українського законодавства на його відповідність Женевським конвенціям, Європейській конвенції з прав людини та іншим відповідним міжнародним договорам. Аналіз показав, що, хоча

Україна має фундаментальну правову базу, безпрецедентний характер конфлікту вимагає внесення конкретних змін і доповнень для адекватного захисту прав людини в зонах конфлікту [311, с.44].

Однією з ключових сфер уваги був захист цивільних осіб, які часто є найбільш вразливими в умовах збройного конфлікту. Чинне законодавство було оцінене на предмет його ефективності у захисті життя, майна та свободи цивільних осіб від свавільного затримання та катувань. Крім того, були ретельно проаналізовані правові положення щодо внутрішньо переміщених осіб (ВПО), враховуючи велику кількість осіб, які були змушені покинути свої домівки через конфлікт [312, с.46].

Іншим важливим аспектом аналізу були правові механізми притягнення до відповідальності та відшкодування за порушення прав людини. Сюди входила оцінка процесів документування, розслідування та судового переслідування воєнних злочинів та інших порушень МГП. Ефективність цих механізмів має вирішальне значення для забезпечення справедливості для жертв і запобігання майбутнім порушенням [313, с.47].

Роль міжнародних і національних судів у тлумаченні та забезпеченні дотримання норм прав людини під час конфлікту також була важливою частиною аналізу. Взаємодія між національним законодавством і міжнародними правовими зобов'язаннями, особливо в контекстах, де вони можуть конфліктувати або перетинатися, була ключовим моментом у зміцненні правової бази України в цьому відношенні [314, с.48].

Крім того, аналіз підкреслив необхідність постійної адаптації та реагування правової бази на мінливий характер конфлікту. Це включає забезпечення достатньої гнучкості правового реагування на нові типи викликів у сфері прав людини, що виникають у зв'язку з конфліктом, такі як кібервійна, використання безпілотників та нових видів зброї.

Загалом імплементація міжнародного гуманітарного права в контексті російсько-українського конфлікту, особливо з 2014 року, стикається зі

специфічними викликами. Ці виклики є багатовимірними і стосуються як ведення бойових дій, так і ширших правових та етичних наслідків конфлікту.

Однією з головних проблем імплементації МГП в російсько-українському конфлікті є розмежування між комбатантами і цивільними особами. Принцип розрізнення, наріжний камінь МГП, передбачає, що сторони конфлікту повинні завжди розрізняти комбатантів і некомбатантів. [315, с.78] Однак характер конфлікту, що характеризується тактикою гібридної війни та залученням недержавних суб'єктів, розмив ці межі, ускладнивши застосування цього принципу [316, с.57].

Зобов'язання захищати цивільне населення і цивільні об'єкти є ще одним важливим аспектом МГП, який зазнав серйозних випробувань під час конфлікту. Повідомлення про прямі обстріли цивільної інфраструктури та населених пунктів, у тому числі лікарень і житлових районів, свідчать про значні порушення цього зобов'язання. Захист цивільних осіб під час війни, кодифікований у Женевських конвенціях і Додатковому протоколі I, є фундаментальною вимогою МГП, яка була поставлена під сумнів у цьому конфлікті [317, с.203], [318, с.56].

Поводження з військовополоненими є ще однією сферою, де імплементація МГП стикається з проблемами. Третя Женевська конвенція та Перший додатковий протокол забезпечують правовий режим поведінки з військовополоненими, наголошуючи на гуманному ставленні та забороні катувань та інших форм жорстокого поводження. Поведінка як України, так і росії в цьому відношенні була предметом пильної уваги, і висловлювалися занепокоєння щодо дотримання цих норм [319, с.89].

Крім того, захист культурної спадщини під час збройного конфлікту, ключовий компонент МГП, набув нового значення в контексті російсько-української війни. Руйнування та пошкодження об'єктів культурної спадщини в Україні висвітлюють виклики, пов'язані із захистом цих безцінних активів під час збройних конфліктів [320, с.97].

Отже, російсько-український конфлікт створює численні виклики для ефективної імплементації МГП. Ці виклики включають складність розрізнення комбатантів і цивільних осіб, забезпечення захисту цивільних осіб і цивільних об'єктів, поводження з військовополоненими, а також захист культурної спадщини.

Подальший процес імплементації передбачав всебічне оновлення існуючої правової бази та прийняття нового законодавства, пристосованого до міжнародних гуманітарних і кримінально-правових стандартів. Ці кроки на законодавчому рівні відображають прагнення забезпечити, щоб національне законодавство не лише відповідало нагальним потребам конфлікту, але й дотримувалося ширших принципів міжнародного права. Адаптація норм МГП до правової системи України є важливим кроком у захисті прав людини та підтримці правопорядку під час збройного конфлікту.

Підхід України в цьому питанні підкреслює динамічну взаємодію між національними правовими системами та міжнародними правовими нормами. Зусилля країни в оновленні та створенні законів, що відображають принципи МГП, підкреслюють відданість дотриманню міжнародних правових стандартів навіть у складних умовах конфлікту, що швидко розвивається. Така проактивна правова стратегія свідчить про відданість України принципам верховенства права та захисту прав людини, створюючи прецедент для правового реагування на подібні конфліктні сценарії в усьому світі.

Процес імплементації норм міжнародного гуманітарного права в українське законодавство, особливо в контексті збройного конфлікту на сході України, мав дуже складний характер. Цей процес передбачав створення нових державних органів та розробку нових нормативно-правових актів для забезпечення належного впровадження та дотримання норм МГП на території України. Важливим кроком у цьому напрямку стало створення Міжвідомчої комісії з питань застосування та імплементації норм МГП в Україні. Це було закріплено Постановою Кабінету Міністрів України від 26 квітня 2017 року №

329, що демонструє прихильність уряду до інтеграції МГП у національну правову систему [321, с.56], [322, с.88].

В оборонному секторі основоположним правовим документом для імплементації норм МГП є Закон України "Про оборону" від 6 грудня 1991 року [323, с.56]. Цей закон окреслює основні принципи та структури оборонної політики України, забезпечуючи її відповідність стандартам, встановленим міжнародним гуманітарним правом. Крім того, Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента України від 25 березня 2021 року № 121/2021, відіграє вирішальну роль в інтеграції принципів МГП в національну оборонну стратегію [324]. Ця стратегія окреслює комплексний підхід до воєнної безпеки України, впроваджуючи норми МГП для забезпечення проведення військових дій відповідно до міжнародних стандартів [325, с.89].

Іншою важливою нормативною подією стало видання Наказу Міністра оборони України від 23 березня 2017 року [326]. Цим наказом було затверджено Інструкцію про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах. Ця інструкція містить детальну процедурну базу для Збройних Сил України, що забезпечує суворе дотримання норм МГП під час проведення ними операцій [327, с.205].

Ці законодавчо-нормативні заходи відображають проактивний підхід України до оновлення та створення законів та інших підзаконних нормативно-правових актів, які відображають принципи МГП. Така правова стратегія свідчить про відданість України принципам верховенства права та захисту прав людини, особливо в умовах збройного конфлікту. Інтеграція МГП в національне законодавство, особливо в складних умовах воєнного стану, підкреслює загальну динамічну взаємодію між національними правовими системами та міжнародними правовими нормами.

Вже зазначалось вище, що інтеграція міжнародного гуманітарного права в українське законодавство, особливо в контексті війни з росією, є багатограним, суперечливим і складним процесом. Ця інтеграція має

вирішальне та суттєве значення, по-перше, для забезпечення дотримання міжнародних правових стандартів – як загального завдання держави та її органів публічної влади; по-друге, для вирішення конкретних складних питань, пов'язаних з воєнними злочинами та злочинами агресії. Одним із важливих аспектів цього процесу раніше був той факт, що ані росія, ані Україна не ратифікували Римський статут Міжнародного кримінального суду з поправками Кампалі, який включає злочин агресії (на сьогодні Україна вже ратифікувала Римський статут – авт.). Отже, можна погодитись з тим, що питання ратифікації Римського статуту створює значні проблеми з точки зору міжнародної кримінальної відповідальності та юрисдикції в контексті російсько-української війни [328, с.102].

Систематичне використання росією права вето в Раді Безпеки ООН ще більше ускладнює застосування норм МГП та юрисдикції Міжнародного кримінального суду (МКС) у цих питаннях. Росія використовує право вето, щоб не допустити юрисдикції МКС у ситуаціях, коли є звинувачення в порушенні міжнародного права, тим самим перешкоджаючи зусиллям із забезпечення правосуддя та притягнення до відповідальності за потенційні порушення МГП [329, с.67].

Незважаючи на ці виклики, Україна докладає зусиль для адаптації свого національного законодавства до принципів МГП. Закон України "Про оборону" та Стратегія воєнної безпеки України, затверджена Указом Президента, є ключовими прикладами зусиль України щодо включення норм МГП у свою національну оборонну політику. Крім того, Наказ Міністра оборони України, який затверджує Інструкцію про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах, забезпечує процесуальну основу для забезпечення дотримання МГП під час військових операцій [330, с.213].

Ці законодавчо-нормативні заходи відображають зобов'язання України інтегрувати МГП у національне законодавство. Однак на ефективність цих зусиль впливає більш широке міжнародно-правове середовище, зокрема роль

МКС і політична динаміка в Раді Безпеки ООН. Проблема ратифікації Римського статуту та використання росією права вето в Раді Безпеки ООН є значними перешкодами на шляху до дотримання МГП та забезпечення відповідальності за воєнні злочини та злочини агресії в контексті конфлікту в Україні.

Першою спробою масштабної реформи кримінального законодавства України стало ухвалення Верховною Радою України у 2021 році Законопроєкту №2689 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права». Цей законопроєкт мав на меті забезпечити інтеграцію норм Римського статуту та міжнародного гуманітарного права до національного кримінального законодавства. Передбачалося, зокрема, запровадження нових складів таких міжнародних злочинів, як геноцид, злочини проти людяності, воєнні злочини та злочини агресії, а також криміналізація командної відповідальності прийняття [331, с.214], [332], [333].

Паралельно з процесом розроблення та ухвалення Законопроєкту №2689 в українському політико-правовому дискурсі посилювалося усвідомлення необхідності повної ратифікації Римського статуту як ключового кроку на шляху до міжнародно-правового визнання юрисдикції Міжнародного кримінального суду. Римський статут Міжнародного кримінального суду було ратифіковано Верховною Радою України 21 серпня 2024 року, який набув чинності 25 серпня 2024 року. У зв'язку з чим, Законопроєкт №2689 втратив свою актуальність і не був підписаний Президентом України [334], [335].

В той же час, концептуальні засади не були втрачені - вони стали основою для подальших законодавчих ініціатив, спрямованих на поступову імплементацію норм міжнародного кримінального та гуманітарного права і виконання міжнародних зобов'язань України у сфері протидії найбільш тяжким злочинам, зокрема геноциду, воєнним злочинам, злочинам проти людяності та агресії [336].

Починаючи з 2024 року, після ратифікації Україною Римського статуту, були ухвалені нові нормативні акти, які значною мірою реалізували зміст Законопроєкту №2689. Зокрема, Законом України № 4012-IX від 9 жовтня 2024 року до Кримінального кодексу України було внесено ряд змін, що включають уточнення складу злочину геноциду, введення окремої статті про злочини проти людяності, а також закріплення командної відповідальності як окремої форми кримінальної відповідальності. Зміни, запропоновані в межах вищезгаданого законопроєкту до таких статей, як 31-1 («Командна відповідальність»), 442 («Геноцид»), та 442-1 («Злочини проти людяності») КК України, на сьогодні є недоцільними для повторного включення, оскільки їх зміст уже реалізовано в чинному законодавстві. Окрім того, зміни до статей 49 («Звільнення від кримінальної відповідальності у зв'язку із закінченням строків давності»), 68 («Обставини, що обтяжують покарання»), 69 («Призначення більш м'якого покарання, ніж передбачено законом») КК України, знайшли своє відображення в ухвалених Законах №4012-IX та №4268-IX [337].

У ході засідання Міжвідомчої робочої групи з питань гармонізації законодавства у зв'язку з ратифікацією Римського статуту 26 березня 2025 року членами групи підтримано висновок про те, що запропоновані у законопроєкті редакції низки статей КК України, зокрема статей 31-1 («Командна відповідальність»), 437 («Планування, підготовка, розв'язування та ведення агресивної війни»), 438 («Порушення законів та звичаїв війни»), 442 («Геноцид»), та 442-1 («Злочини проти людяності»), вже були або частково, або повністю оновлені у чинному законодавстві. Наприклад, нову редакцію статті 442-1 «Злочини проти людяності», а також уточнення щодо геноциду та командної відповідальності вже включено до КК України Законом №4012-IX, що робить положення №2689 дублюючими та юридично несумісними. Крім того, частина змін, запропонованих у статтях 49, 68, 69 КК України, безпосередньо конфліктує з редакціями, які на момент 2025 року вже закріплені Законом №4268-IX [338].

Подальша імплементація міжнародного кримінального права в Україні має ґрунтуватися на оновленому підході. Йдеться, зокрема, про необхідність деталізації складів воєнних злочинів у межах статті 438 КК України шляхом її розщеплення на окремі кваліфіковані склади, що відповідатимуть структурі статті 8 Римського статуту — з перспективою включення статей КК України із позначенням 438-1 («Застосування заборонених засобів і методів ведення війни»), 438-2 («Вчинення воєнних злочинів із застосуванням заборонених засобів») тощо. Також поставлено завдання з уточнення змісту статті 437 КК з огляду на положення статті 8bis Римського статуту та практику Верховного Суду (зокрема постанову від 28.02.2024 у справі №415/2182/20). Окремо підкреслено необхідність вдосконалення процедури заочного провадження (*in absentia*) у кримінальному процесі, оскільки чинне законодавство не гарантує безумовного права на перегляд вироку, ухваленого за відсутності обвинуваченого, що створює ризики порушення статті 6 Європейської конвенції з прав людини. У зв'язку з цим, за участі Офісу Генерального прокурора готується окремий законопроект щодо зміни порядку спеціального досудового розслідування та спеціального судового розгляду [339, с.214].

Таким чином, Законопроект №2689, хоча й відіграв важливу концептуальну роль на етапі першої спроби кодифікації міжнародних злочинів у національному законодавстві, наразі не може бути реалізований у первісному вигляді. Його текст потребує глибокої адаптації до поточного стану кримінального права, що вже враховує міжнародні зобов'язання України, вплив правозастосовної практики та новітні підходи до інтеграції гуманітарного та міжнародного кримінального права. Відтак, його зміст може розглядатися виключно як джерело для вибіркового техніко-юридичного запозичення.

Інтеграція міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України, особливо починаючи з 2014 року, є свідченням еволюції правового та політичного ландшафту країни. Цей процес відображає

історичний шлях України, включаючи перехідний період після розпаду Радянського Союзу та відданість міжнародним нормам.

Поява сучасної війни, яка характеризується гібридною тактикою і розмитими відмінностями між комбатантами і цивільними особами, значно ускладнила застосування МГП. Ці складнощі вимагають постійної правової адаптації та розробки ефективних стратегій правозастосування для забезпечення дотримання принципів МГП у складному контексті збройного конфлікту.

На інституційному рівні значних зусиль доклали різні українські інституції, зокрема Збройні сили України, Міністерство оборони України та Офіс Генерального прокурора. Ці інституції відіграли важливу роль в імплементації МГП шляхом проведення організаційно-управлінських реформ, розробки політики та створення механізмів дотримання правових норм. Їхня робота відіграє центральну роль у застосуванні норм і принципів МГП у Збройних Силах України та в ширшій оборонній сфері.

Міжнародне співробітництво відіграє ключову роль у формуванні підходу України до МГП. Взаємодія з такими міжнародними організаціями, як Організація Об'єднаних Націй, Європейський Союз та Рада Європи, вплинула на правові реформи та розвиток профільної політики. Ця міжнародна взаємодія мала вирішальне значення для гармонізації національного законодавства України з міжнародними стандартами, забезпечуючи відповідність правової бази країни світовим нормам.

Захист прав людини і цивільного життя залишається ключовим аспектом імплементації МГП в Україні. Зосередженість на захисті цивільного населення, зокрема медичного персоналу та інфраструктури, задоволенні потреб внутрішньо переміщених осіб та забезпеченні відповідальності за порушення прав людини підкреслює критичну важливість правових заходів у зонах конфлікту.

Перед українським урядом стоять значні виклики щодо ефективної імплементації норм МГП. Вони включають забезпечення послідовного

застосування та дотримання цих законів, особливо в зонах конфлікту, адаптацію національного законодавства до міжнародних стандартів, а також подолання унікальних правових складнощів, пов'язаних з триваючим конфліктом. Вирішення цих проблем вимагає багатогранного підходу, що включає правові, етичні та практичні міркування для ефективного дотримання принципів МГП і захисту прав людини в умовах збройного конфлікту.

Крім того, російська федерація, на відміну від України, не ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду. Така ратифікація Римського статуту має вирішальне значення для зміцнення верховенства права та забезпечення відповідальності за порушення МГП і міжнародного кримінального права. Відсутність ратифікованого Статуту обмежує юрисдикцію Міжнародного кримінального суду у розгляді передбачуваних воєнних злочинів і злочинів проти людяності в регіоні.

3.2. Удосконалення нормативних та інституційних механізмів в Україні щодо захисту прав людини в період збройного конфлікту

У попередньому розділі нашого дослідження ми лише зачепили питання адаптації існуючих нормативних і інституційних механізмів захисту прав людини до умов збройного конфлікту в Україні. Наше первинне занурення в цю тему виявило відповідну складність забезпечення ефективної взаємодії між національними механізмами і міжнародними інституціями та правовими нормами в умовах, що стрімко змінюються. Цей підрозділ роботи має за мету глибше дослідити та систематизувати шляхи удосконалення нормативної бази та інституційної структури в Україні для захисту прав людини в період збройного конфлікту.

З цією метою вважаємо за необхідне зосередитися на розробці та зміцненні національних інститутів через ряд ключових напрямків. До них відносяться удосконалення законодавчої бази, активне залучення громадянського суспільства, посилення міжнародного співробітництва, а

також імплементація міжнародних зобов'язань, зокрема через сам факт ратифікації Україною 21 серпня 2024 року на засіданні Верховної Ради України Римського статуту Міжнародного кримінального суду [340].

Такий підхід дозволить не лише забезпечити ефективний захист прав людини в надзвичайно складних умовах, але й сприятиме підвищенню міжнародного іміджу України як країни, що дотримується високих стандартів у сфері прав людини. Ми прагнемо дослідити, як удосконалення нормативних та інституційних механізмів може вплинути на захист та просування прав людини в Україні, особливо в контексті збройного конфлікту, що вимагає особливої уваги та адаптованих підходів.

Продовжуючи наш аналіз, важливо відзначити, що забезпечення захисту прав людини в умовах збройного конфлікту вимагає комплексного підходу, який об'єднує зусилля державних та недержавних акторів на всіх рівнях публічного управління та функціонування суспільства. В цьому контексті, ключовим аспектом виступає імплементація (інтеграція, адаптація) міжнародних стандартів у національне законодавство, що не лише сприяє гармонізації правових норм, але й підвищує ефективність правозахисної діяльності на місцевому рівні.

Одним із важливих напрямків такого профільного удосконалення є реформування існуючих інституційних механізмів, що займаються захистом прав людини. Це передбачає не лише перегляд їхніх функцій і повноважень, але й зміцнення їхньої взаємодії з міжнародними організаціями та інститутами. Така взаємодія може включати обмін інформацією, спільне навчання та розробку програм, що сприяють підвищенню обізнаності та компетентності в сфері прав людини.

Залучення громадянського суспільства відіграє вирішальну роль у процесі моніторингу та забезпечення дотримання прав людини. Неурядові організації, групи волонтерів та інші представники громадянського суспільства можуть виступати як важливі посередники між державою та

громадянами, забезпечуючи важливий канал зворотного зв'язку та допомагаючи ідентифікувати прогалини у захисті прав людини.

Крім того, посилення міжнародного співробітництва є критично важливим для ефективного реагування на виклики, пов'язані з захистом прав людини в умовах збройного конфлікту. Україна може значно скористатися позитивними можливостями від обміну кращими практиками, співпраці у сфері навчання та розбудови профільного гуманітарно-гуманістичного потенціалу, а також від участі у міжнародних правозахисних ініціативах.

На завершення, імплементація міжнародних зобов'язань, зокрема ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду, є важливим кроком на шляху до зміцнення правової системи України та її спроможності захищати права людини. Це не лише сприятиме підвищенню міжнародного авторитету країни, але й забезпечить реальну і ефективнішу відповідальність за порушення прав людини. Отже, у цьому підрозділі ми прагнемо не лише виявити прогалини та виклики, але й окреслити конкретні шляхи їх подолання через удосконалення нормативно-правової бази та інституційної структури, спрямовані на захист прав людини в Україні в умовах збройного конфлікту [341, с. 11].

12 травня 2022 року Рада ООН з прав людини ухвалила резолюцію, яка висвітлює погіршення стану прав людини в Україні через агресивні дії росії [342, с. 56]. Вказано, що злочини, що мають систематичний та масовий характер, охоплюють нелегальне затримання цивільних, включно з журналістами та представниками місцевої влади; катування та приниження полонених; екологічні воєнні злочини та атаки на енергетичну безпеку; використання цивільних як "живих щитів"; примусове переміщення українців на територію росії або окуповані нею землі [343, с. 78]. Ці злочини вимагають правового розгляду та притягнення винних до відповідальності. Роль інституту відповідальності за воєнні злочини виступає як ключовий елемент у захисті прав людини [344, с. 15].

У контексті кримінальної відповідальності за порушення міжнародного гуманітарного права, Римський статут Міжнародного кримінального суду, прийнятий 17 липня 1998 року, є важливим документом, хоча Україна, підписавши його ще 20 січня 2000 року, понад 24 років не була його учасницею. Втім, Україна в цей період використовувала право визнати юрисдикцію МКС згідно з умовами, визначеними у статуті, як вказано у Конституції України. В умовах військової агресії з боку росії, МКС служить важливим інструментом для притягнення до відповідальності за воєнні злочини, скоєні на території України [345, с. 18].

Україна заявила про визнання юрисдикції МКС і зобов'язалася співпрацювати з ним, що підтверджується прийняттям закону, спрямованого на співробітництво з МКС для притягнення до відповідальності осіб, винних у злочинах. Для регулювання взаємодії з МКС щодо допомоги у притягненні до відповідальності та накладенні покарань на осіб, які скоїли злочини під юрисдикцією МКС, було прийнято Закон "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом", прийнятий 3 травня 2022 року, що встановлює нормативну базу для такої взаємодії [346]. Важливо зазначити, що 41 країна-учасниця звернулася до МКС у зв'язку з російським вторгненням в Україну, демонструючи міжнародну підтримку України [347, с. 19], [348].

З огляду на це, Закон України, прийнятий 3 травня 2022 року, мав істотне значення для розвитку правової системи країни в контексті міжнародного співробітництва з МКС. Цей законодавчий акт встановлював детальний механізм та процедури для ефективної взаємодії між компетентними органами України та МКС, сприяючи притягненню до відповідальності осіб, які вчинили воєнні злочини, злочини проти людяності та акти геноциду на території України. Основні зміни, внесені до Кримінального процесуального кодексу України (КПК України), забезпечують правову основу для запровадження запобіжних заходів, таких як

тримання під вартою, у випадках, коли МКС висуває запит про тимчасовий арешт або про арешт та передачу підозрюваних [349], [350].

Це значно посилило можливості України для виконання міжнародних зобов'язань щодо протидії безкарності за найтяжчі злочини, що турбують міжнародну спільноту. Нововведеннями є також деталізація процедур співробітництва з МКС, зокрема, у питаннях консультацій, передачі кримінальних проваджень, виконання прохань про надання допомоги, збереження конфіденційності та захисту відомостей, що стосуються національної безпеки. Важливим аспектом є встановлення чітких механізмів для забезпечення збереження доказів та виконання функцій МКС на території України, що створює умови для ефективного розслідування та притягнення до відповідальності злочинців [351].

Закон вніс зміни також до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів, що сприяє захисту прав та безпеки осіб, стосовно яких застосовано запобіжні заходи на прохання МКС. Це демонструє реальні зобов'язання України дотримуватися високих стандартів прав людини навіть у контексті міжнародного кримінального переслідування. Закон став важливим кроком на шляху до зміцнення правової держави, підкреслюючи відданість України міжнародному правопорядку та боротьбі з безкарністю за воєнні злочини та злочини проти людяності. Це також відображає глибоку міжнародну підтримку України в її зусиллях протидіяти агресії та злочинам, що вчиняються на її території [352].

В лютому 2022 року Україна ініціювала судовий процес проти російської федерації у Міжнародному суді ООН, висунувши звинувачення у збройній агресії. Звинувачення базуються на грубому порушенні росією міжнародних правових норм та принципів, що включають повагу до людської гідності, гуманізм та основоположних цінностей людства. Обидві країни, як учасники ключових міжнародних угод у сфері прав людини, зобов'язані дотримуватися приписів міжнародного права прав людини навіть у періоди воєнних конфліктів, з дозволеними винятками, які викладені в деяких

договорах про права людини. Відповідно до цього, Україна повідомила Генерального секретаря ООН та міжнародну спільноту про запровадження воєнного стану в країні, обмеження деяких прав і свобод, що становить відступ від її зобов'язань за Міжнародним пактом про громадянські та політичні права, зазначивши обсяг таких обмежень та причини їх запровадження [353, с.20].

Ратифікація Верховною Радою України Римського статуту, що виступає головним міжнародно-правовим інструментом на шляху до притягнення до відповідальності російських воєнних злочинців, не тільки відкриває прямий шлях до участі у діяльності Міжнародного кримінального суду, а й відповідає низці міжнародно-правових зобов'язань нашої держави.

Так, ратифікація Римського статуту обумовлена зобов'язаннями України у відповідності до статті 8 Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також стосується прав, свобод та обов'язків людини і громадянина, реалізації співпраці в сфері міжнародного правосуддя та його здійснення.

Крім того, Римським статутом визначається юрисдикція Міжнародного кримінального суду щодо злочину геноциду, злочинів проти людяності, воєнних злочинів, а також відповідне ґрунтовне визначення цих злочинів, їх тлумачення, процедури їх розслідування та здійснення міжнародного правосуддя.

Більше того, ратифікувавши Римський статут МКС, як основоположний документ цього унікального міжнародного судового органу, Україна стає його повноправною учасницею з усіма правами і обов'язками та водночас демонструє всьому світу свою відданість міжнародному праву та міжнародному правосуддю.

Ратифікацією Римського статуту вирішується низка суттєвих організаційних та організаційно-правових питань [354]. Так, після набрання чинності для України Римським статутом Міжнародного кримінального суду та поправок до нього:

- по-перше, Україна стане 125-ю державою-членом МКС та набуде у ньому повноправного членства;
- по-друге, вона як повноправний член братиме участь у роботі Асамблеї держав-учасниць Римського статуту;
- по-третє, зможе подавати кандидатури для обрання суддів та прокурорів Міжнародного кримінального суду.

Отже, членство України у Римському статуті МКС сприятиме запобіганню і стримуванню вчинення особливо тяжких злочинів у майбутньому. Звідси Україна зможе ефективно співпрацювати з цією міжнародною установою, що сприятиме забезпеченню покарання осіб, винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства.

Одночасно, в умовах збройного конфлікту, що триває, Україна докладає значних зусиль для приведення своєї нормативно-правової та інституційної бази у відповідність до міжнародних стандартів у сфері прав людини, водночас вирішуючи унікальні проблеми, спричинені конфліктом. Чинне національне законодавство та нормативно-правові акти щодо захисту прав людини в Україні ґрунтуються на Конституції, яка закріплює принципи рівності, недискримінації та непорушності прав і свобод людини. Крім того, спеціальні закони, такі як Закон "Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб", надають цільовий захист групам, які особливо постраждали від конфлікту. Однак складність і динамізм збройного конфлікту вимагають постійного коригування цієї нормативно-правової бази для забезпечення її актуальності та ефективності у захисті прав людини [355, с.17].

Запровадження воєнного стану у відповідь на збройну агресію має глибокі наслідки для прав людини та правових гарантій. Хоча воєнний стан покликаний надати державі можливість швидко та ефективно реагувати на загрози, він водночас викликає занепокоєння щодо потенційних обмежень прав людини. Український уряд намагається збалансувати потреби національної безпеки із зобов'язаннями щодо дотримання прав людини,

запроваджуючи такі заходи, як комендантська година, обмеження на зібрання та розширення повноважень сил безпеки з механізмами нагляду, покликаними запобігти зловживанням. Тим не менш, делікатний баланс між забезпеченням безпеки та захистом прав людини в умовах воєнного стану залишається спірним питанням, яке потребує постійного моніторингу та коригування [356, с.22].

Захист прав і свобод громадян є фундаментальною відповідальністю держави, особливо в контексті воєнного або надзвичайного стану, коли можливе обмеження певних прав. Конституція України визначає, що такі обмеження мають відбуватися виключно на законних підставах, підкреслюючи важливість законодавчо врегульованого підходу до цього питання. Права, які можуть підлягати обмеженню під час воєнного стану, включають недоторканність приватного життя, таємницю листування, свободу думки та слова, право на мирні зібрання, а також право на приватну власність і підприємницьку діяльність [357, с.141]. Обмеження цих прав вважаються необхідними для захисту національної безпеки, громадського порядку, здоров'я населення, а також прав і свобод інших осіб.

В умовах сучасного світу обмеження прав і свобод визнаються необхідною частиною взаємовідносин між державою та громадянами. Ці обмеження, хоч і не завжди сприймаються позитивно, мають раціональне обґрунтування, що полягає в захисті прав людини від зловживань та збереженні громадської безпеки. Однак, важливо, щоб такі обмеження були виправдані, тимчасовими та відповідали суспільним потребам, водночас не порушуючи основоположних прав і свобод, закріплених в міжнародних правових актах [359, с.96].

У контексті воєнного стану, правова система України передбачає механізми для обмеження певних прав і свобод, але такі обмеження мають бути справедливо обґрунтовані, обмежені в часі та не перевищувати меж, необхідних для досягнення законних цілей. Важливо, щоб Україна продовжувала удосконалювати своє законодавство, зокрема Конституцію,

згідно з міжнародними стандартами, щоб забезпечити, що будь-які обмеження прав і свобод відповідають інтересам громадян та не перетворюються на порушення цих прав [360, с.97].

На думку деяких дослідників, обмеження прав і свобод має розглядатися як режим тимчасового призупинення або звуження обсягу прав і свобод з метою захисту інтересів інших людей та забезпечення національної безпеки і оборони України. Це підкреслює, що обмеження мають бути правомірними та цілеспрямованими, виконуючи законний і суспільно необхідний характер [361, с.99], [362, с.87].

Важливо відрізнити обмеження прав людини від їх порушень. Обмеження прав відбувається з законних мотивів і має за мету захист громадських інтересів, тоді як порушення прав людини є неприпустимим. В умовах воєнного стану, захист прав людини стає особливо складним завданням, але дотримання міжнародних стандартів і забезпечення, що обмеження прав є виправданими, тимчасовими та не порушують основоположні права, є ключовими для підтримки принципів демократії та правової держави [363, с.99].

Міжнародні зобов'язання та зобов'язання України за договорами та конвенціями у сфері прав людини ще більше ускладнюють нормативно-правову базу. Як сторона ключових міжнародних документів з прав людини, зокрема Європейської конвенції з прав людини та Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, Україна зобов'язана дотримуватися прав, закріплених у цих документах, навіть під час збройного конфлікту. Це зобов'язання підтверджується активною взаємодією України з міжнародними органами з прав людини, такими як Європейський суд з прав людини, та її зусиллями з адаптації внутрішньої правової бази до міжнародних стандартів. Тим не менш, конфлікт, що триває, та пов'язані з ним виклики, такі як питання територіального контролю та спроможність забезпечити дотримання прав на територіях, що постраждали від конфлікту, підкреслюють потребу в інноваційних підходах до захисту прав людини [364, с.531].

Вважаємо, що вдосконалення нормативних та інституційних механізмів захисту прав людини в Україні під час збройного конфлікту потребує багатоаспектного підходу. Це і продовження реформування національного законодавства з метою забезпечення його відповідності міжнародним нормам у сфері прав людини, і зміцнення інституцій, відповідальних за захист прав людини, і посилення співпраці з міжнародними правозахисними організаціями. Крім того, вкрай необхідною є розробка спеціальних стратегій, спрямованих на забезпечення прав вразливих груп населення, які постраждали від конфлікту, таких як внутрішньо переміщені особи, жінки та діти. Шлях вперед для України передбачає не лише правову реформу, але й розвиток культури прав людини серед правоохоронців та військовослужбовців, а також підвищення рівня обізнаності населення про свої права та механізми їх захисту [365, с.78], [366, с.11].

З огляду на складний характер збройного конфлікту в Україні, який продовжує еволюціонувати, існує гостра потреба у проведенні законодавчих реформ для забезпечення надійного захисту прав людини. Для вирішення цих проблем необхідні конкретні пропозиції щодо вдосконалення нормативно-правової бази. По-перше, внесення поправок до чинних законів могли б запровадити більш чіткі настанови-інструкції щодо застосування положень воєнного стану, гарантуючи, що будь-які обмеження прав людини є суворо необхідними, пропорційними та тимчасовими. Впевнені, що така правова визначеність і ясність допоможе запобігти потенційним зловживанням і гарантувати, що надзвичайні заходи не стануть нормою. Крім того, законодавство можна було б суттєвим чином удосконалити, включивши до нього конкретні положення щодо захисту вразливих груп населення під час конфлікту, таких як внутрішньо переміщені особи (ВПО), жінки та діти, забезпечивши належний захист їхніх прав на тлі військових дій [367, с.12].

У контексті нинішніх умов, соціальна підтримка відіграє ключову роль у процесі інтеграції ВПО в економічне життя приймаючих громад. Це досягається через залучення ВПО до ринку праці, стимулювання їх

підприємницьких ініціатив та формування попиту на товари та послуги, що сприяє економічному розвитку громад [368, с.71]. Згідно із чинним законодавством, місцеве самоврядування покликане виконувати важливі завдання для підтримки ВПО, включаючи надання соціальних послуг, таких як медичне обслуговування, освіта для дітей та соціальний захист, а також сприяння зайнятості [369], [370], [371, с.56].

Законодавство України через Закон України "Про соціальні послуги" регламентує процес надання соціальної допомоги, який включає кілька кроків: від аналізу поданої заявки до розробки плану дій та його реалізації, цей процес зазвичай займає до десяти робочих днів у мирний час [372]. Фінансування соціальних послуг здійснюється за кошти, що надходять з місцевих бюджетів. Однак, у час війни, така тривалість процедури може бути неприпустимою, оскільки кожна година відіграє важливу роль для забезпечення виживання та здоров'я людей. В контексті військового стану, особливо важливою стає оперативна підтримка вразливих категорій населення, таких як літні люди, які залишилися самотні внаслідок від'їзду їхніх родичів до більш безпечних місць, і потребують негайної допомоги соціальних служб. Конституційне право на соціальний захист забезпечується через систему обов'язкового державного соціального страхування, фінансується зі страхових внесків як з боку громадян, так і підприємств, і передбачає рівність усіх перед законом без дискримінації за будь-якими ознаками, відповідно до статті 24 Конституції України, що гарантує однакові права та свободи всім громадянам країни [373], [374, с.80].

Право на соціальний захист є однією з фундаментальних засад, закріплених у Конституції України, яке відіграє ключову роль у забезпеченні гідного рівня життя для кожного громадянина. Це право охоплює широкий спектр соціальних гарантій, включаючи доступ до медичної допомоги, соціального забезпечення у випадку безробіття, інвалідності, втрати годувальника, а також забезпечення гідної старості. Держава через систему обов'язкового соціального страхування, підтриману страховими внесками з

боку громадян, підприємств та інших організацій, а також через державний бюджет і інші джерела, зобов'язана гарантувати реалізацію цього права. Закріплення права на соціальний захист на рівні Конституції відображає зобов'язання держави перед своїми громадянами, а також підкреслює принципи соціальної справедливості та рівності, гарантуючи, що ніхто не залишиться без підтримки в ситуаціях, коли вона є найбільш потрібною [375, с.81].

Соціальний захист населення є ключовою засадою державної політики України, особливо в контексті надзвичайних ситуацій, таких як військовий стан. Вище вже зазначалось, що Закон України "Про соціальні послуги" визначає процедуру надання допомоги, яка охоплює від аналізу потреб до реалізації індивідуальних планів допомоги та подальшого моніторингу, вимагаючи до десяти робочих днів для її виконання [375]. Однак, умови війни вимагають більш оперативного реагування – зокрема, актуальною є потреба у підтримці вразливих верств населення, включаючи літніх людей, чиї родичі були змушені евакуюватися. Держава гарантує право на соціальний захист усім громадянам, незалежно від їхнього доходу чи статусу, забезпечуючи особливі гарантії для військовослужбовців, працівників правоохоронних органів та їх сімей, що відповідає положенням статті 17 Конституції України [376], [377, с.82].

В умовах війни, необхідно адаптувати систему соціального захисту, включаючи законодавство, до викликів сучасності, акцентуючи увагу на реформуванні за принципами, що застосовуються в Європейському Союзі. Підвищення розміру пенсій, модернізація соціальної сфери через цифровізацію, підтримка малозабезпечених верств населення та забезпечення інклюзивності участі громадян у соціальному житті – ось ключові напрями, на які варто звернути увагу. Такі зміни дозволять покращити соціальний захист громадян, підвищити якість життя, впоратися з демографічними змінами, зменшити рівень бідності, посилити соціальну згуртованість та підвищити довіру до державних інституцій [378, с.83].

Розробка та впровадження сучасної моделі соціального захисту, яка б враховувала як європейські, так і національні принципи та стандарти, стане важливим кроком до створення ефективної та адаптивної системи соціального захисту. Це дозволить Україні не тільки відповідати на нагальні потреби в умовах війни, але й забезпечити міцну основу для розвитку суспільства в мирний час, враховуючи досвід і найкращі практики європейських країн у сфері соціального захисту [379, с.84].

Співпраця муніципальних органів із громадськими організаціями та благодійними фондами, національними та міжнародними, а також із регіональною владою є важливою для ефективної реалізації програм соціальної підтримки ВПО. Різноманітні форми такої підтримки включають проведення тематичних заходів, консультацій, зустрічей з потенційними роботодавцями, підтримку та створення соціальних підприємств, навчання та заходи з перекваліфікації. В контексті воєнного стану в Україні, забезпечення прав та інтересів ВПО є одним із пріоритетних завдань органів місцевого самоврядування. Це охоплює не лише соціальну підтримку та забезпечення житлом, але й інтеграцію цих осіб у громадське життя, залучення до економічної діяльності на місцевому рівні [379, с.78].

У контексті міжнародного права, обов'язки держави стосовно захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО) акцентуються через доктрину "Відповідальності за захист" (The Responsibility to Protect, або R2P), яка підкреслює необхідність активних дій з боку держави для забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та захисту населення. В умовах, коли громадяни України були змушені залишити свої домівки через військове вторгнення, багато з них знайшли прихисток в країнах Європи, де вони отримали субсидіарний захист. Такий захист, який доповнює положення Женевської конвенції про статус біженців 1951 року, важливий для осіб, що страждають від організованого насильства [380, с.87].

Доктрина "Відповідальність за захист" (Responsibility to Protect, R2P) суттєво змінила підхід міжнародної спільноти до захисту людей від масових

звірств, зокрема геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності. Запозичена зі звіту Міжнародної комісії з питань втручання та державного суверенітету (ICISS) у 2001 році, R2P підкреслює першочергову відповідальність держави за захист своїх громадян від серйозних порушень прав людини та обов'язок міжнародної спільноти надавати їм допомогу [381, с.99]. У ситуаціях, коли держава не виконує цей обов'язок, R2P виступає за міжнародне втручання як останній засіб, підкреслюючи перехід від традиційного принципу невтручання до парадигми умовного суверенітету, заснованого на захисті прав людини [382, с.56].

Застосування R2P стало предметом ретельних наукових дискусій, особливо щодо його правових і моральних наслідків. Критики стверджують, що хоча R2P спрямований на запобігання людським стражданням, на його застосування можуть впливати політичні інтереси, що потенційно може призвести до вибіркового втручання. Прихильники, однак, підкреслюють його роль у наданні пріоритету безпеці людини над державним суверенітетом, виступаючи за більш гуманний і справедливий міжнародний порядок. Схвалення ООН R2P в Підсумковому документі Всесвітнього саміту 2005 року свідчить про консенсус щодо важливості захисту населення від масових звірств, проте залишаються проблеми з його послідовним застосуванням у різних кризових ситуаціях [383, с.44].

Ефективність R2P у запобіганні звірствам розглядається на конкретних прикладах, таких як інтервенція в Лівії в 2011 році, де R2P було використано для виправдання військових дій з метою захисту цивільного населення від неминучих загроз, що надходили від режиму М. Каддафі. Ця інтервенція викликала дискусії щодо застосування сили і критеріїв її дозволу відповідно до R2P, підкресливши крихкий баланс між захистом прав людини і повагою до національного суверенітету [384, с.104].

Крім того, еволюціонуючий характер R2P підкреслює потребу в міжнародних механізмах, здатних швидко реагувати на виникаючі кризи з акцентом на запобіганні та ранньому попередженні. Створення Об'єднаного

офісу спеціальних радників ООН з питань запобігання геноциду та з питань відповідальності за захист, – є важливим кроком до практичної реалізації R2P, спрямованим на посилення спроможності ООН запобігати звірствам до їх ескалації [385, с.55].

Отже, "Обов'язок захищати" є знаковою доктриною в міжнародних відносинах, що втілює колективне зобов'язання запобігати масовим звірствам і реагувати на них. Хоча її реалізація пов'язана зі складними викликами, постійні наукові та політичні дискусії сприяють вдосконаленню і зміцненню рамок її застосування, гарантуючи, що міжнародне співтовариство зможе більш ефективно відстоювати свій обов'язок захищати вразливі групи населення в усьому світі.

З огляду на профільний підхід, держава має вжити спеціалізованих заходів для захисту ВПО, щоб забезпечити їм можливості, рівні до тих, що мають інші громадяни країни. Це включає розробку та впровадження дієвих програм допомоги та підтримки, які відповідали б потребам ВПО, спричиненим переміщенням. Підтвердженням такого підходу слугують міжнародні правові норми, які закликають до вжиття позитивних заходів на користь вразливих груп населення, визнаючи, що такі заходи, хоч і створюють нерівність, не вважаються дискримінаційними, адже вони спрямовані на вирішення питань вразливості протягом необхідного часу [386, с.87].

Однак, для забезпечення ефективного захисту прав ВПО, Україні необхідно провести реформування чинного законодавства, зокрема у сфері надання допомоги ВПО. Реформи мають бути спрямовані на зняття бюрократичних бар'єрів, які перешкоджають реалізації прав і свобод ВПО, та на розширення можливостей для їхньої інтеграції у суспільство. Це включає забезпечення доступу до житла, працевлаштування, освіти та соціального страхування. Такі зміни в законодавстві повинні відображати принципи міжнародного права та доктрини R2P, підкріплюючи обов'язок держави захищати своїх громадян, незалежно від їхнього статусу чи місцеперебування [387, с.88].

Зусилля щодо реформування законодавства у сфері допомоги ВПО мають спиратися на міжнародний досвід та кращі практики, враховуючи, що держава має не тільки видаляти перешкоди для реалізації прав ВПО, але й активно сприяти їхній інтеграції та забезпеченню рівних можливостей. Подальше реформування законодавчої бази дозволить Україні ефективно виконувати свої міжнародні зобов'язання щодо захисту прав ВПО, сприяючи створенню умов для їх повноцінної участі у житті суспільства [388, с.89].

Зміцнення інституційних механізмів є ще одним ключовим аспектом посилення захисту прав людини в Україні. Офіс омбудсмена, або Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, відіграє вирішальну роль у моніторингу та адвокації прав людини. Посилення спроможності цієї інституції шляхом збільшення фінансування, укомплектування штату та доступу до територій, що постраждали від конфлікту, уможливить більш ефективний нагляд та швидке реагування на порушення прав людини. Аналогічно, державні органи, відповідальні за захист цивільного населення, охорону здоров'я та соціальне забезпечення, потребують посилення для подолання багатогранного впливу конфлікту на населення. Навчальні програми для правоохоронців та військовослужбовців з прав людини та міжнародного гуманітарного права є життєво важливими для забезпечення того, щоб ці суб'єкти діяли як захисники, а не порушники прав [389, с.57].

Посилення міжнародної співпраці та підтримки зусиль України у сфері захисту прав людини має вирішальне значення, особливо у світлі міжнародних правових зобов'язань, які взяла на себе Україна. Зміцнення партнерства з міжнародними правозахисними організаціями, такими як Рада Європи та Рада ООН з прав людини, може надати Україні необхідну технічну підтримку та консультації для приведення її правової бази у відповідність до міжнародних стандартів. Крім того, використання міжнародних судових механізмів, таких як Міжнародний суд ООН та Європейський суд з прав людини, може запропонувати шляхи для притягнення до відповідальності та відшкодування збитків за порушення прав людини. Активна участь України в цих форумах

може також посилити її правову та моральну позицію щодо агресора на міжнародній арені [390, с.92].

Для подальшого забезпечення прав людини під час військового конфлікту українське законодавство потребує суттєвих змін. Вкрай важливо розробити та впровадити всеосяжну правову базу, яка б відповідала унікальним викликам, що виникають під час збройних конфліктів. Сюди входять закони, які сприяють швидкому виявленню, документуванню та переслідуванню воєнних злочинів і порушень прав людини [391, с. 232]. Створення правового механізму, що дозволяє безперешкодно співпрацювати між національними судами, Міжнародним кримінальним судом та іншими міжнародними органами, сприятиме забезпеченню підзвітності та правосуддя [392, с. 531].

Воєнні конфлікти часто супроводжуються порушеннями прав людини, серед яких права жінок зазнають особливо гострих випробувань. Жінки та дівчата стають жертвами гендерно зумовленого насильства, включаючи сексуальне насильство, яке використовується як зброя війни. Крім того, вони зіштовхуються з проблемами доступу до медичної допомоги, освіти, а також з труднощами економічного та соціального характеру, що поглиблюються умовами конфлікту. Такі обставини не тільки загострюють вже існуючі гендерні нерівності, але й вимагають від міжнародної та національної спільноти негайних дій щодо захисту прав жінок у зонах конфлікту [393, с.299].

Відповідаючи на виклики, які постали перед Україною внаслідок війни, Європейський парламент Європейського Союзу прийняв резолюцію, що кидає виклик військовій агресії росії проти України та акцентує увагу на складнощах, з якими зіштовхуються жінки як усередині країни, так і за її межами, шукаючи притулку [394]. Резолюція підкреслює, що гендерне насильство та сексуальні злочини проти жінок та дівчат мають бути притягнуті до відповідальності відповідно до міжнародного права, а також звертає увагу на зростаючий ризик торгівлі людьми для сексуальної експлуатації. Хоча ця

резолуція має рекомендаційний характер і не передбачає прямих юридичних наслідків за її невиконання, вона вказує на необхідність захисту та підтримки жінок, що тікають від війни, та тих, хто щоденно відчуває її наслідки [395, с.300], [396, с.312].

Однак, треба враховувати, що наведена Резолюція Європейського парламенту виступає як приклад "м'якого права" (soft law) та носить рекомендаційний характер, не маючи прямих юридичних наслідків за її ігнорування. Проте, вона чітко окреслює потреби в захисті та підтримці жінок, які зазнають наслідків війни, будь то як біженки або ті, що залишаються у зоні конфлікту. Резолюція також висвітлює прогалини у застосуванні існуючих європейських законодавчих актів, наприклад, Директив про тимчасовий захист. Вона виступає за стимулювання змін та усунення недоліків у національному законодавстві країн Європейського Союзу. Рекомендації, викладені у резолюції, закликають до єдності та активної роботи європейської спільноти проти явищ, таких як торгівля людьми, сексуальне і гендерне насильство, а також дискримінація. Вони підкреслюють важливість систематичної підтримки України у документуванні воєнних злочинів проти цивільного населення, особливо жінок і дітей, та приведенні винних до відповідальності відповідно до національного та міжнародного права. В Україні наразі існує нагальна потреба в розробці та впровадженні комплексних механізмів для ефективного документування та обліку випадків сексуального насильства, що має зв'язок з конфліктом, що вимагає залучення кваліфікованих фахівців з правоохоронних органів та прокуратури, ознайомлених із міжнародними стандартами обслуговування постраждалих [397, с.304], [398].

У цьому контексті в Україні постала необхідність вдосконалення законодавства для кращого захисту прав жінок під час війни. Зокрема, потрібно впровадження ефективних механізмів для документування та фіксації злочинів сексуального насильства, пов'язаних з конфліктом, щоб забезпечити притягнення винних до відповідальності. Європарламент вказує

на важливість системної допомоги Україні у цьому аспекті, включаючи фіксацію воєнних злочинів проти цивільного населення, особливо жінок і дітей, та притягнення винних до відповідальності. Акцентується увага на необхідності посилення знань і навичок правоохоронців та працівників прокуратури стосовно роботи з постраждалими від таких злочинів, а також на важливості міжнародної співпраці для покращення національного законодавства [399, с.306], [400, с.90].

Захист жінок та дівчат у період війни в Україні є критично важливим аспектом, що вимагає негайної уваги та дій з боку як національної, так і міжнародної спільноти. Військові конфлікти посилюють вже існуючі гендерні нерівності та піддають жінок збільшеному ризику стати жертвами сексуального насильства, гендерно зумовленого насильства, а також торгівлі людьми [401, с.306].

Однією з особливих категорій, що вимагають уваги, є військово полонені жінки, становище яких особливо вразливе. Вони зіштовхуються з додатковими викликами, включаючи загрозу сексуального насильства, неналежне медичне обслуговування, а також психологічний тиск. З цієї причини міжнародне гуманітарне право, зокрема Женевські конвенції, наголошує на необхідності особливого захисту жінок у військовому полоні, вимагаючи забезпечення їх гідності та захисту від будь-яких форм насильства чи дискримінації [402, с.56].

Для ефективнішого захисту жінок та дівчат у конфлікті, необхідно впровадити законодавчі зміни, які б забезпечували [403, с.58]:

- Удосконалення механізмів документації злочинів насильства проти жінок: Важливо забезпечити, щоб злочини сексуального насильства, вчинені в умовах війни, були належно задокументовані та розслідувані. Це передбачає створення спеціалізованих підрозділів у правоохоронних органах, навчених працювати з постраждалими від сексуального насильства, а також розробку та впровадження чітких протоколів фіксації та розслідування таких злочинів.

- Забезпечення прав та потреб військово полонених жінок: Необхідно внести зміни до національного законодавства, що гарантуватимуть дотримання міжнародних стандартів у триманні військово полонених жінок, зокрема забезпечення їх захисту від насильства, доступу до медичної допомоги та психологічної підтримки.
- Підвищення обізнаності та втілення освітніх програм: Важливо проводити інформаційні кампанії та освітні програми серед військовослужбовців, правоохоронців та цивільного населення щодо прав жінок та наслідків гендерно зумовленого насильства в умовах конфлікту.
- Співпраця з міжнародними організаціями: Україні потрібно активізувати співпрацю з міжнародними організаціями, що спеціалізуються на захисті прав жінок та дітей у конфліктних зонах, для забезпечення доступу до міжнародної допомоги та експертизи.

Впровадження цих законодавчих ініціатив має стати частиною ширшої стратегії з захисту прав жінок та дівчат в умовах війни, що дозволить зміцнити їхній захист та сприяти їх відновленню та реінтеграції після завершення конфлікту [404, с.64].

Вирішуючи критично важливе питання захисту прав людини в умовах збройних конфліктів, необхідно дослідити взаємодію між міжнародним МПП і правом прав людини. Таке дослідження є особливо актуальним для таких країн, як Україна, які наразі долають складнощі забезпечення прав людини в умовах воєнних дій, що тривають. Показовим прикладом застосування права прав людини до внутрішніх збройних конфліктів є судова практика ЄСПЛ щодо чеченського конфлікту. Цей підхід підкреслює принцип, що зобов'язання в галузі прав людини не припиняються під час війни, таким чином пропонуючи важливий прецедент для України в її зусиллях щодо захисту прав людини під час конфлікту. Пряме застосування права прав людини до поведінки у внутрішніх збройних конфліктах підкреслює

безперервність захисту прав людини навіть за надзвичайних обставин війни [405, с.57].

Крім того, взаємозв'язок між МГП і правом прав людини є предметом широкої наукової дискусії, з особливим акцентом на те, як ці галузі права перетинаються і взаємно доповнюють одна одну під час конфлікту. Згаданий взаємозв'язок проливає світло на кроки необхідні для адаптації національного законодавства України до міжнародних норм, припускаючи, що інтеграція права прав людини у ведення бойових дій забезпечує основу для балансування між військовою необхідністю і захистом цивільного населення. Цей подвійний імператив має вирішальне значення для України, де проблема узгодження військових операцій з необхідністю захисту прав людини стоїть особливо гостро. Стратегії інтерпретації, спрямовані на мінімізацію розбіжностей між МГП і правом прав людини, пропонують цінне розуміння того, як Україна може вирішити подібні проблеми, особливо в тих сферах, де зобов'язання за цими двома джерелами права вступають у конфлікт [406, с.130].

Взаємодія між правами людини в мирний час і гуманітарним правом, що застосовується під час збройних конфліктів, є ще однією важливою сферою аналізу для подальшої реалізації відповідних реформ в Україні. Вивчення того, як захист, що надається відповідно до гуманітарного права, не повинен бути нижчим за захист, передбачений правом прав людини, є особливо актуальним для України, що означає, що країна повинна забезпечити відповідність своєї військової політики та політики безпеки під час конфлікту як нормам МГП, так і нормам прав людини. Таке узгодження необхідне для того, щоб уникнути послаблення захисту людей і забезпечити, щоб ведення бойових дій регулювалося принципами, які захищають людську гідність і права людини [407, с.57].

Нарешті, роль тимчасових заходів, визначених Міжнародним судом ООН для захисту населення під час збройних конфліктів, є яскравим прикладом того, як міжнародно-правові інструменти можуть бути використані для захисту прав людини [408, с.77]. Оцінка того, як ці заходи, хоча й

тимчасові, можуть забезпечити негайний захист тих, хто перебуває в зоні ризику, вказує на потенційний шлях, яким Україна може відстоювати захист свого населення на міжнародній арені. Такий підхід підкреслює корисність міжнародних правових механізмів для доповнення національних зусиль із захисту прав людини під час збройних конфліктів [409, с.94].

Отже, досвід інших країн і усталена практика міжнародних судів є цінним уроком для України в її постійних зусиллях із захисту прав людини під час збройних конфліктів. Спираючись на ці приклади та інтегруючи міжнародні стандарти прав людини в національне законодавство і військову практику, Україна може посилити захист своїх громадян і привести своє реагування на конфлікт у відповідність до міжнародних правових норм.

З огляду на попередні міркування про необхідність нормативно-правових та інституційних змін в Україні для посилення захисту прав людини під час збройного конфлікту, стає зрозумілим, що потрібен багатовимірний підхід. Цей підхід має охоплювати правові реформи, інституційне зміцнення та розвиток культури прав людини, забезпечуючи всебічний захист для всіх, особливо найбільш вразливих груп населення, які постраждали від конфлікту.

По-перше, правові реформи мають першорядне значення. Україна повинна провести ретельний аналіз і перегляд своєї чинної правової бази, щоб забезпечити її повну відповідність міжнародним стандартам і зобов'язанням у сфері прав людини. Це включає оновлення законів, пов'язаних із захистом внутрішньо переміщених осіб (ВПО), забезпеченням чіткого захисту їхніх прав на житло, освіту, охорону здоров'я та працевлаштування. Крім того, Україна повинна розглянути можливість прийняття спеціального законодавства, яке б вирішувало унікальні проблеми, пов'язані зі збройними конфліктами, наприклад, законів про поводження з військовополоненими, про захист цивільного населення в зонах конфлікту і про заборону примусового переміщення.

Не менш важливим є інституційне зміцнення. Це передбачає розширення можливостей існуючих правозахисних органів і, можливо,

створення нових інституцій, які б займалися моніторингом і забезпеченням дотримання стандартів прав людини в умовах збройного конфлікту. Ці органи повинні бути наділені повноваженнями і ресурсами, необхідними для ефективного виконання своїх мандатів, включаючи розслідування порушень прав людини і надання засобів правового захисту жертвам. Крім того, існує потреба в спеціалізованому навчанні правоохоронців і військовослужбовців з питань прав людини та міжнародного гуманітарного права, щоб забезпечити проведення їхніх операцій відповідно до цих принципів.

Впровадження цих змін також вимагає активного залучення громадянського суспільства та міжнародної спільноти. Неурядові організації відіграють вирішальну роль у моніторингу порушень прав людини, адвокації правових реформ та наданні підтримки постраждалим особам. Їхню участь у процесі реформ слід заохочувати та підтримувати. Крім того, міжнародні партнерства можуть надати цінну підтримку у вигляді технічної експертизи, розбудови потенціалу та фінансових ресурсів. Україна повинна активно взаємодіяти з міжнародними органами з прав людини, звертатися за порадами та допомогою до країн, які мають передовий досвід захисту прав людини під час збройних конфліктів, і впроваджувати відповідні рекомендації міжнародних організацій.

Важливе значення має просування культури прав людини в суспільстві. Необхідні інформаційні кампанії, освітні програми та ініціативи, спрямовані на виховання поваги до прав людини як серед населення, так і серед державних службовців. Ці культурні зміни є життєво важливими для створення середовища, в якому права людини цінують і захищають, навіть у складних умовах збройного конфлікту.

Отже, реформи законодавства з питань захисту прав людини в Україні в умовах збройного конфлікту вимагає цілісної стратегії, яка включає правові та інституційні реформи, посилення міжнародного співробітництва та культивування сильного духу прав людини в суспільстві. Здійснивши ці комплексні зміни, Україна зможе краще захистити права і гідність усіх своїх

громадян, особливо тих, хто найбільше постраждав від конфлікту, прокладаючи шлях до більш справедливого і безпечного суспільства.

Висновки до розділу 3:

Системне опрацювання наведених питань дає змогу дійти наступних висновків:

- феноменологія імплементації міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України являє собою складне переплетіння міжнародних правових норм, державного суверенітету та захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. Своєю чергою, в епоху, позначену ескалацією геополітичної напруженості та відродженням збройних конфліктів, особливо у світлі тривалої війни з російською федерацією, що продовжує набирати обертів, – адаптація міжнародного гуманітарного права у національну правову систему набуває воістину безпрецедентного значення;

- адаптація МГП у національну правову систему України вимагає всебічного розуміння нюансів цього комплексу правових норм та його застосування в контексті унікального соціально-політичного ландшафту України, – отже: а) процес імплементації передбачає ретельне перенесення міжнародних норм у національне законодавство, забезпечуючи не лише їхню юридичну силу, але й практичну реалізацію в рамках судової та адміністративної систем держави; б) зусилля українського уряду щодо приведення національної правової системи у відповідність до норм МГП свідчать про його відданість дотриманню верховенства права та міжнародних стандартів прав людини під час збройних конфліктів; в) це зобов'язання проявляється у формулюванні національного законодавства, реалізації відповідної профільної політиці та формуванні судовій практиці, які відображають основні принципи МГП;

- основними суб'єктами, відповідальними за дотримання норм МГП в Україні, є кілька ключових інституцій публічної влади (державних органів) (Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних сил України,

Комісія з питань МГП Кабінету Міністрів України, Офіс Генерального Прокурора України, Департамент нагляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених під час збройного конфлікту Офісу Генерального Прокурора України тощо), кожен з яких відіграє вирішальну роль у забезпеченні дотримання та імплементації норм МГП;

- взаємодія України з МГП до 2014 року була позначена прагненням відповідати міжнародним правовим стандартам, активною участю в миротворчих зусиллях і подоланням складних внутрішніх і зовнішніх викликів, – більше того, цей історичний контекст створює підґрунтя для розуміння підходу України до МГП після подій 2014 року;

- поворотним моментом у правовому та геополітичному ландшафті України став 2014 рік, створивши значні виклики для імплементації МГП: а) початок конфлікту на сході України спричинив складні правові та гуманітарні виклики, перевіряючи готовність і здатність держави дотримуватися принципів МГП під час збройного конфлікту; б) після ключових подій Революції Гідності Україна зіткнулася зі значними проблемами в інтеграції МГП у своє національне законодавство, бо анексія Криму російською федерацією та триваючий конфлікт на Донбасі докорінно змінили правову та гуманітарну динаміку країни, вимагаючи значних змін у підході до МГП;

- після початку повномасштабної війни з російською федерацією у 2022 році перед українською правовою системою постало нагальне завдання забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним гуманітарним нормам і нормам у сфері прав людини, а це, своєю чергою, передбачало ретельний аналіз українського законодавства на його відповідність Женевським конвенціям, Європейській конвенції з прав людини та іншим профільним міжнародним договорам, – при цьому аналіз показав, що, хоча Україна й має фундаментальну правову базу, безпрецедентний характер конфлікту вимагає внесення конкретних змін і доповнень для адекватного захисту прав людини в зонах конфлікту;

- правова база, що застосовується до збройного конфлікту в Україні, є складною та багатогранною і регулюється різними міжнародними конвенціями та національним законодавством – саме ця база має вирішальне значення для визначення ведення бойових дій та захисту прав і добробуту тих, хто постраждав від конфлікту; більше того, в її основі лежать чотири Женевські конвенції 1949 року і Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). Причому, і Україна, і російська федерація є сторонами цих договорів, які встановлюють основні принципи та норми МГП, що застосовуються до міжнародних конфліктів, у тому числі тих, що стосуються воєнної окупації. Крім того, конфлікт в Україні регулюється кількома договорами, пов'язаними із застосуванням зброї. Деякі з цих договорів накладають абсолютну заборону на конкретні види зброї, тоді як інші регулюють її використання на основі ратифікації державами певних конвенцій. На конфлікт також впливають різні міжнародні договори з прав людини, учасниками яких є як Україна, так і російська федерація. У цих договорах також викладені норми МППЛ, які зазвичай застосовуються навіть у ситуаціях збройного конфлікту;

- співпраця України з такими організаціями, як ОБСЄ, ЄС та Рада Європи, відіграла важливу роль у подоланні кризи, підкресливши важливість міжнародного співробітництва для зміцнення МГП, – більше того, його інтеграція в національне законодавство України під впливом таких міжнародних організацій регіонального характеру, є свідченням ключової ролі, яку ці організації відіграють не тільки в регіональному, а й у глобальному управлінні та вирішенні конфліктів. Крім того, цей процес демонструє складний баланс між міжнародними правовими нормами та внутрішнім законодавством, підкреслюючи важливість міжнародної співпраці у сфері права та дипломатії. При цьому, український випадок ілюструє, як міжнародне право, за підтримки глобальних організацій, може суттєво впливати на національні правові рамки, особливо в регіонах, що постраждали від

конфлікту – така синергія не лише сприяє правовим реформам, але й зміцнює зусилля з підтримання міжнародного миру та стабільності;

- роль міжнародних організацій у врегулюванні конфлікту, а потім й війни в Україні та імплементації норм МГП в українське національне законодавство є багатограним процесом – прикладом такої взаємодії є фактична участь ЄС, НАТО та ОБСЄ як в українському конфлікті у вигляді реальної допомоги, так й щодо супроводження і забезпечення прав людини в його умовах;

- системний аналіз підкреслив об'єктивну необхідність постійної адаптації та реагування національної правової бази України на мінливий характер конфлікту, – це включає забезпечення достатньої гнучкості правового реагування на нові типи викликів у сфері прав людини, що виникають у зв'язку з конфліктом, такі як кібервійна, використання безпілотників та нових видів зброї;

- загалом імплементація МГП в контексті російсько-української війни, особливо з 2014 року, стикається зі специфічними викликами. Ці виклики є багатовимірними і стосуються як ведення бойових дій, так і ширших правових та етичних наслідків конфлікту, – причому, одними з головних проблем імплементації МГП в російсько-українській війні є розмежування між комбатантами і цивільними особами, поводження з військовополоненими, захист культурної спадщини тощо;

- подальший процес імплементації МГП в контексті російсько-української війни передбачав всебічне оновлення існуючої правової бази та прийняття нового законодавства, пристосованого до міжнародних гуманітарних і кримінально-правових стандартів, – більше того, ці кроки на законодавчому рівні відображають прагнення забезпечити, щоб національне законодавство не лише відповідало нагальним потребам конфлікту, але й дотримувалося ширших принципів міжнародного права. Отже, адаптація норм МГП до правової системи України є важливим кроком у захисті прав людини та підтримці правопорядку під час збройного конфлікту.

- підхід України в питанні імплементації МГП в контексті російсько-українського конфлікту підкреслює динамічну взаємодію між національними правовими системами та міжнародними правовими нормами, – причому зусилля країни в оновленні та створенні законів, що відображають принципи МГП, підкреслюють відданість дотриманню міжнародних правових стандартів навіть у складних умовах конфлікту, що швидко розвивається. Така проактивна правова стратегія свідчить про відданість України принципам верховенства права та захисту прав людини, створюючи прецедент для правового реагування на подібні конфліктні сценарії в усьому світі;

- багатогранність, суперечливість і складність процесу інтеграція міжнародного гуманітарного права в українське законодавство, особливо в контексті триваючої війни з росією, детермінується тим, що така інтеграція має вирішальне та суттєве значення, по-перше, для забезпечення дотримання міжнародних правових стандартів – як загального завдання держави та її органів публічної влади; по-друге, для вирішення конкретних складних питань, пов'язаних з воєнними злочинами та злочинами агресії (одним із важливих аспектів цього процесу виступає факт ратифікації Римського статуту Міжнародного кримінального суду сторонами міжнародного конфлікту з поправками Кампалі, який включає злочин агресії;

- враховуючи сучасні виклики та надскладні умови в Україні, особливо у контексті триваючого військового конфлікту та наявності тимчасово окупованих територій, ефективність національних механізмів захисту прав людини зазнає значних випробувань, бо потреба в посиленні та адаптації цих механізмів набуває критичної актуальності, включаючи забезпечення правосуддя, доступу до правової допомоги, захисту прав в умовах воєнного стану, окупації, а також забезпечення прав людини в широкому спектрі суспільного життя;

- національні механізми захисту прав людини в Україні охоплюють широкий спектр інституцій та процедур, від правоохоронних органів, таких як Служба безпеки України, Національна поліція України, до судових інституцій,

омбудсмана, а також спеціалізованих державних агенцій, зокрема Міністерства юстиції та інших органів виконавчої влади, які відповідають за забезпечення дотримання прав людини, – при цьому, важливу роль відіграють також неурядові організації та міжнародні партнери, здатні надавати експертизу, моніторингові звіти та рекомендації для вдосконалення національної правової системи;

- існуючі національні механізми захисту прав людини в Україні стикаються з низкою проблем, які потребують невідкладного вирішення: по-перше, відсутність чіткої координації між різними інституціями, що займаються захистом прав людини, що призводить до розрізненості у підходах та недостатності ефективної взаємодії; по-друге, недосконалість законодавчої бази, яка не завжди відповідає міжнародним стандартам та потребам часу, особливо у сфері кримінального переслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності; по-третє, також існує проблема обмеженого доступу до правосуддя та правової допомоги для окремих категорій населення, зокрема для жителів тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб;

- нагальним завданням України є не лише адаптація наявних механізмів захисту прав людини до складних умов воєнного конфлікту, але й забезпечення їхньої ефективної взаємодії з міжнародними інституціями та правовими нормами. До інших важливих завдань відносяться розвиток та зміцнення національних інститутів через удосконалення законодавчої бази, залучення громадянського суспільства, посилення міжнародного співробітництва та імплементація міжнародних зобов'язань, зокрема виконання положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, стають ключовими напрямками для подолання існуючих викликів;

- удосконаленню нормативних та інституційних механізмів в Україні щодо захисту прав людини в період збройного конфлікту сприяють подальший розвиток законодавчої бази, активне залучення громадянського суспільства, посилення міжнародного співробітництва, а також імплементація

міжнародних зобов'язань, зокрема через сам факт ратифікації Україною 21 серпня 2024 року на засіданні Верховної Ради України Римського статуту Міжнародного кримінального суду;

- одним із важливих напрямків такого профільного удосконалення є реформування існуючих інституційних механізмів, що займаються захистом прав людини, – це, насамперед, передбачає не лише перегляд їхніх функцій і повноважень, але й зміцнення їхньої взаємодії з міжнародними організаціями та інститутами, причому така взаємодія може включати обмін інформацією, спільне навчання та розробку програм, що сприяють підвищенню обізнаності та компетентності в сфері прав людини;

- у процесі моніторингу та забезпечення дотримання прав людини вирішальну роль відіграє залучення інституцій громадянського суспільства: неурядові організації, групи волонтерів та інші представники громадянського суспільства можуть виступати як важливі посередники між державою та громадянами, забезпечуючи важливий канал зворотного зв'язку та допомагаючи ідентифікувати прогалини у захисті прав людини;

- для ефективного реагування на виклики, пов'язані з захистом прав людини в умовах збройного конфлікту є критично важливим посилення міжнародного співробітництва України в профільній сфері, при цьому можна скористатися позитивними можливостями від обміну кращими практиками, налагодженням співпраці у сфері навчання та розбудови профільного гуманітарно-гуманістичного потенціалу, а також від участі у міжнародних правозахисних ініціативах;

- ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що виступає суттєвим важелем імплементації міжнародних зобов'язань, є важливим кроком на шляху до зміцнення правової системи України та її спроможності захищати права людини, – а це, своєю чергою, не лише сприятиме підвищенню міжнародного авторитету країни, але й забезпеченню реальної і ефективнішої відповідальності за порушення прав людини;

- через ратифікацію Римського статуту вирішується низка суттєвих організаційних та організаційно-правових питань – так, після набрання чинності для України Римським статутом Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: - по-перше, Україна стане 125-ю державою-членом МКС та набуде у ньому повноправного членства; - по-друге, вона як повноправний член братиме участь у роботі Асамблеї держав-учасниць Римського статуту; - по-третє, зможе подавати кандидатури для обрання суддів та прокурорів Міжнародного кримінального суду – більше того, членство України у Римському статуті МКС сприятиме запобіганню і стримуванню вчинення особливо тяжких злочинів у майбутньому і тому Україна зможе ефективно співпрацювати з цією міжнародною установою, що сприятиме забезпеченню покарання осіб, винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства;

- обов'язки держави стосовно захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО), у контекстуалізації міжнародного права, акцентуються через доктрину "Відповідальності за захист" (The Responsibility to Protect, або R2P), яка підкреслює необхідність активних дій з боку держави для забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та захисту населення. Тому в умовах, коли громадяни України були змушені залишити свої домівки через військове вторгнення, багато з них знайшли прихисток в країнах Європи, де вони отримали субсидіарний захист – причому, такий захист, який фактично доповнює положення Женевської конвенції про статус біженців 1951 року, виступає як важливий засіб для осіб, що страждають від організованого насильства;

- запозичена зі звіту Міжнародної комісії з питань втручання та державного суверенітету (ICISS) у 2001 році доктрина "Відповідальність за захист" (Responsibility to Protect, R2P) суттєво змінила підхід міжнародної спільноти до захисту людей від масових звірств, зокрема геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності, вона підкреслює першочергову відповідальність держави за захист своїх громадян від

серйозних порушень прав людини та обов'язок міжнародної спільноти надавати їм допомогу. Причому, у ситуаціях, коли держава не виконує цей обов'язок, R2P виступає за міжнародне втручання як останній засіб, підкреслюючи перехід від традиційного принципу невтручання до парадигми умовного суверенітету, заснованого на захисті прав людини.

ВИСНОВКИ

Системне дослідження теоретико-доктринальних, нормативних та праксеологічних аспектів міжнародно-правового захисту прав людини в умовах збройного конфлікту дало можливість дійти до наступних висновків:

- розвиток міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів напрямку пов'язаний з виникненням і формуванням в межах міжнародного публічного права нового переконливого доктринально-теоретичного дискурсу і праксеологічно-функціонального наративу, який прагнув приборкати ексцеси збройних конфліктів через їх гуманізацію, а також забезпечення правових рамок, що слугували б захисту прав людини (телеологічний критерій – авт.);

- формалізація міжнародного гуманітарного права, починаючи з XIX століття, призвела до розуміння і усвідомлення об'єктивної необхідності захисту прав людини в умовах конфлікту, що фактично стало доказом глибокого вкорінення її основних здобутків спочатку в етосі міжнародного права, а потім й в його нормативній основі – через непохитне зобов'язання захищати основоположні права людини навіть серед хаосу війни (універсально-облігаторний критерій – авт.);

- дослідження розвитку міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів в історичній ретроспективі дає можливість зафіксувати і проаналізувати колективні зусилля протягом достатньо тривалого темпорального періоду спочатку європейських держав, а потім й всього міжнародного співтовариства, щодо нормування і нормативізації профільного питання (історично-ретроспективний критерій – авт.);

- результатом такої колективної нормотворчої діяльності держав в профільній сфері виступає формування системного комплексу міжнародних норм, що містяться спочатку в двосторонніх, а потім, і в сучасний період, також в багатосторонніх міжнародних угодах договірною характеру, сторонами яких виступають практично всі держави-члени міжнародного

співтовариства, що достатньо повно охоплюють різні аспекти міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів, включаючи його суб'єктно-об'єктний склад, а також міжнародно-правові зобов'язання держав-учасників збройних конфліктів (нормативно-облігаторний критерій – авт.);

- міжнародні норми, що містяться в міжнародних договірних документах, які регламентують міжнародний захист прав людини під час збройних конфліктів, в силу їх суб'єктного охоплення всіх держав світу, універсальності, загальнообов'язковості, а також ефективності та оптимальності (на час їх прийняття), набувають характеру міжнародних правових стандартів, що фактично відносить їх до кола правових цінностей сучасного загального міжнародного права (аксіологічний критерій – авт.);

- для забезпечення комплексного розуміння та усвідомлення подальшого розвитку і вдосконалення нормативної бази міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів, треба обов'язково враховувати наявність об'єктивного взаємозв'язку між еволюцією доктрин міжнародного права та реаліями збройних конфліктів, які регулярно повторюються, а в сучасному світі ще й ускладнюються, враховуючи досягнення науково-технічної революції в сфері озброєння (проспективний критерій – авт.);

- в основі сучасної системи міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів, насамперед, лежать Женевські конвенції 1949 року, що стали міжнародно-нормативним підсумком Другої світової війни, а також Додаткові протоколи 1977 року (Протокол I та Протокол II) до профільних конвенцій, що стали якісно суттєвим стрибком у прогресивному розвитку гуманітарного права, бо ще більше розширили сферу захисту, включивши в неї всіх осіб, які постраждали від військового конфлікту, як міжнародного, так і внутрішнього (джерельний критерій – авт.);

- сучасна система міжнародного захисту прав людини під час збройних конфліктів характеризується багатоаспектністю, полісуб'єктністю та поліоб'єктністю, до її реалізації залучаються не тільки держави-члени

міжнародного співтовариства, а й впливові міжнародні неурядові організації (Міжнародний комітет Червоного Хреста), що володіють суттєвою міжнародною правосуб'єктністю та їх національні структури, а також структури міжнародного співтовариства (РБ ООН) та міжнародні судові органи, зокрема Міжнародний кримінальний суд (полісемічний критерій – авт.);

- порушення державами усталеної норми мирного врегулювання міжнародних конфліктів, що потенційно веде до їх трансформації у їх збройну форму, породжує низку нагальних і актуальних питань і занепокоєнь, особливо в рамках міжнародного гуманітарного права щодо визначення таких конфліктів як нормативно-правового явища, їх розрізнення на міжнародний і неміжнародний конфлікт, їх загальну класифікацію (виокремлення критеріїв, за якими розрізняють, наприклад, міжнародні конфлікти, внутрішні заворушення та інші види бойових дій) – для класифікації конфліктів та детермінування і забезпечення застосування відповідних правових механізмів для пом'якшення гуманітарних наслідків таких подій (теоретико-вирішувачий критерій – авт.);

- визначення поняття "збройний конфлікт" у міжнародному гуманітарному праві виступає не просто питання термінологічної точності, бо воно насамперед слугує фундаментальною основою для застосування складної мережі правових норм, покликаних обмежити наслідки воєнних дій і захистити тих, хто не бере участі в конфлікті, – більше того, розуміння цих критеріїв на теоретичному рівні – від тонких відмінностей у формулюваннях до складної демаркації типів конфліктів – стає ключовим у визначенні прав і обов'язків воюючих сторін і забезпеченні захисту прав людини (визначально-термінологічний критерій – авт.);

- лексикон міжнародного гуманітарного права розширився у відповідь на мінливу динаміку геополітичних протистоянь, коли з розвитком суспільства і трансформацією природи конфліктів, простої класифікації протистоянь як "війни" стало недостатньо, – більше того, треба враховувати й

той факт, що спектр конфліктів розширився: від внутрішніх чвар всередині держав до зіткнень, в яких брали участь кілька націй або які відбувалися під впливом зовнішніх суб'єктів. Отже, ця еволюція вимагала запровадження більш конкретних термінів для позначення багатогранної природи таких конфліктів, що призвело, серед іншого, до розмежування збройних конфліктів на "міжнародні", "неміжнародні" та "інтернаціоналізовані" (темпорально-динамічний критерій – авт.);

- контекстуалізація міжнародного гуманітарного права, у розумінні Женевських конвенцій, дає можливість типологічно розділити збройні конфлікти на дві окремі категорії: міжнародні збройні конфлікти та неміжнародні збройні конфлікти, – причому, при поверхневому розгляді розмежування здається простим, бо ґрунтується на просторовому критерію, а саме: А) *конфлікт, що розгортається між двома або більше суверенними державами*, Б) *кваліфікується як міжнародний збройний конфлікт*, – тоді як В) *протистояння, що відбуваються в межах кордонів однієї держави*, класифікуються як *неміжнародні збройні конфлікти*. Однак треба розуміти, що ландшафт глобального конфлікту не завжди є настільки чітко розмежованим, бо можуть виникати ситуації, коли обидві форми конфлікту – міжнародний і неміжнародний – співіснують одночасно, а це призводить до сценарію, який часто називають "змішаним конфліктом", що однак, по-перше, не означає окрему, унікальну категорію конфлікту в рамках міжнародного гуманітарного права, але, по-друге, означає сценарій, в якому одночасно присутні як міжнародний, так і неміжнародний конфлікт, і кожен з них зберігає свої окремі правові атрибути (типологічно-класифікаційний критерій – авт.);

- в міжнародному праві, починаючи з 1990-х років, викристалізувались чітка міжнародно-правова база, що регламентує і контролює неміжнародні конфлікти, причому ця еволюція відбувалася за трьома основними правовими траєкторіями: по-перше, право неміжнародних конфліктів часто віддзеркалює та інтегрує аспекти міжнародного конфліктного права, що часто встановлює

нормативний стандарт; по-друге, міжнародне кримінальне право вплинуло на формування норм неміжнародного конфліктного права; по-третє, до цього нормативного масиву були інтегровані принципи міжнародних прав людини (це означає, що держави зобов'язані дотримуватися міжнародних стандартів, що включають як права людини, так і міжнародні гуманітарні принципи, навіть у контексті внутрішніх конфліктів) (трансформаційний критерій – авт.);

- не можна недооцінювати суттєву роль міжнародних судів у формуванні важливих нюансів міжнародного гуманітарного права – зокрема, коли йдеться про визначення того, що є "збройним конфліктом", рішення міжнародних судових органів надають ключове розуміння. При цьому яскравим прикладом цього є по суті знакове рішення Апеляційної палати Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії, яке роз'яснило, що "збройний конфлікт" має місце не лише тоді, коли держави беруть участь у військових діях, але й під час тривалих протистоянь між урядовими силами та організованими збройними формуваннями, або навіть між такими формуваннями в межах однієї держави, як у справі "Тадича". Таке тлумачення Міжнародного кримінального трибуналу з тих пір стало основоположним, при цьому акцентуючи увагу на мінливому характері збройних конфліктів і важливій ролі міжнародних судів у їхній класифікації (юрисдикційно-трансформаційний критерій – авт.);

- важливе інституційно-супроводжувальне значення в рамках міжнародного гуманітарного права має розмежування між міжнародними збройними конфліктами (МЗК) і неміжнародними збройними конфліктами (НМЗК), – причому ця відмінність, що бере свій початок у визначенні, викладеному у справі Тадича, відіграє вирішальну роль у застосуванні та обсязі положень МГП, а саме: у контексті МЗК, де суперечки виникають між суверенними державами, в дію вступає весь обсяг МГП, забезпечуючи всеосяжні гарантії та положення; і навпаки, – в умовах НМЗК, які зазвичай включають конфлікти в межах однієї держави – часто між урядовими силами і недержавними збройними угрупованнями або між самими такими

угрупованнями, – застосовується лише частина норм МГП (трансформаційно-видовий критерій – авт.);

- безпрецедентного значення в юридичному аналізі сучасних збройних конфліктів набув пошук точок перетину міжнародного права прав людини (МППЛ) і міжнародного гуманітарного права (МГП) – злиття цих двох правових сфер, традиційно розділених на окремі сфери відповідальності мирного і воєнного часу стало поштовхом для розвитку нової парадигми останнього. Цьому сприяла швидка еволюція характеру війни, що характеризується появою асиметричних воєнних дій та розмиванням меж між державними і недержавними суб'єктами, а також об'єктивна необхідність того, що такі трансформації на театрі воєнних дій вимагають тонкого розуміння правових інструментів, що застосовуються в процесі захисту прав людини (інтеграційно-галузевий критерій – авт.);

- в основі аналізу співвідношення норм міжнародного права прав людини та норм міжнародного гуманітарного права в період збройних конфліктів лежать мета розв'язання правових хитросплетінь, що виникають в результаті такого співвідношення, а також бажання пролити світло на дилеми, які стоять перед міжнародними організаціями з прав людини, коли вони намагаються зорієнтуватися в складному переплетенні засобів захисту прав людини і зобов'язань держави, – отже йдеться про складність визначення застосовності МГП – завдання, яке ускладнюється проблемами класифікації конфліктів як міжнародних або неміжнародних (критерій застосовності – авт.);

- треба розуміти та усвідомлювати, що принцип ухилення від зобов'язань, – коли держави можуть тимчасово призупинити виконання певних зобов'язань у сфері прав людини, – створюють додатковий рівень складності, впливаючи на тлумачення і застосування норм МГП під час збройного конфлікту, бо багато положень міжнародних конвенцій по правах людини визначають інтерес, що захищається, а потім передбачають, що будь-які обмеження повинні бути обґрунтовані посиланням на перелік цілей, який варіюється в різних статтях і різних договорах, необхідних для досягнення

мети, про яку йдеться, і пропорційних її досягненню (обмежувально-технологічний критерій – авт.);

- з точки зору сторін, пов'язаних профільними міжнародними настановами, МППЛ забезпечує "горизонтальний" зв'язок, зобов'язуючи всі сторони конфлікту в рівній мірі, – на противагу цьому, МГП, як правило, забезпечує "вертикальні" відносини між державами та окремими особами, причому держави мають зобов'язання по відношенню до окремих осіб (системно-координатний критерій – авт.);

- отже, на вказаних засадах фактично створюється нормативно-облігаторний простір для більш глибокої комунікативної взаємодії та співробітництва держав та інших суб'єктів міжнародного публічного права в профільній сфері (комунікативний критерій – авт.);

- хоча МГП і МППЛ поділяють певні матеріальні норми, такі як заборона катувань, вони суттєво розходяться в інших сферах: так, МГП стосується питань, які не входять до компетенції МППЛ, зокрема статусу комбатантів і військовополонених, тоді як МППЛ охоплює аспекти людського життя, яких не торкається МГП, зокрема політичні (такі як свобода преси, право на зібрання і право голосу). В цьому контексті дуже важливою особливістю, яка охоплює обидва аспекти МГП і МППЛ у складній сфері міжнародного права, є здатність держав нехтувати своїми зобов'язаннями у сфері прав людини під час війни або інших надзвичайних ситуацій, що загрожують життю нації, є одночасно необхідністю і предметом суворого регулювання (предметно-альтернативний критерій – авт.);

- варто розуміти та усвідомлювати, що МППЛ і МГП перетинаються і збігаються у своїх сферах застосування, особливо в неміжнародних збройних конфліктах, – не дивлячись на те, що історично МГП утримувалося від регулювання внутрішніх конфліктів, відсилаючи до національного законодавства; і навпаки, – МППЛ поступово розширювалося, накладаючи на держави зобов'язання щодо поведінки зі своїми громадянами, навіть під час внутрішніх конфліктів. Отже, уявлення про те, що право прав людини

нашаровується на сферу МГП, є питанням перспективи, хоча треба враховувати, що в деяких випадках такий вплив може здійснюватися й у протилежному напрямку (критерій взаємодії – авт.);

- в сучасний період обидві галузі міжнародного права функціонують на основі філософії взаємодоповнення, хоча і зберігають свою відмінну ідентичність, а саме: МГП продовжує враховувати реалії війни, встановлюючи правила ведення бойових дій і захисту тих, хто перебуває в стані бойових дій; тим часом МППЛ продовжує відігравати роль охоронця індивідуальних свобод, розширюючи свою сферу дії, щоб забезпечити дотримання державами цих свобод не лише в мирний час, але й під час безладу збройних конфліктів. При цьому зближення цих двох правових сфер є відображенням зростаючого визнання міжнародним співтовариством того, що захист людської гідності має першорядне значення і повинен відстоюватися послідовно, незалежно від обставин (критерій взаємодоповнення – авт.);

- складна і часто суперечлива динаміка між МГП і МППЛ призвела до появи трьох точок зору серед вчених-юристів і практиків: спочатку з'явилися "сепаратисти", які стверджували, що МГП і МППЛ діють у виняткових сферах – МГП у мирний час, а МППЛ під час війни, – не залишаючи місця для їх перетину або конфлікту; на противагу цій точці зору, "інтеграціоністи" стверджували, що МГП є, по суті, підгрупою більш широкого МППЛ; між цими полярними поглядами з'явилися "комплементаристи", які стверджують, що МГП і МППЛ, незважаючи на їх відмінності, нерозривно пов'язані між собою і повинні застосовуватися разом для найповнішого захисту людей в зонах конфліктів (доктринально-формулюючий критерій – авт.);

- основоположним принципово-функціональним джерелом для засад міжнародного захисту прав людини виступає концепція людської гідності (теоретико-парадигмальний підхід – авт.), що:

А) глибоко вкорінена в теоріях природного права та філософії права;

Б) саме утвердження цієї гідності є невід'ємною частиною парадигми прав людини, що формує її основу;

В) центральне місце в цій доктрині займає переконання, що кожна людина, незалежно від її походження чи інших обставин, належить до величезного людського суспільства; при цьому,

Г) наділені раціональністю і моральними судженнями, люди повинні взаємодіяти один з одним, керуючись взаємною повагою, братерством і рішучою відданістю збереженню колективних прав і свобод;

- нагальна потреба відстоювати права людини у сучасний час є суттєвою і відчутною, бо:

А) вона виходить за межі національної юрисдикції і відіграє важливу роль у міжнародній юриспруденції;

Б) за своєю онтологічною суттю, права людини – які:

- по-перше, виступають універсальними етичними вимогами, які кожна людина може пред'явити державі та її структурам (формування і наявність облігаторних зобов'язань – авт.);

- по-друге, перетинають велику кількість різних сфер, включаючи не тільки локальні, регіональні, загальнодержавні, а й численні глобальні сфери (просторові характерологічні риси – авт.);

- по-третє, охоплюють при цьому широкий спектр поведінково-діяльнісних настанов різних державних і недержавних суб'єктів, а також мирні ініціативи, цілі розвитку, гуманітарні зусилля та соціально-економічні рамки (суб'єктно-об'єктні та предметно-діяльнісні характерологічні ознаки – авт.);

- важливу роль у створенні міжнародних універсальних стандартів забезпечення захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів відіграє Організація Об'єднаних Націй та її основні та допоміжні структури (включаючи її Генеральну Асамблею, Комісію з прав людини, а також Раду з прав людини тощо), що створити сучасну ефективну і оптимальну правову базу з прав людини, що слугує не тільки свідомством їхньої універсальної надважливості, а й створює відповідний комунікативний простір для глибокої взаємодії в профільній сфері держав-членів міжнародного співтовариства та інших суб'єктів міжнародного права та

акторів міжнародних відносин (інституційно-структурологічна характерологічна ознака – авт.);

- варто зазначити, що сучасна правова база з прав людини, що створена і продовжує створюватися під егідою Організації Об'єднаних Націй:

- по-перше, чітко окреслила всеосяжно-комплексний перелік прав, визнаних у всьому світі, що охоплює громадянські, культурні, економічні, політичні та соціальні сфери (комплексна сферно-екзистенційна характерологічна ознака – авт.);

- по-друге, найбільш важливі (екзистенційні) права сформульовано у вигляді міжнародних правових стандартів – керівних принципів захисту прав і свобод людини в різних аспектах життя і закріплено в багатосторонніх міжнародних міждержавних угодах договірного характеру (комплексна мінімально-нормативна договірна характерологічна ознака – авт.);

- по-третє, ці стандарти підкреслюють міжнародні та внутрішньодержавні зобов'язання держави поважати і забезпечувати права людини без дискримінації, незалежно від обставин, більше того, вони вимагають від держав дотримуватися цих прав не лише в мирний час, але й під час збройних конфліктів (системно-комплексна нормативно-облігаторна характерологічна ознака – авт.);

- по-четверте, ця база містить розроблені організаційні, організаційно-правові та технологічно-формалізовані механізми для відстоювання, захисту та керівництва державами в їхньому прагненні до цих прав, що є квінтесенцією системи безпеки, особливо в умовах турбулентності збройних конфліктів (комплексна нормативно-технологічна характерологічна ознака – авт.);

- по-п'яте, вона органічно містить в собі також норми міжнародного гуманітарного права, втілені в Женевських конвенціях 1949 року і Додаткових протоколах до них, доповнюючи і розширюючи стандарти прав людини, встановлюючи правові рамки для захисту цивільних осіб і комбатантів під час збройних конфліктів (комплексна джерельно-регулятивна характерологічна ознака – авт.);

- по-шосте, в онтологічному розумінні міжнародні стандарти прав людини ґрунтуються також на загальних принципах природного права, що забезпечують ним фундаментальну етичну основу, підкреслюючи невід'ємну цінність кожної людини та універсальність прав людини – це суттєво посилює фундаментальний характер цих прав та їхню застосовність незалежно від культурних особливостей і національних кордонів (комплексна онтологічно-природна характерологічна ознака – авт.);

- по-сьоме, міжнародні стандарти прав людини встановлюють правові наслідки за порушення прав людини у вигляді відповідних заходів міжнародного впливу, що включають до свого кола міжнародне переслідування, економічні санкції або дипломатичні заходи (наслідково-формалізована характерологічна ознака – авт.);

- в процесі розмежування між міжнародним правом прав людини та міжнародним гуманітарним правом варто враховувати наступні методологічні підходи (сегрегаційно-об'єднувальна характерологічна ознака – авт.), а саме:

- по-перше, хоча в історичній ретроспективі склалося так, що МГП сприймалося як таке, що має значення під час конфлікту, а МППЛ – під час миру – однак сучасні правові перспективи спростовують це розмежування;

- по-друге, враховуючи, що права людини впливають з невід'ємних природних прав усіх людей і можуть опинитися під загрозою як під час миру, так і під час конфлікту, – міжнародні закони про права людини зберігають свою актуальність навіть під час воєнних дій, і це виступає у сучасному світі глобальним консенсусом;

- по-третє, виходячи з того, що практично всі міжнародні міждержавні багатосторонні договори, що засновані Хартіях з прав людини, не містять положень, що звільняють їх від застосування під час збройних конфліктів – МППЛ і МГП обґрунтовано вважаються взаємодоповнюючими джерелами зобов'язань під час збройних конфліктів, що не тільки створює їх синергетичну взаємодію, а й створює систему гарантій, що права людини залишаються захищеними навіть за найскладніших обставин;

- по-четверте, МППЛ та МГП виступають як дві найважливіші галузі міжнародних правових норм, що: а) покликані у широкому розумінні захищати та сприяти правам і добробуту людей у всьому світі; б) визнають, що права людини є невід'ємними і належать усім людям, незалежно від їхньої національності, місця проживання чи будь-яких інших характеристик; в) встановлюють права та обов'язки держав щодо захисту цих основоположних свобод;

- важливим документом у сфері міжнародного права, який слугує мостом між міжнародним гуманітарним правом і міжнародним правом у галузі прав людини виступає Римський статут Міжнародного кримінального суду, що: а) інкорпорує принципи МГП; б) визнаючи взаємозв'язок між міжнародними злочинами і порушеннями прав людини та в) діючи у взаємодії з національними правовими системами, г) посилює захист прав людини і міжнародне правосуддя (інтегративно-джерельна характерологічна ознака – авт.);

- міжнародні правові норми щодо захисту прав людини встановлюються через поєднання універсальних і регіональних міжнародних угод з прав людини – ці договори розробляються країнами, які є членами різних регіональних організацій, таких як ОАГ, ОАЄ, ЄС, Рада Європи та інші (інтегративно-структурна характерологічна ознака – авт.);

- сучасна європейська система серед регіональних стандартів захисту прав людини під час збройних конфліктів є взірцем ефективності та свідченням безперервного прогресу історичного розвитку у сфері захисту прав людини, бо вона: а) ґрунтується на єдиній системі принципів, норм і механізмів, б) слугує гарантом прав людини в межах обширного європейського правового простору (інтегративно-аксіологічна характерологічна ознака – авт.);

- в основі європейської системи захисту прав людини лежить складна і багатогранна структура, що, по-перше, покликана гарантувати фундаментальні свободи; по-друге, її ключовими компонентами виступає

вплив і гарантії, що закріплені в різних європейських конвенціях з прав людини; по-третє, а також безпосередня участь Ради Європи у підтримці цих прав, причому центральне місце в цій системі займає Європейський суд з прав людини, який відіграє ключову роль у забезпеченні дотримання європейських конвенційних норм, що стосуються прав людини (регіональна інтегративна характерологічна ознака – авт.);

- європейська система захисту прав людини побудована на спільних стандартах, що містить Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, яка відображає спільну спадщину європейських країн, що характеризується спільними політичними традиціями, ідеалами свободи та верховенства права, тобто ліберально-демократичними ідеалами, що стали основою сучасних європейських держав та їх інтеграційного об'єднання (джерельно-аксіологічна характерологічна ознака – авт.);

- в основі міжнародних інституційних механізмів захисту прав людини в умовах міжнародних збройних конфліктів лежить профільна діяльність Організації Об'єднаних Націй та її різних органів (Генеральна Асамблея ООН, Рада Безпеки ООН, Рада з прав людини ООН, Управління Верховного комісара ООН з прав людини, різні місії ООН тощо), що використовують відповідні організаційні та організаційно-правові форми діяльності для організації моніторингу порушень прав людини та адвокації дотримання міжнародних норм з їх захисту (універсально-структурна характерологічна ознака – авт.);

- регіональні системи захисту прав людини (Європейський суд з прав людини, Міжамериканський суд з прав людини, Африканська комісія з прав людини і народів), пропонують додаткові рівні захисту прав людини під час конфліктів, що враховуючи регіональну специфіку, забезпечують механізми розгляду індивідуальних скарг, що робить значний внесок у забезпечення дотримання прав людини під час збройних конфліктів (регіонально-структурна характерологічна ознака – авт.);

- ключовою інституцією у глобальних зусиллях із захисту прав людини під час збройних конфліктів зарекомендував себе Міжнародний кримінальний суд – розглядаючи справи про воєнні злочини, він розробив інституційні механізми та створив прецеденти, які суттєво впливають на міжнародний правовий ландшафт. Зокрема, вирішальну роль у захисті прав людини під час збройних конфліктів відіграє переслідування воєнних злочинів Міжнародним кримінальним судом – більше того, його юрисдикція та дії, що розповсюджуються на міждержавні та недержавні збройні конфлікти, мають значний вплив на глобальні зусилля, що спрямовані на притягнення до відповідальності за серйозні порушення як МГП, так й прав людини (геноцид, злочини проти людяності та воєнні злочини) (універсально-юрисдикційна характерологічна ознака – авт.);

- захист основоположних прав людини під час воєнних конфліктів є складним і відповідальним завданням, що вимагає узгоджених зусиль міжнародних органів, правових інструментів і національних урядів, – незважаючи на існування правової бази, її ефективна імплементація та дотримання залишаються серйозними проблемами в умовах мінливої динаміки конфліктів та різної спроможності держав і недержавних суб'єктів захищати ці права (колабораційно-структурна характерологічна ознака – авт.);

- феноменологія імплементації міжнародного гуманітарного права в національну правову систему України являє собою складне переплетіння міжнародних правових норм, державного суверенітету та захисту прав людини в умовах збройного конфлікту. Своєю чергою, в епоху, позначену ескалацією геополітичної напруженості та відродженням збройних конфліктів, особливо у світлі тривалої війни з російською федерацією, що продовжує набирати обертів, – адаптація міжнародного гуманітарного права у національну правову систему набуває воістину безпрецедентного значення;

- адаптація МГП у національну правову систему України вимагає всебічного розуміння нюансів цього комплексу правових норм та його застосування в контексті унікального соціально-політичного ландшафту

України, – отже: а) процес імплементації передбачає ретельне перенесення міжнародних норм у національне законодавство, забезпечуючи не лише їхню юридичну силу, але й практичну реалізацію в рамках судової та адміністративної систем держави; б) зусилля українського уряду щодо приведення національної правової системи у відповідність до норм МГП свідчать про його відданість дотриманню верховенства права та міжнародних стандартів прав людини під час збройних конфліктів; в) це зобов'язання проявляється у формулюванні національного законодавства, реалізації відповідної профільної політиці та формуванні судовій практиці, які відображають основні принципи МГП;

- основними суб'єктами, відповідальними за дотримання норм МГП в Україні, є кілька ключових інституцій публічної влади (державних органів) (Міністерство оборони України та Генеральний штаб Збройних сил України, Комісія з питань МГП Кабінету Міністрів України, Офіс Генерального Прокурора України, Департамент нагляду у кримінальних провадженнях щодо злочинів, вчинених під час збройного конфлікту Офісу Генерального Прокурора України тощо), кожен з яких відіграє вирішальну роль у забезпеченні дотримання та імплементації норм МГП;

- взаємодія України з МГП до 2014 року була позначена прагненням відповідати міжнародним правовим стандартам, активною участю в миротворчих зусиллях і подоланням складних внутрішніх і зовнішніх викликів, – більше того, цей історичний контекст створює підґрунтя для розуміння підходу України до МГП після подій 2014 року;

- поворотним моментом у правовому та геополітичному ландшафті України став 2014 рік, створивши значні виклики для імплементації МГП: а) початок конфлікту на сході України спричинив складні правові та гуманітарні виклики, перевірюючи готовність і здатність держави дотримуватися принципів МГП під час збройного конфлікту; б) після ключових подій Революції Гідності Україна зіткнулася зі значними проблемами в інтеграції МГП у своє національне законодавство, бо анексія Криму російською

федерацією та триваючий конфлікт на Донбасі докорінно змінили правову та гуманітарну динаміку країни, вимагаючи значних змін у підході до МГП;

- після початку повномасштабного вторгнення російською федерацією у 2022 році, перед українською правовою системою постало нагальне завдання забезпечити відповідність національного законодавства міжнародним гуманітарним нормам і нормам у сфері прав людини, а це, своєю чергою, передбачало ретельний аналіз українського законодавства на його відповідність Женевським конвенціям, Європейській конвенції з прав людини та іншим профільним міжнародним договорам, – при цьому аналіз показав, що, хоча Україна й має фундаментальну правову базу, безпрецедентний характер конфлікту вимагає внесення конкретних змін і доповнень для адекватного захисту прав людини в зонах конфлікту;

- правова база, що застосовується до збройного конфлікту в Україні, є складною та багатогранною і регулюється різними міжнародними конвенціями та національним законодавством – саме ця база має вирішальне значення для визначення ведення бойових дій та захисту прав і добробуту тих, хто постраждав від конфлікту; більше того, в її основі лежать чотири Женевські конвенції 1949 року і Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I). Причому, і Україна, і російська федерація є сторонами цих договорів, які встановлюють основні принципи та норми МГП, що застосовуються до міжнародних конфліктів, у тому числі тих, що стосуються воєнної окупації. Крім того, конфлікт в Україні регулюється кількома договорами, пов'язаними із застосуванням зброї. Деякі з цих договорів накладають абсолютну заборону на конкретні види зброї, тоді як інші регулюють її використання на основі ратифікації державами певних конвенцій. На конфлікт також впливають різні міжнародні договори з прав людини, учасниками яких є як Україна, так і російська федерація. У цих договорах також викладені норми МППЛ, які зазвичай застосовуються навіть у ситуаціях збройного конфлікту;

- співпраця України з такими організаціями, як ОБСЄ, ЄС та Рада Європи, відіграла важливу роль у подоланні кризи, підкресливши важливість міжнародного співробітництва для зміцнення МГП, – більше того, його інтеграція в національне законодавство України під впливом таких міжнародних організацій регіонального характеру, є свідченням ключової ролі, яку ці організації відіграють не тільки в регіональному, а й у глобальному управлінні та вирішенні конфліктів. Крім того, цей процес демонструє складний баланс між міжнародними правовими нормами та внутрішнім законодавством, підкреслюючи важливість міжнародної співпраці у сфері права та дипломатії. При цьому, український випадок ілюструє, як міжнародне право, за підтримки глобальних організацій, може суттєво впливати на національні правові рамки, особливо в регіонах, що постраждали від конфлікту – така синергія не лише сприяє правовим реформам, але й зміцнює зусилля з підтримання міжнародного миру та стабільності;

- роль міжнародних організацій у врегулюванні конфлікту, а потім й війни в Україні та імплементації норм МГП в українське національне законодавство є багатограним процесом – прикладом такої взаємодії є фактична участь ЄС, НАТО та ОБСЄ як в українському конфлікті у вигляді реальної допомоги, так й щодо супроводження і забезпечення прав людини в його умовах;

- системний аналіз підкреслив об'єктивну необхідність постійної адаптації та реагування національної правової бази України на мінливий характер конфлікту, – це включає забезпечення достатньої гнучкості правового реагування на нові типи викликів у сфері прав людини, що виникають у зв'язку з конфліктом, такі як кібервійна, використання безпілотників та нових видів зброї;

- загалом імплементація МГП в контексті російсько-української війни, особливо з 2014 року, стикається зі специфічними викликами. Ці виклики є багатовимірними і стосуються як ведення бойових дій, так і ширших правових та етичних наслідків конфлікту, – причому, одними з головних проблем

імплементатії МГП в російсько-українському конфлікті є розмежування між комбатантами і цивільними особами, поводження з військовополоненими, захист культурної спадщини тощо;

- подальший процес імплементатії МГП в контексті російсько-української війни передбачав всебічне оновлення існуючої правової бази та прийняття нового законодавства, пристосованого до міжнародних гуманітарних і кримінально-правових стандартів, – більше того, ці кроки на законодавчому рівні відображають прагнення забезпечити, щоб національне законодавство не лише відповідало нагальним потребам конфлікту, але й дотримувалося ширших принципів міжнародного права. Отже, адаптація норм МГП до правової системи України є важливим кроком у захисті прав людини та підтримці правопорядку під час збройного конфлікту.

- підхід України в питанні імплементатії МГП в контексті російсько-українського конфлікту підкреслює динамічну взаємодію між національними правовими системами та міжнародними правовими нормами, – причому зусилля країни в оновленні та створенні законів, що відображають принципи МГП, підкреслюють відданість дотриманню міжнародних правових стандартів навіть у складних умовах конфлікту, що швидко розвивається. Така проактивна правова стратегія свідчить про відданість України принципам верховенства права та захисту прав людини, створюючи прецедент для правового реагування на подібні конфліктні сценарії в усьому світі;

- багатогранність, суперечливість і складність процесу інтеграція міжнародного гуманітарного права в українське законодавство, особливо в контексті триваючої війни з росією, детермінується тим, що така інтеграція має вирішальне та суттєве значення, по-перше, для забезпечення дотримання міжнародних правових стандартів – як загального завдання держави та її органів публічної влади; по-друге, для вирішення конкретних складних питань, пов'язаних з воєнними злочинами та злочинами агресії (одним із важливих аспектів цього процесу виступає факт ратифікації Римського

статуту Міжнародного кримінального суду сторонами міжнародного конфлікту з поправками Кампалі, який включає злочин агресії;

- процес інтеграції МГП в українське законодавство стикається з відповідними труднощами. Важливим етапом у цьому процесі стала розробка і подальше ухвалення Законопроєкту № 2689 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права» у 2021 році. Однак, щоб уникнути ризиків дублювання, правових колізій та виникнення додаткових складнощів при узгодженні національного й міжнародного правового регулювання, законопроєкт не було прийнято. Відсутність введення в дію Законопроєкт № 2689 не повинна сприйматися як поразка або відхід від курсу імплементації міжнародного кримінального права. Навпаки, його текст став базою для фахового аналізу, критичного переосмислення та напрацювання більш дієвих законодавчих рішень. Саме на цьому законопроєкті базується чимало позицій, підтриманих Міжвідомчою робочою групою з питань гармонізації законодавства у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду. Зокрема, в підсумках засідання МРГ 26 березня 2025 року зазначено, що саме Законопроєкт № 2689 має розглядатися як концептуальна основа для подальших напрацювань, фокусом яких є підвищення ефективності розслідування та судового переслідування міжнародних злочинів. Його положення — включаючи ідею розщеплення статті 438 КК України («Порушення законів та звичаїв війни») на окремі норми з чітко структурованими складами воєнних злочинів — становлять практичну цінність у контексті адаптації Кримінального кодексу до вимог Римського статуту. Таким чином, Законопроєкт № 2689 трансформувався з законопроєкту у методологічний інструмент, на якому ґрунтуються сучасні зусилля з реформування кримінального законодавства у відповідності до міжнародних стандартів;

- враховуючи сучасні виклики та надскладні умови в Україні, особливо у контексті триваючого військового конфлікту та наявності тимчасово

окупованих територій, ефективність національних механізмів захисту прав людини зазнає значних випробувань, бо потреба в посиленні та адаптації цих механізмів набуває критичної актуальності, включаючи забезпечення правосуддя, доступу до правової допомоги, захисту прав в умовах воєнного стану, окупації, а також забезпечення прав людини в широкому спектрі суспільного життя;

- національні механізми захисту прав людини в Україні охоплюють широкий спектр інституцій та процедур, від правоохоронних органів, таких як Служба безпеки України, Національна поліція України, до судових інституцій, омбудсмана, а також спеціалізованих державних агенцій, зокрема Міністерства юстиції та інших органів виконавчої влади, які відповідають за забезпечення дотримання прав людини, – при цьому, важливу роль відіграють також неурядові організації та міжнародні партнери, здатні надавати експертизу, моніторингові звіти та рекомендації для вдосконалення національної правової системи;

- існуючі національні механізми захисту прав людини в Україні стикаються з низкою проблем, які потребують невідкладного вирішення: по-перше, відсутність чіткої координації між різними інституціями, що займаються захистом прав людини, що призводить до розрізненості у підходах та недостатності ефективної взаємодії; по-друге, недосконалість законодавчої бази, яка не завжди відповідає міжнародним стандартам та потребам часу, особливо у сфері кримінального переслідування воєнних злочинів та злочинів проти людяності; по-третє, також існує проблема обмеженого доступу до правосуддя та правової допомоги для окремих категорій населення, зокрема для жителів тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб;

- нагальним завданням України є не лише адаптація наявних механізмів захисту прав людини до складних умов воєнного конфлікту, але й забезпечення їхньої ефективної взаємодії з міжнародними інституціями та правовими нормами. До інших важливих завдань відносяться розвиток та

зміцнення національних інститутів через удосконалення законодавчої бази, залучення громадянського суспільства, посилення міжнародного співробітництва та імплементація міжнародних зобов'язань, зокрема виконання положень Римського статуту Міжнародного кримінального суду, стають ключовими напрямками для подолання існуючих викликів;

- удосконаленню нормативних та інституційних механізмів в Україні щодо захисту прав людини в період збройного конфлікту сприяють подальший розвиток законодавчої бази, активне залучення громадянського суспільства, посилення міжнародного співробітництва, а також імплементація міжнародних зобов'язань, зокрема через сам факт ратифікації Україною 21 серпня 2024 року на засіданні Верховної Ради України Римського статуту Міжнародного кримінального суду;

- одним із важливих напрямків такого профільного удосконалення є реформування існуючих інституційних механізмів, що займаються захистом прав людини, – це, насамперед, передбачає не лише перегляд їхніх функцій і повноважень, але й зміцнення їхньої взаємодії з міжнародними організаціями та інститутами, причому така взаємодія може включати обмін інформацією, спільне навчання та розробку програм, що сприяють підвищенню обізнаності та компетентності в сфері прав людини;

- у процесі моніторингу та забезпечення дотримання прав людини вирішальну роль відіграє залучення інституцій громадянського суспільства: неурядові організації, групи волонтерів та інші представники громадянського суспільства можуть виступати як важливі посередники між державою та громадянами, забезпечуючи важливий канал зворотного зв'язку та допомагаючи ідентифікувати прогалини у захисті прав людини;

- для ефективного реагування на виклики, пов'язані з захистом прав людини в умовах збройного конфлікту є критично важливим посилення міжнародного співробітництва України в профільній сфері, при цьому можна скористатися позитивними можливостями від обміну кращими практиками, налагодженням співпраці у сфері навчання та розбудови профільного

гуманітарно-гуманістичного потенціалу, а також від участі у міжнародних правозахисних ініціативах;

- ратифікація Римського статуту Міжнародного кримінального суду, що виступає суттєвим важелем імплементації міжнародних зобов'язань, є важливим кроком на шляху до зміцнення правової системи України та її спроможності захищати права людини, – а це, своєю чергою, не лише сприятиме підвищенню міжнародного авторитету країни, але й забезпеченню реальної і ефективнішої відповідальності за порушення прав людини;

- через ратифікацію Римського статуту вирішується низка суттєвих організаційних та організаційно-правових питань – так, після набрання чинності для України Римським статутом Міжнародного кримінального суду та поправок до нього: - по-перше, Україна стане 125-ю державою-членом МКС та набуде у ньому повноправного членства; - по-друге, вона як повноправний член братиме участь у роботі Асамблеї держав-учасниць Римського статуту; - по-третє, зможе подавати кандидатури для обрання суддів та прокурорів Міжнародного кримінального суду – більше того, членство України у Римському статуті МКС сприятиме запобіганню і стримуванню вчинення особливо тяжких злочинів у майбутньому і тому Україна зможе ефективно співпрацювати з цією міжнародною установою, що сприятиме забезпеченню покарання осіб, винних у скоєнні особливо тяжких злочинів, які викликають занепокоєння всього міжнародного співтовариства;

- обов'язки держави стосовно захисту внутрішньо переміщених осіб (ВПО), у контекстуалізації міжнародного права, акцентуються через доктрину "Відповідальності за захист" (The Responsibility to Protect, або R2P), яка підкреслює необхідність активних дій з боку держави для забезпечення її суверенітету, територіальної цілісності та захисту населення. Тому в умовах, коли громадяни України були змушені залишити свої домівки через військове вторгнення, багато з них знайшли прихисток в країнах Європи, де вони отримали субсидіарний захист – причому, такий захист, який фактично доповнює положення Женевської конвенції про статус біженців 1951 року,

виступає як важливий засіб для осіб, що страждають від організованого насильства;

- запозичена зі звіту Міжнародної комісії з питань втручання та державного суверенітету (ICISS) у 2001 році доктрина "Відповідальність за захист" (Responsibility to Protect, R2P) суттєво змінила підхід міжнародної спільноти до захисту людей від масових звірств, зокрема геноциду, воєнних злочинів, етнічних чисток та злочинів проти людяності, вона підкреслює першочергову відповідальність держави за захист своїх громадян від серйозних порушень прав людини та обов'язок міжнародної спільноти надавати їм допомогу. Причому, у ситуаціях, коли держава не виконує цей обов'язок, R2P виступає за міжнародне втручання як останній засіб, підкреслюючи перехід від традиційного принципу невтручання до парадигми умовного суверенітету, заснованого на захисті прав людини.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., Київ, 2018. С. 24. [Електронний ресурс]. – URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf
2. Saario, V. Voitto and Cass, Rosemary Higgins (1977) "The United Nations and the International Protection of Human Rights: A Legal Analysis and Interpretation," California Western International Law Journal: Vol. 7: No. 3, P. 592. [Електронний ресурс]. – URL: <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1833&context=cwilj>
3. Хижняк І. А. Нова історія міжнародних відносин у системному форматі (1648–1918): підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Персонал”, 2009. С. 6 [Електронний ресурс]. – URL: https://elibrary.ivinas.gov.ua/3780/1/p10_15.pdf
4. American Journal of International Law , Volume 42 , Issue 1 , January 1948 , pp. 20 - 41 DOI: <https://doi.org/10.2307/2193560/> [Електронний ресурс]. – URL: http://www.kentlaw.edu/faculty/bbrown/classes/IntlOrgSp07/CourseDocs/IGrossPeaceofWestphalia1648_1948.pdf
5. Шумський І.К. Значення Вестфальського миру 1648 року у формуванні системи міжнародних відносин. Альманах міжнародного права. Випуск 26. DOI <https://doi.org/10.32841/ILA.2021.26.02>, [Електронний ресурс]. – URL: <http://inlawalmanac.mgu.od.ua/v26/4.pdf>
6. Derek Croxton (1999) The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty, The International History Review, 21:3, 569-591. DOI: 10.1080/07075332.1999.9640869, [Електронний ресурс]. – URL: https://web.archive.org/web/20161124143802id_/http://www.tandfonline.com:80/doi/pdf/10.1080/07075332.1999.9640869
7. Derek Croxton (1999) The Peace of Westphalia of 1648 and the Origins of Sovereignty, The International History Review, 21:3, 569-591. DOI:

10.1080/07075332.1999.9640869, [Електронний ресурс]. – URL: https://web.archive.org/web/20161124143802id_/http://www.tandfonline.com:80/doi/pdf/10.1080/07075332.1999.9640869

8. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., Київ, 2018. С. 24. [Електронний ресурс]. – URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

9. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., Київ, 2018. С. 24. [Електронний ресурс]. – URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

10. Лисик В.М. Правовий Статус Міжнародного комітету Червоного Хреста у міжнародному праві: монографія. Одеса: Фенікс, 2012. с. 9 [Електронний ресурс]. – URL: <https://surl.li/usjfmw>

11. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., Київ, 2018. С. 24. [Електронний ресурс]. – URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

12. Жан Анрі Дюнан (фр. Jean Henri Dunant; 8 травня 1828 — 30 жовтня 1910) — швейцарський підприємець і громадський діяч, організатор та співзасновник Міжнародного руху Червоного Хреста. У 1901 році отримав першу Нобелівську премію миру разом з Фредеріком Пассі, ставши першим швейцарським нобелівським лауреатом (Джерело: Wikipedia) [accessed 8 August 2023]

13. Dieter Fleck, The Handbook of International Humanitarian Law, 2nd ed. Edited by Dieter Fleck. Oxford; New York: Oxford University Press, 2008. Pp, 770. ISBN: 978-0-19-923250-5.

14. Термін "Женевське право" означає сукупність норм міжнародного права, насамперед гуманітарного характеру, закріплених у Женевських конвенціях та Додаткових протоколах до них. Назва походить від міста Женева, Швейцарія, де були підписані конвенції. Однак, це не результат винаходу терміну однією особою; скоріше, це збірне позначення, яке органічно виникло з часом завдяки асоціації гуманітарного права з містом

Женева. Женевські конвенції, які беруть свій початок із зусиль Анрі Дюнан та Міжнародного комітету Червоного Хреста у XIX столітті, розвивалися протягом кількох ітерацій. З часом, коли конвенції стали синонімом гуманітарних принципів у збройних конфліктах, сукупність правових норм, які вони представляють, почали називати "Женевським правом". На відміну від "Гаазького права", яке стосується законів війни і походить від Гаазьких конвенцій.

15. Конвенція між Сполученими Штатами Америки та іншими державами про військовополонених. Підписана в Женеві 27 липня 1929 року; ратифікація рекомендована Сенатом 7 січня 1932 року; ратифікована Президентом 16 січня 1932 року; ратифікаційна грамота Сполучених Штатів Америки передана на зберігання Уряду Швейцарії 4 лютого 1932 року; проголошена 4 серпня 1932 року.

16. Van Dijk Boyd. Human rights in war: On the entangled Foundations of the 1949 Geneva Conventions. *American Journal of International Law* 112.4 (2018): 553-582.[Електронний ресурс]. – URL: <https://surl.li/pqzeph>

17. Van Dijk Boyd. Human rights in war: On the entangled Foundations of the 1949 Geneva Conventions. *American Journal of International Law* 112.4 (2018): 553-582. [Електронний ресурс]. – URL: <https://surl.li/ucocda>

18. Van Dijk Boyd. Human rights in war: On the entangled Foundations of the 1949 Geneva Conventions. *American Journal of International Law* 112.4 (2018): 553-582.[Електронний ресурс]. – URL: https://d1wqtxts1xzle7.cloudfront.net/57741544/human_rights_in_war_on_the_entangled_foundations_of_the_194_geneva_conventions-libre.pdf

19. International Committee of the Red Cross (ICRC), *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of International Armed Conflicts (Protocol I)*, 8 June 1977, 1125 UNTS 3, [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-additional-geneva-conventions-12-august-1949>

20. Протокол був прийнятий Дипломатичною конференцією з підтвердження і розвитку міжнародного гуманітарного права, що застосовується у збройних конфліктах, у Женеві. Підписано 12 грудня 1977 року. Набув чинності 7 грудня 1979 року відповідно до статті 95.

21. International Committee of the Red Cross (ICRC), *Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949, and relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II)*, 8 June 1977, 1125 UNTS 609, [Електронний ресурс]. – URL:<https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/protocol-additional-geneva-conventions-12-august-1949-and-0>

22. Протокол був прийнятий Дипломатичною конференцією з підтвердження і розвитку міжнародного гуманітарного права, що застосовується у збройних конфліктах, у Женеві. Підписано 12 грудня 1977 року. Набув чинності 7 грудня 1978 року відповідно до статті 23.

23. Winter, J. (2017). *War Beyond Words: Languages of Remembrance from the Great War to the Present*. Cambridge University Press.

24. Bloxham, D. (2003). *The Armenian Genocide of 1915-1916: Cumulative Radicalization and the Development of a Destruction Policy*. Oxford University Press

25. Ishay, M. R. (2008). *The history of human rights: From ancient times to the globalization era*. University of California Press. p. 279

26. Bloxham, D., & Moses, A. D. (2010). *The Oxford Handbook of Genocide Studies*. Oxford University Press.

27. Bix, H. (2001). *Hiroshima in History and Memory*. Cambridge University Press.

28. Bix, H. (2001). *Hiroshima in History and Memory*. Cambridge University Press.

29. Hicks, George. (1995). *The Comfort Women: Japan's Brutal Regime of Enforced Prostitution in the Second World War*. W. W. Norton & Company.

30. Winter, J. (2017). *War Beyond Words: Languages of Remembrance from the Great War to the Present*. Cambridge University Press.

31. Moyn, S. (2010). *The Last Utopia: Human Rights in History*. Harvard University Press. p. 130 [Електронний ресурс]. – URL : <https://docenti.unimc.it/benedetta.barbisan/teaching/2017/17581/files/the-last-utopia-human-rights-in-history>

32. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., Київ, 2018. С. 24. [Електронний ресурс]. – URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

33. Saario, V. Voitto and Cass, Rosemary Higgins (1977) "The United Nations and the International Protection of Human Rights: A Legal Analysis and Interpretation," *California Western International Law Journal*: Vol. 7: No. 3, Article 3. [Електронний ресурс]. – URL : <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1833&context=cwilj>

34. Московська декларація або Декларація чотирьох держав з питання всезагальної безпеки — документ, який був ухвалений 30 жовтня 1943 року після проведення Московської конференції (19-30 жовтня 1943 року) між США, СРСР, Великою Британією та Китаєм у Москві. Стосувався багатьох різних аспектів політичного та правового характеру. У певній мірі став передумовою для майбутнього Нюрнберзького трибуналу, оскільки виступив декларацією майбутньої відповідальності Німеччини та Японії за міжнародні злочини.

35. Медвідь А. Б. Надання людині статусу суб'єкта міжнародного права як передумова підписання Європейської конвенції про захист прав людини та основоположних свобод 1950 року. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України* 3 (2016): 31-35. [Електронний ресурс].—URL: <https://surl.li/gvelmc>

36. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., Київ, 2018. С. 24. [Електронний ресурс]. – URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

37. Saario, V. Voitto and Cass, Rosemary Higgins (1977) "The United Nations and the International Protection of Human Rights: A Legal Analysis and Interpretation," *California Western International Law Journal*: Vol. 7: No. 3, Article 3. [Електронний ресурс]. – URL : <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1833&context=cwilj>

38. The Trial of German Major War Criminals. Proceedings of the International Military Tribunal sitting at Nuremberg, Germany, (22nd August, 1946 to 1st October, 1946) [Електронний ресурс]. – URL: https://legal.un.org/ilc/documentation/english/a_cn4_5.pdf

39. Saario, V. Voitto and Cass, Rosemary Higgins (1977) "The United Nations and the International Protection of Human Rights: A Legal Analysis and Interpretation," *California Western International Law Journal*: Vol. 7: No. 3, Article 3. [Електронний ресурс]. – URL : <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1833&context=cwilj>

40. United Nations, Charter of the International Military Tribunal - Annex to the Agreement for the prosecution and punishment of the major war criminals of the European Axis ("London Agreement"), 8 August 1945, [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.un.org/en/genocideprevention/documents/atrocity-crimes/Doc.2Charter%20of%20IMT%201945.pdf>

41. Saario, V. Voitto and Cass, Rosemary Higgins (1977) "The United Nations and the International Protection of Human Rights: A Legal Analysis and Interpretation," *California Western International Law Journal*: Vol. 7: No. 3, Article 3. [Електронний ресурс]. – URL : <https://scholarlycommons.law.cwsl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1833&context=cwilj>

42. Origins of the United Nations Justin Morris The Oxford Handbook on the United Nations (2 ed.) Edited by Thomas G. Weiss and Sam Daws Print Publication Date: Jun 2018 Subject: Political Science, International Relations, Political Institutions Online Publication Date: Aug 2018 DOI: 10.1093/oxfordhb/9780198803164.013.2, [Електронний ресурс]. – URL: <https://dokumen.pub/the-oxford-handbook-on-the-united-nations-online-version-second-edition-0198803168-9780198803164.html>

43. Атлантична хартія — спільна декларація президента США Рузвельта і прем'єр-міністра Великої Британії Черчилля від 14 серпня 1941, підписана на борту британського лінкора «Принц Вельський» в бухті Арджентія (о. Ньюфаундленд). Учасники декларації проголосили в ній «деякі загальні принципи національної політики» своїх країн, а саме: суверенітет, територіальну недоторканність, безпеку й економічне співробітництво країн, прагнення досягти для всіх людей «більш високого рівня життя, економічного розвитку і соціального забезпечення», утворення системи загальної безпеки і роззброєння агресивних країн. (Джерело: Wikipedia).

44. Хартія була підписана в Сан-Франциско 26 червня 1945 року. Поправки, що містяться в цьому документі, є наступними: Поправки до статей 23, 27 і 61, 557 UNTS 143, прийняті Резолюціями Генеральної Асамблеї 1991A і B (XVIII) від 17 грудня 1963 року, набули чинності 31 серпня 1965 року для всіх членів; - Поправка до статті 109, 638 UNTS 308, прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї 2101 (XX) від 20 грудня 1965 року, набула чинності 12 червня 1968 року для всіх членів; Поправка до статті 61, 892 UNTS 119, прийнята Резолюцією Генеральної Асамблеї 2847 (XXVI) від 20 грудня 1971 року, набула чинності 24 вересня 1973 року для всіх членів.

45. United Nations, Charter of the United Nations, 24 October 1945, 1 UNTS XVI, [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>

46. Saario, V. Voitto and Cass, Rosemary Higgins (1977) "The United Nations and the International Protection of Human Rights: A Legal Analysis and

Interpretation," *California Western International Law Journal*: Vol. 7: No. 3. Article 3.[Електронний ресурс]. – URL: <https://surl.li/tualvs>

47. Прийнята Резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Загальна декларація доступна у 369 мовних варіаціях на веб-сайті Управління Верховного комісара ООН з прав людини.

48. Saario, V. Voitto and Cass, Rosemary Higgins (1977) "The United Nations and the International Protection of Human Rights: A Legal Analysis and Interpretation," *California Western International Law Journal*: Vol. 7: No. 3, Article 3. [Електронний ресурс]. – URL: <https://surl.li/ocaija>

49. UN General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, 10 December 1948, 217 A (III), [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.ohchr.org/en/universal-declaration-of-human-rights>

50. Article 1 and 7 of the UN General Assembly, *Universal Declaration of Human Rights*, 10 December 1948, 217 A (III), [Електронний ресурс]. – URL: <https://www.ohchr.org/en/universal-declaration-of-human-rights>

51. Schabas, William A., ed. *The universal declaration of human rights: The travaux préparatoires*. Cambridge University Press, 2013. - p. xliii [Електронний ресурс]. - URL: <https://surl.li/spihwv>

52. Міжнародний пакт про громадянські й політичні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Документ ООН A/RES/2200 A (XXI).

53. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права. Прийнято 16 грудня 1966 року Генеральною Асамблеєю ООН. Документ ООН A/RES/2200 A (XXI)

54. Міжнародний Білль про права людини — неофіційна назва Загальної декларації прав людини (1948), Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (1966) і Міжнародний пакт про економічні, соціальні й культурні права (1966), які, разом узяті, вважають авторитетним набором міжнародних стандартів прав людини. Ця назва підкреслює значну взаємопов'язаність цих трьох документів. (Джерело: Wikipedia)

55. Snyder, S. B. (2017). Routledge Handbook on Human Rights and the Cold War. p. 238 [Електронний ресурс]. – URL: https://sarahbsnyder.net/wp-content/uploads/2017/05/Snyder_Routledge-Handbook.pdf

56. «Міжнародна амністія» (англ. Amnesty International, також відома як Amnesty, AI) — неурядова організація, заснована 1961 року в Британії, що мала за мету досліджувати та запобігти грубим порушенням прав людини, а також допомагати тим, чиї права було порушено. (Джерело: Wikipedia)

57. Moyn, S. (2010). The Last Utopia: Human Rights in History. Harvard University Press. p. 130 [Електронний ресурс]. – URL : <https://docenti.unimc.it/benedetta.barbisan/teaching/2017/17581/files/the-last-utopia-human-rights-in-history>

58. Moyn, S. (2010). The Last Utopia: Human Rights in History. Harvard University Press. p. 130 [Електронний ресурс]. – URL : <https://surli.li/fxotyc>

59. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти: навчальний посібник. Київ: ФОП Голембовська О. О., Київ, 2018. С. 22-23. [Електронний ресурс]. – URL: <https://surli.cc/ixpsgg>

60. Римський Статут Міжнародного Кримінального Суду від 17.07.1998 URL:https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_588#Text

61. The Role of the International Criminal Court in Ending Impunity and Establishing the Rule of Law. December 2012, No. 4 Vol. XLIX, Delivering Justice URL: <https://www.un.org/en/chronicle/article/role-international-criminal-court-ending-impunity-and-establishing-rule-law>

62. The Role of the International Criminal Court. Claire Klobucista. Last updated March 28, 2022 URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/role-international-criminal-court>

63. The Role of the International Criminal Court. Claire Klobucista. Last updated March 28, 2022 URL: <https://www.cfr.org/backgrounder/role-international-criminal-court>

64. The Role of the International Criminal Court in Ending Impunity and Establishing the Rule of Law. December 2012, No. 4 Vol. XLIX, Delivering Justice

URL: <https://www.un.org/en/chronicle/article/role-international-criminal-court-ending-impunity-and-establishing-rule-law>

65. Dieter Fleck, *The Handbook of International Humanitarian Law*, 2nd ed. Edited by Dieter Fleck. Oxford; New York: Oxford University Press, 2008. Pp, 770. ISBN: 978-0-19-923250-5. – 770 p.

66. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945. [Електронний ресурс] — URL : https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf

67. Декларація про принципи міжнародного права, що стосуються дружніх відносин і співробітництва між державами відповідно до Статуту ООН від 24.10.1970 [Електронний ресурс] — URL : https://zakononline.com.ua/documents/show/140050__140050

68. Заключний акт Наради з безпеки та співробітництва в Європі ООН від 01.08.1975 [Електронний ресурс] — URL : https://zakon.cc/law/document/read/994_055

69. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945 [Електронний ресурс] — URL : <https://web.archive.org/web/20110629193835/http://www.icjij.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0>

70. Статут Організації Об'єднаних Націй і Статут Міжнародного Суду ООН від 26.06.1945 [Електронний ресурс] — URL : <https://web.archive.org/web/20110629193835/http://www.icjci.org/documents/index.php?p1=4&p2=2&p3=0>

71. Grotius, H. and Neff, S.C. (2012) *Hugo Grotius on the law of war and peace*. Cambridge: Cambridge University Press. [Електронний ресурс] — URL: <https://socialsciences.mcmaster.ca/econ/ugcm/3ll3/grotius/Law2.pdf>

72. Forde, Steven. “Hugo Grotius on Ethics and War.” *The American Political Science Review*, vol. 92, no. 3, 1998, pp. 639–48. JSTOR,

<https://doi.org/10.2307/2585486>. [Електронний ресурс] — URL: <https://www.jstor.org/stable/2585486>

73. Paulus, Andreas. (2009). Asymmetrical war and the notion of armed conflict – a tentative conceptualization. *International Review of the Red Cross*. 91. 95 - 125. 10.1017/S181638310999018X. — [Електронний ресурс] — URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/R23029.pdf>

74. Kolb, R. and Hyde, R. (2012) *An introduction to the international law of armed conflicts*. Oxford, UK: Hart Pub. - [Електронний ресурс] - URL: <http://www.derechoshumanos.unlp.edu.ar/assets/files/documentos/an-introduction-to-the-international-law-of-armed-conflicts.pdf>

75. Дюнан, Анрі. Спогад про битву при Сольферіно/Пер. з фр. М.: Міжнародний Комітет Червоного Хреста, 2004.

76. Kolb, R. and Hyde, R. (2012) *An introduction to the international law of armed conflicts*. Oxford, UK: Hart Pub. — [Електронний ресурс] — URL: <http://www.derechoshumanos.unlp.edu.ar/assets/files/documentos/an-introduction-to-the-international-law-of-armed-conflicts.pdf>

77. Kolb, R. and Hyde, R. (2012) *An introduction to the international law of armed conflicts*. Oxford, UK: Hart Pub. — [Електронний ресурс] — URL: <http://www.derechoshumanos.unlp.edu.ar/assets/files/documentos/an-introduction-to-the-international-law-of-armed-conflicts.pdf>

78. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі Україна, Міжнар. конференція у м.Гаазі; Конвенція, Міжнародний документ, Положення від 18.10.1907 [Електронний ресурс] — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

79. Протокол про заборону застосування на війні задушливих, отруйних або інших подібних газів та бактеріологічних засобів Женева, 17 червня 1925 року — [Електронний ресурс] — URL: <https://surl.li/lnksqf>

80. Howard, Michael, et al., editors. *The Laws of War: Constraints on Warfare in the Western World*. Yale University Press, 1994. JSTOR,

<http://www.jstor.org/stable/j.ctt32bghc>. [Електронний ресурс] — URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctt32bghc>

81. Baldwin, Simeon E. The American Political Science Review, vol. 3, no. 3, 1909, pp. 460–62. JSTOR, <https://doi.org/10.2307/1945710>. [Електронний ресурс] — URL: <https://www.jstor.org/stable/1945710>

82. I. Brownlie, Principles of Public International Law (1st ed., 1966; 2nd ed., 1973; 3rd ed., 1979; 4th ed., 1990; 5th ed., 1998). [Електронний ресурс] — URL: <https://books.google.com.ua/books?id=tuEVDAAAQBAJ&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>

83. Сенаторова О. В., Права людини і збройні конфлікти. Навчальний посібник, 2018 р., с. 139 [Електронний ресурс] — URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

84. S. Vite' – Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations, p. 70 [Електронний ресурс] — URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf>

85. S. Vite' – Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations, p. 70 [Електронний ресурс] — URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf>

86. Гнатовський М.М., Короткий Т.Р., Кориневич А.О., Лисик В.М., Поєдинок О.Р., Хендель Н.В. Міжнародне гуманітарне право. Посібник для юриста; за ред. Т.Р. Короткого – Київ-Одеса : Українська гельсінська спілка з прав людини, Фенікс, 2016. – 2017. с. 39 [Електронний ресурс] — URL: <https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2018/03/MHP-final.pdf>

87. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 — [Електронний ресурс] — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

88. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 — [Електронний ресурс] — URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

89. ICRC Opinion paper, How is the Term "Armed Conflict" Defined in International Humanitarian Law? March 2008, p.2 — [Електронний ресурс] — URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/opinion-paper-armed-conflict.pdf>

90. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі Україна, Міжнар. конференція у м.Гаазі; Конвенція, Міжнародний документ, Положення від 18.10.1907 [Електронний ресурс] — URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text

91. S. Vite' – Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations, p. 72 [Електронний ресурс] — URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf>

92. Конвенція також застосовується до всіх випадків часткової або цілковитої окупації Високої Договірної Сторони, навіть якщо ця окупація не натрапляє на жодний збройний спротив. Конвенція, країни - учасниці, від 12.08.1949, «Женевська конвенція про захист цивільного населення під час війни» [Електронний ресурс] — URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU49006?an=445668&scop=1006&fcop=1182>

93. Sylvain Vite. Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. Volume 91 Number 873 March 2009. p. 73 — [Електронний ресурс] — URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf>

94. Sylvain Vite. Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. Volume 91 Number 873 March 2009. p. 74 — [Електронний ресурс] — URL: <https://surl.li/bkqiut>

95. Сенаторова О. В. Права людини і збройні конфлікти. Навчальний посібник, 2018 р., с. 103 [Електронний ресурс] — URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

96. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів від

08.06.1977 — [Електронний ресурс] — URL :

https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

97. Топольницька М.І. Критерії визначення збройного конфлікту в міжнародних нормативно-правових актах. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017., с. 178 [Електронний ресурс] — URL: <https://surl.li/fwqeug>

98. О.В.Сенаторова. Права людини і збройні конфлікти. Навчальний посібник, 2018 р., с. 339 [Електронний ресурс] — URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

99. International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY), Prosecutor v. Tadic, Case No. IT-94- 1-A, Judgment (Appeals Chamber), 15 July 1999, para 84 [Електронний ресурс] — URL: <https://www.refworld.org/cases,ICTY,4027812b4.html>

100. О. В. Сенаторова. Права людини і збройні конфлікти. Навчальний посібник, 2018 р., с. 340 [Електронний ресурс] — URL: https://nlu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/05/msc_6_copy.pdf

101. Топольницька М.І., Критерії визначення збройного конфлікту в міжнародних нормативно-правових актах. Науковий вісник Ужгородського національного університету, 2017, с. 178 [Електронний ресурс] — URL: <https://surl.li/qmrnji>

102. ICRC Opinion paper, How is the Term "Armed Conflict" Defined in International Humanitarian Law? March 2008, p.4 — [Електронний ресурс] — URL: <https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/opinion-paper-armed-conflict.pdf>

103. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 — [Електронний ресурс] — URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

104. Sylvain Vite. Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. Volume 91 Number 873 March 2009. p.

76 — [Електронний ресурс] — URL:
<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf>

105. Sylvain Vite. Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. Volume 91 Number 873 March 2009. p.

77 — [Електронний ресурс] — URL:
<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf>

106. Нільс Мельцер. Міжнародне гуманітарне право. Довідкове видання.
— [Електронний ресурс] — URL: <https://surl.li/ttguza>

107. Sylvain Vite. Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. Volume 91 Number 873 March 2009. p.

78 — [Електронний ресурс] — URL:
<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf>

108. L. Moir, The Law of Internal Armed Conflict, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 106. — [Електронний ресурс] — URL:
<https://surl.li/rknbhp>

109. ICTY, Prosecutor v. Limaj, Case No. IT-03-66-T, Judgment (Trial Chamber), 30 November 2005

110. Sylvain Vite. Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. Volume 91 Number 873 March 2009. p.

79 — [Електронний ресурс] — URL:
<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf>

111. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими від 12.08.1949 — [Електронний ресурс] — URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153#Text

112. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II) від 08.06.1977— [Електронний ресурс] — URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_200#Text

113. Sylvain Vite. Typology of armed conflicts in international humanitarian law: legal concepts and actual situations. Volume 91 Number 873 March 2009. p.

<https://www.icrc.org/en/doc/assets/files/other/irrc-873-vite.pdf>

114. Гнатовський М. М. Кваліфікація міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ // Актуальні проблеми держави і права : збірник наук. праць. Вип. 65 / НУ «ОЮА», редкол. С. В. Ківалов (голов. ред.) та ін., відп. за вип. В. М. Дрьомін. – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – С. 139-146. [Електронний ресурс] — URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5654/Gnatovskiyyu%20kvalif.pdf?sequence=1>

115. Yoram Dinstein (2014), Non-International Armed Conflicts in International Law (1st edn., Cambridge University Press) [Електронний ресурс] — URL: http://assets.cambridge.org/97811070/50341/frontmatter/9781107050341_frontmatter.pdf

116. Dieter Fleck (ed) (2008), The Handbook of International Humanitarian Law (2nd edn., Oxford University Press) 605. [Електронний ресурс] — URL: <https://books.google.com.ua/books?id=rzYZfn13oNgC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>

117. Michael N. Schmitt, Charles H.B. Garraway and Yoram Dinstein, ‘The Manual on the Law of NonInternational Armed Conflict With Commentary’ (International Institute of Humanitarian Law, 2006), p. 2 [Електронний ресурс] — URL: <https://www.legal-tools.org/doc/ccf497/pdf/>

118. Michael N. Schmitt, Charles H.B. Garraway and Yoram Dinstein, ‘The Manual on the Law of NonInternational Armed Conflict With Commentary’ (International Institute of Humanitarian Law, 2006), p. 2 [Електронний ресурс] — URL: <https://www.legal-tools.org/doc/ccf497/pdf/>

119. Michael N. Schmitt, Charles H.B. Garraway and Yoram Dinstein, ‘The Manual on the Law of Non International Armed Conflict With Commentary’ (International Institute of Humanitarian Law, 2006), p. 2 [Електронний ресурс] — URL: <https://www.legal-tools.org/doc/ccf497/pdf/>

120. Dieter Fleck, The Handbook of International Humanitarian Law, 2nd ed. Edited by Dieter Fleck. Oxford; New York: Oxford University Press, 2008. Pp, 770. ISBN: 978-0-19-923250-5. – 770 p. [Електронний ресурс] — URL: <https://books.google.com.ua/books?id=rzYZfn13oNgC&printsec=frontcover&hl=ru#v=onepage&q&f=false>

121. Prosecutor v. Tadic, International Tribunal for the former Yugoslavia (ICTY) (Appeals Chamber), S Case No. IT-94-1 «Prijedor», Decision on the Defence Motion for Interlocutory Appeal on Jurisdiction, 2 October 1995.

122. IT-94-1-AR72 "У сфері збройних конфліктів різниця між міждержавними та громадянськими війнами втрачає свою цінність, коли йдеться про людей. Навіщо захищати цивільне населення від ворожого насильства, забороняти згвалтування, тортури або безглузде руйнування лікарень, церков, музеїв чи приватної власності, а також забороняти зброю, що спричиняє непотрібні страждання, коли у війні беруть участь дві суверенні держави, і при цьому утримуватися від введення таких же заборон або надання такого ж захисту, коли збройне насильство спалахує "лише" на території суверенної держави? Якщо міжнародне право, безумовно, належним чином захищаючи законні інтереси держав, має поступово переходити до захисту людини, то цілком природно, що вищезгадана дихотомія повинна поступово втрачати свою вагу".

123. Гнатовский М. М. Кваліфікація міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ / М. М. Гнатовский // Актуальні проблеми держави і права : збірник наук. праць. Вип. 65 – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – С. 139-146. [Електронний ресурс] — URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5654/Gnatovskiyyu%20kvalif.pdf?sequence=1>

124. Давид Е. Принципи права збройних конфліктів: Курс лекцій / Ерік Давид. - Пер. з франц. - 2-е видання, засноване на 4-му французькому виданні, з доповненнями автора. - М. : МККК, 2011. - 1141 с

125. Гнатовский М. М. Кваліфікація міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ // Актуальні проблеми держави і права : збірник наук. праць. Вип. 65 / НУ «ОЮА». – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – С. 139-146. [Електронний ресурс] — URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5654/Gnatovskiyyu%20kvalif.pdf?sequence=1>

126. Гнатовский М. М. Кваліфікація міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ // Актуальні проблеми держави і права : збірник наук. праць. Вип. 65 / НУ «ОЮА». – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – С. 139-146. [Електронний ресурс] — URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5654/Gnatovskiyyu%20kvalif.pdf?sequence=1>

127. Гнатовский М. М. Кваліфікація міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ / М. М. Гнатовский // Актуальні проблеми держави і права : збірник наук. праць. Вип. 65. – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – С. 139-146. [Електронний ресурс] — URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5654/Gnatovskiyyu%20kvalif.pdf?sequence=1>

128. Гнатовский М. М. Кваліфікація міжнародних збройних конфліктів у практиці міжнародних судових установ // Актуальні проблеми держави і права : збірник наук. праць. Вип. 65 / НУ «ОЮА». – Одеса : Юрид. л-ра, 2012. – С. 139-146. [Електронний ресурс] — URL: <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/5654/Gnatovskiyyu%20kvalif.pdf?sequence=1>

129. International Court of Justice, Military and Paramilitary Activities in and Against Nicaragua (Nicaragua v. United States of America), Merits, Judgment, ICJ Reports, 1986.

130. White, N. D. (1989). The Legality of Intervention Following the Nicaragua Case. International Relations, 9(6), 535–551.

<https://doi.org/10.1177/004711788900900606> [Електронний ресурс] — URL: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/004711788900900606>

131. International Court of Justice, Armed Actions in the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), Judgment, ICJ Reports, 2005

132. ICC, Situation in the Republic of Kenya, Decision pursuant to Article 15 of the Rome Statute authorizing the investigation of the situation in the Republic of Kenya, ICC-01/09, March 31, 2010.

133. ICC, Prosecutor v. Mahmoud Mustafa Busayf al-Werfallah, Arrest Warrant, ICC-01/11-01/17, August 15, 2017

134. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини : навч.-метод.посібник / за ред. завідувача кафедри міжнародного та європейського права О. В. Бігняка. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. 168 с. URL: <https://surl.lu/cacioe>

135. Introduction to International Human Rights Standards. p 39 URL: <http://shapesea.com/wp-content/uploads/2016/02/HR-Textbook-Ch-2-International-Standards-Ed-1.pdf>

136. Council of Europe website URL: <https://www.coe.int/web/portal/home>

137. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини. Навчальний посібник. 2019 р. с. 8 URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3716/1/МПСПЛ_навч.%20посібник_05.06.19.pdf

138. Introduction to International Human Rights Standards. p 40 URL: <http://shapesea.com/wp-content/uploads/2016/02/HR-Textbook-Ch-2-International-Standards-Ed-1.pdf>

139. International legal protection of human rights in armed conflict. United nations publication. p. 3 URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf

140. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини. Навчальний посібник. 2019 р. с. 10 URL:

https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3716/1/МПСПЛ_навч.%20посібник_05.06.19.pdf

141. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини. Навчальний посібник. 2019 р. с. 9 URL: https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/3716/1/МПСПЛ_навч.%20посібник_05.06.19.pdf

142. Martin Janku. Universal and Regional Conventions for Human Rights Protection: Co-Existence and/or Confrontation. p. 5 URL: [https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/11_evropa/Janku_Martin_\(1826\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/11_evropa/Janku_Martin_(1826).pdf)

143. International legal protection of human rights in armed conflict. United nations publication. p. 6 URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf

144. International legal protection of human rights in armed conflict. United nations publication. p. 5 URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf

145. Introduction to International Human Rights Standards. p 39 URL: <http://shapesea.com/wp-content/uploads/2016/02/HR-Textbook-Ch-2-International-Standards-Ed-1.pdf>

146. EVA BREMS. Human Rights: Universality and Diversity. International Studies in Human Rights. Volume 66. p.12 URL: <https://surli.cc/cnjbxl>

147. Право війни (Jus in bello) регулює поведінку сторін вже існуючого збройного конфлікту. Міжнародне гуманітарне право (International Humanitarian Law, або IHL), є синонімом jus in bello; воно спрямоване на мінімізацію страждань у збройних конфліктах, особливо шляхом захисту і надання допомоги всім жертвам збройного конфлікту, наскільки це можливо. URL: <https://www.isha.com.ua/analitika/109-do-rechi/322-shcho-take-pravo-na-vijnu-ta-pravo-vijni.html>

148. International legal protection of human rights in armed conflict. United Nations publication. p. 6 URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Publications/HR_in_armed_conflict.pdf

149. EVA BREMS. Human Rights: Universality and Diversity. International Studies in Human Rights. Volume 66. p.15 URL: <https://surl.li/zanwbu>

150. The Geneva Conventions of 1949 and their Additional Protocols URL: <https://www.icrc.org/en/document/geneva-conventions-1949-additional-protocols>

151. Introduction to International Human Rights Standards. p 41 URL: <http://shapesea.com/wp-content/uploads/2016/02/HR-Textbook-Ch-2-International-Standards-Ed-1.pdf>

152. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949>

153. Convention (II) for the Amelioration of the Condition of Wounded, Sick and Shipwrecked Members of Armed Forces at Sea. Geneva, 12 August 1949 URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gcii-1949>

154. Convention (III) relative to the Treatment of Prisoners of War. Geneva, 12 August 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciii-1949>

155. Convention (IV) relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War. Geneva, 12 August 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gciv-1949>

156. Convention (I) for the Amelioration of the Condition of the Wounded and Sick in Armed Forces in the Field. Geneva, 12 August 1949. URL: <https://ihl-databases.icrc.org/en/ihl-treaties/gci-1949>

157. Summary of the Geneva Conventions of 1949 and Their Additional Protocols.
URL: https://www.redcross.org/content/dam/redcross/atg/PDF_s/International_Services/International_Humanitarian_Law/IHL_SummaryGenevaConv.pdf

158. Summary of the Geneva Conventions of 1949 and Their Additional Protocols.

URL:https://www.redcross.org/content/dam/redcross/atg/PDF_s/International_Services/International_Humanitarian_Law/IHL_SummaryGenevaConv.pdf

159. Universal Declaration of Human Rights URL:
<https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights>

160. Robert Kolb. The relationship between international humanitarian law and human rights law: A brief history of the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Conventions. p. 412 URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S002086040009121Xa.pdf>

161. Martin janku. Universal and regional conventions for human rights protection: co-existence and/or confrontation. p. 7 URL:
[https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/11_evropa/Janku_Martin_\(1826\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/11_evropa/Janku_Martin_(1826).pdf)

162. Robert Kolb. The relationship between international humanitarian law and human rights law: A brief history of the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Conventions. p. 412 URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S002086040009121Xa.pdf>

163. Introduction to International Human Rights Standards. p 39 URL:
<http://shapesea.com/wp-content/uploads/2016/02/HR-Textbook-Ch-2International-Standards-Ed-1.pdf>

164. Robert Kolb. The relationship between international humanitarian law and human rights law: A brief history of the 1948 Universal Declaration of Human Rights and the 1949 Geneva Conventions. p. 413 URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S002086040009121Xa.pdf>

165. Introduction to International Human Rights Standards. p 39 URL:
<http://shapesea.com/wp-content/uploads/2016/02/HR-Textbook-Ch-2-International-Standards-Ed-1.pdf>

166. Hortensia D. T. Gutierrez Posse. The relationship between international humanitarian law and the international criminal tribunals. p. 71 URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_861_4.pdf

167. Martin janku. Universal and regional conventions for human rights protection: co-existence and/or confrontation. p. 10 URL: [https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/11_evropa/Janku_Martin_\(1826\).pdf](https://www.law.muni.cz/sborniky/dny_prava_2010/files/prispevky/11_evropa/Janku_Martin_(1826).pdf)

168. War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court and their source in International Humanitarian Law p. 5 URL: <https://surl.li/ouiovy>

169. Introduction to International Human Rights Standards. p 40 URL: <http://shapesea.com/wp-content/uploads/2016/02/HR-Textbook-Ch-2-International-Standards-Ed-1.pdf>

170. Hortensia D. T. Gutierrez Posse. The relationship between international humanitarian law and the international criminal tribunals. p. 79 URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_861_4.pdf

171. War Crimes under the Rome Statute of the International Criminal Court and their source in International Humanitarian Law p. 5 URL: <https://surl.li/tiptth>

172. Hortensia D. T. Gutierrez Posse. The relationship between international humanitarian law and the international criminal tribunals. p. 80 URL: https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc_861_4.pdf

173. EU Human Rights Guidelines.URL:<https://www.bmeia.gv.at/en/eu-human-rights-guidelines>

174. EU Guidelines On Promoting Compliance With International Humanitarian Law (IHL) p. 3 URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/04_hr_guidelines_humanitarian_en_0.pdf

175. EU Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law (IHL) p. 4 URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/04_hr_guidelines_humanitarian_en_0.pdf

176. Основи міжнародно-правових стандартів прав людини / за ред. О. В. Бігняка. с. 31 URL: <https://surl.li/wrvbez>

177. Athanasia Kanli. Is the European Union Fighting the War for Children? The EU Policy on the Rights of Children Affected by Armed Conflict. Department of EU International Relations and Diplomacy Studies. EU Diplomacy Papers 8/2010. p. 4 URL: https://www.coleurope.eu/sites/default/files/research-paper/edp_8_2010_kanli_0.pdf

178. EU Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law (IHL) p. 4 URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/04_hr_guidelines_humanitarian_en_0.pdf

179. EU Guidelines on Promoting Compliance with International Humanitarian Law (IHL) p. 4 URL: https://www.eeas.europa.eu/sites/default/files/04_hr_guidelines_humanitarian_en_0.pdf

180. International norms and standards relating to disability URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/comp303.htm>

181. International norms and standards relating to disability URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/comp303.htm>

182. Africa, The AfCHPR on the interplay between human rights and IHL URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/africa-afchpr-interplay-between-human-rights-and-ihl>

183. International norms and standards relating to disability URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/comp303.htm>

184. Africa, The AfCHPR on the interplay between human rights and IHL URL: <https://casebook.icrc.org/case-study/africa-afchpr-interplay-between-human-rights-and-ihl>

185. International norms and standards relating to disability URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/comp303.htm>

186. Liesbeth Zegveld. The Inter-American Commission on Human Rights and international humanitarian law: A comment on the Tablada Case. p. 506 URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400091294a.pdf>

187. International norms and standards relating to disability URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/comp303.htm>

188. Liesbeth Zegveld. The Inter-American Commission on Human Rights and international humanitarian law: A comment on the Tablada Case. p. 506 URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400091294a.pdf>

189. International norms and standards relating to disability URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/comp303.htm>

190. International norms and standards relating to disability URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/comp303.htm>

191. International norms and standards relating to disability URL: <https://www.un.org/esa/socdev/enable/comp303.htm>

192. Liesbeth Zegveld. The Inter-American Commission on Human Rights and international humanitarian law: A comment on the Tablada Case. p. 508 URL: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/S0020860400091294a.pdf>

193. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-240. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL: <https://surl.lu/iepyac>

194. Універсальний періодичний огляд (УПО) - це унікальний механізм Ради з прав людини, який передбачає, що кожна держава-член ООН має проходити експертну оцінку стану дотримання прав людини кожні 4,5 роки. УПО надає кожній державі можливість регулярно:

- звітувати про дії, яких вона вжила для покращення ситуації з правами людини в своїй країні та подолання викликів на шляху до реалізації прав людини; та отримувати від держав-членів ООН рекомендації, що ґрунтуються на внеску багатьох зацікавлених сторін та передсесійних доповідях, для постійного вдосконалення. УПО, започаткований у березні 2006 року резолюцією 60/251 Генеральної Асамблеї ООН, покликаний стимулювати,

підтримувати та розширювати просування та захист прав людини в кожній країні. (URL: <https://www.ohchr.org/en/hr-bodies/upr/upr-home>)

195. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-240. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/human-rights-in-armed-conflict/enforcement-practice-and-potential/D25E8993EA043AC667FFEBB52DC9BF63#access-block>

196. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-240. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL: <https://surl.li/lnffco>

197. Engstrom, Par and Pegram, Tom, Responsibility to Protect and the Coercive Enforcement of Human Rights (March 1, 2011). URL: <https://ssrn.com/abstract=2004335> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2004335>

198. United Nations. General Assembly. *Resolution Adopted by the General Assembly: 2005 World Summit Outcome*. 2005. URL: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_60_1.pdf

199. Engstrom, Par and Pegram, Tom, Responsibility to Protect and the Coercive Enforcement of Human Rights (March 1, 2011). URL: <https://ssrn.com/abstract=2004335> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2004335>

200. Engstrom, Par and Pegram, Tom, Responsibility to Protect and the Coercive Enforcement of Human Rights (March 1, 2011). URL: <https://ssrn.com/abstract=2004335> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2004335>

201. Engstrom, Par and Pegram, Tom, Responsibility to Protect and the Coercive Enforcement of Human Rights (March 1, 2011). URL: <https://ssrn.com/abstract=2004335> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2004335>

202. Engstrom, Par and Pegram, Tom, Responsibility to Protect and the Coercive Enforcement of Human Rights (March 1, 2011). URL: <https://ssrn.com/abstract=2004335> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2004335>

203. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-280. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL:

<https://www.cambridge.org/core/books/abs/human-rights-in-armed-conflict/enforcement-practice-and-potential/D25E8993EA043AC667FFEBB52DC9BF63#access-block>

204. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-240. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL: <https://surl.li/woisdn>

205. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-240. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL: <https://surl.li/iyjlbv>

206. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-240. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL: <https://surl.li/evofhu>

207. Manual on the Special Procedures of the Human Rights Council URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/SP/Manual_Operations2008.pdf

208. Manual on the Special Procedures of the Human Rights Council URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/SP/Manual_Operations2008.pdf

209. Manual on the Special Procedures of the Human Rights Council URL: https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/HRBodies/SP/Manual_Operations2008.pdf

210. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-240. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL: <https://www.cambridge.org/core/books/abs/human-rights-in-armed-conflict/enforcement-practice-and-potential/D25E8993EA043AC667FFEBB52DC9BF63#access-block>

211. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-240. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL: <https://surl.li/gxfnxc>

212. Graf-Brugere, Anne-Laurence. (2013). A lex favorabilis? Resolving norm conflicts between human rights law and humanitarian law. 10.4337/9781849800358.00021. URL: https://www.researchgate.net/publication/298492741_A_lex_favorabilis_Resolving_norm_conflicts_between_human_rights_law_and_humanitarian_law

213. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-240. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL: <https://surl.li/innuuh>

214. Graf-Brugere, Anne-Laurence. (2013). A lex favorabilis? Resolving norm conflicts between human rights law and humanitarian law. 10.4337/9781849800358.00021. URL: https://www.researchgate.net/publication/298492741_A_lex_favorabilis_Resolving_norm_conflicts_between_human_rights_law_and_humanitarian_law

215. Fox, G. H., Boon, K. E., & Jenkins, I. (2018). The Contributions of United Nations Security Council Resolutions to the Law of Non-International Armed Conflict: New Evidence of Customary International Law. *The American University Law Review*, 67, 649. URL: <https://digitalcommons.wayne.edu/lawfrp/508/>

216. Buttu, D., & Ó hAdhmaill, F. (2020). International Humanitarian Law: Protecting Rights and Promoting Welfare During War. In *International Human Rights, Social Policy, and Global Development*. DOI: 10.46692/9781447349228.008. URL: <https://surl.li/gtjbni>

217. Незважаючи на заявлену політику заборони будь-яких форм сексуальних контактів персоналу ООН з місцевим населенням, як за згодою, так і з примусу, а також незалежно від віку осіб, випадки сексуального насильства продовжували мати місце. На початку 2004 року в ЗМІ з'явилися повідомлення про серйозні зловживання з боку персоналу Місії ООН у Демократичній Республіці Конго (МООНДРК). Звинувачення стосувалися

згвалтувань, сексуальних стосунків з дітьми, а також широко розповсюдженого примусу вразливих жінок і дітей до сексу в обмін на їжу або гроші. Подібні звинувачення з'явилися також щодо миротворчої операції в Бурунді, а згодом і в інших місіях, в тому числі в Гаїті та Ліберії. Коли в жовтні Рада поновила мандат МООНДРК, вона в резолюції 1565 висловила свою серйозну стурбованість звинуваченнями в сексуальній експлуатації та неправомірній поведінці і попросила Генерального секретаря провести відповідне розслідування. Вона також закликала до підготовки і впровадження кодексу поведінки щодо сексуальних порушень. Генеральний секретар представив свій звіт у лютому 2004 року. Він також призначив принца Зейда Раада Зейда Аль-Хусейна, постійного представника Йорданії і колишнього миротворця ООН, своїм радником з питань сексуальної експлуатації і зловживань з боку миротворчого персоналу. Принц Зейд провів глибоке розслідування загальної проблеми, що впливає на миротворчі операції, і підготував звіт, який був опублікований у березні 2005 року. Звіт став першим всебічним аналізом сексуальної експлуатації та насильства з боку миротворчого персоналу ООН і представив тривожну картину широко розповсюдженого і значною мірою толерантного явища. У звіті було запропоновано низку конкретних рекомендацій, що стосуються визначень, правил, підготовки, підзвітності, а також дисциплінарних і кримінальних заходів. URL: <https://surl.li/fqfrqa>

218. Odello, M. (2010). Tackling Criminal Acts in Peacekeeping Operations: The Accountability of Peacekeepers. *Journal of Conflict and Security Law*, 15, 347-369. URL: <https://www.jstor.org/stable/26294633>

219. Roque, S. (2019). The relevance of human rights council special sessions: the protection of the civilian population in current internal armed conflicts. *JANUS NET e-journal of International Relation*. URL: <https://www.semanticscholar.org/paper/The-relevance-of-human-rights-council-special-the-Roque/d667abc0d29cfdbc0f2fe53b68e7dc98e08419c2>

220. Report of the International Commission of Inquiry on Darfur to the United Nations Secretary-General, Geneva 25 January 2005; footnotes partially reproduced; full report available on http://www.un.org/News/dh/sudan/com_inq_darfur.pdf

221. Fabrice, T. E. (2014). United Nations Security Councils' Response to the Darfur Conflict in the Sudan: An Appraisal. *Mediterranean journal of social sciences*, 5,

223. URL: https://www.researchgate.net/publication/272707573_United_Nations_Security_Councils'_Response_to_the_Darfur_Conflict_in_the_Sudan_An_Appraisal

222. S/RES/1261 (1999) 25 August 1999 URL: <https://childrenandarmedconflict.un.org/ru/document/resolution-1261-1999/>

223. Nilsson, A. (2013). The Work of the United Nations on Children and Armed Conflict. URL: <https://brill.com/display/book/9789004260269/B9789004260269-s013.xml>

224. Oberleitner G. Enforcement: practice and potential. In: *Human Rights in Armed Conflict: Law, Practice, Policy*. Cambridge: Cambridge University Press; 2015:239-240. doi:10.1017/CBO9781316103869.036 URL: <https://surl.li/musbfu>

225. Lazarenko, M., & Chernohorenko, I. (2021). Human Rights Legal Framework Address Violation Human. *Actual Problems of International Relations*. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3775>

226. Uriarte, J. A. (2015). The Problems the European Court of Human Rights Faces in Applying International Humanitarian Law. URL: <https://surl.li/bltgom>

227. ECtHR – Grand Chamber Case of Hassan V. The United Kingdom (Application no. 29750/09) JUDGMENT STRASBOURG judgment of 16 September 2014 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/rus#%7B%22itemid%22:%5B%22001-146501%22%5D%7D>

228. ECtHR – Al-Skeini and Others v. the United Kingdom, Application No. 55721/07, judgment of 7 July 2011 URL: <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-105606%22%5D%7D>

229. ECtHR – Jaloud v. The Netherlands Eur. Ct. HR (GC), Jaloudv. The Netherlands (Appl. No. 47708/08), judgment of 20 November 2014 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:\[%22001-114929%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/eng#{%22itemid%22:[%22001-114929%22]})

230. Besson, S. (2012). The Extraterritoriality of the European Convention on Human Rights: Why Human Rights Depend on Jurisdiction and What Jurisdiction Amounts to. Leiden Journal of International Law URL: <https://hal.science/hal-02516268/document>

231 Chevalier-Watts, J. (2010). Has human rights law become lex specialis for the European Court of Human Rights in right to life cases arising from internal armed conflicts? URL: https://www.researchgate.net/publication/45705602_Has_human_rights_law_become_lex_specialis_for_the_European_Court_of_Human_Rights_in_right_to_life_cases_arising_from_internal_armed_conflicts

232. ECtHR – Case Of Georgia V. Russia (II) (Application no. 38263/08) judgment of 21 January 2021 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:\[%22001-207757%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/fre#{%22itemid%22:[%22001-207757%22]})

233. Marcinko, M. (2022). A little war that shook the court: comment on the judgment of the European Court of Human Rights in the case of Georgia v. Russia (ii) of 21 January 2021. URL: https://www.researchgate.net/publication/362048991_A_little_war_that_shook_the_court_comment_on_the_judgement_of_the_European_Court_of_Human_Rights_in_the_case_of_Georgia_v_Russia_ii_of_21_January_2021

234. ECtHR – Grand Chamber Case of Hassan V. The United Kingdom (Application no. 29750/09) JUDGMENT STRASBOURG judgment of 16 September 2014 URL: [https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:\[%22001-146501%22\]}](https://hudoc.echr.coe.int/rus#{%22itemid%22:[%22001-146501%22]})

235. Bates, E. S. (2015). Hassan v. The United Kingdom. URL: <https://surl.li/leiqjk>

236. Evangelista, Matthew. The Pitfalls and Promises of Human Rights Claims in the Chechen Wars: Russia at the European Court. *European Review of*

International Studies, vol. 7, no. 2/3, 2020, pp. 338–64. *JSTOR*, URL: <https://www.jstor.org/stable/27142333>

237. Koroteev, K. (2010). Legal Remedies for Human Rights Violations in the Armed Conflict in Chechnya

238. Uriarte, J. A. (2015). The Problems the European Court of Human Rights Faces in Applying International Humanitarian Law. URL: https://www.researchgate.net/publication/283862045_The_Problems_the_European_Court_of_Human_Rights_Faces_in_Applying_International_Humanitarian_Law

239. Uriarte, J. A. (2015). The Problems the European Court of Human Rights Faces in Applying International Humanitarian Law. URL: https://www.researchgate.net/publication/283862045_The_Problems_the_European_Court_of_Human_Rights_Faces_in_Applying_International_Humanitarian_Law

240. Uriarte, J. A. (2015). The Problems the European Court of Human Rights Faces in Applying International Humanitarian Law. URL: https://www.researchgate.net/publication/283862045_The_Problems_the_European_Court_of_Human_Rights_Faces_in_Applying_International_Humanitarian_Law

241. Uriarte, J. A. (2015). The Problems the European Court of Human Rights Faces in Applying International Humanitarian Law. URL: https://www.researchgate.net/publication/283862045_The_Problems_the_European_Court_of_Human_Rights_Faces_in_Applying_International_Humanitarian_Law

242. Burgorgue-Larsen, L., & de Torres, A. D. (2011). “War” in the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 33, 148-174. URL: <https://www.jstor.org/stable/23015984>

243. Burgorgue-Larsen, L., & de Torres, A. D. (2011). “War” in the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights. *Human Rights Quarterly*, 33, 148-174. URL: <https://www.jstor.org/stable/23015984>

244. Cerna, C. M. (2011). The History of the Inter-American System's Jurisprudence as Regards Situations of Armed Conflict. URL: <https://www.corteidh.or.cr/tablas/r31123.pdf>

245. Dunkelberg, A. G. (2017). There and Back Again: The Inter-American Human Rights System's Approach to International Humanitarian Law. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2929570

246. Frisso, G. (2018). The Duty to Investigate Violations of the Right to Life in Armed Conflicts in the Jurisprudence of the Inter-American Court of Human Rights. URL: <https://surl.li/caafvt>

247. Inter-American Court of Human Rights Case of the “Mapiripán Massacre” v. Colombia Judgment of September 15, 2005 URL: <https://iachr.ils.edu/cases/mapirip%C3%A1n-massacre-v-colombia>

248. Nilsson, A. (2013). The Inter-American Human Rights System as It Pertains to Children. URL: https://books.google.com.ua/books/about/Children_and_Youth_in_Armed_Conflict.html?id=Aj-OAgAAQBAJ&redir_esc=y

249. Celorio, R. M. (2019). José Isabel Salas Galindo and Others: United States (Inter-Am. Comm'n H.R.). URL: <https://surli.cc/vebrne>

250. Information from the official website of the African Commission on Human and Peoples' Rights URL: <https://achpr.au.int/>

251. Usmanov, I. (2018). International mechanisms for the protection of the right to life in armed conflicts. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/16534>

252. Oberleitner, G. (2019). The Development of IHL by Human Rights Bodies. URL: https://www.researchgate.net/publication/337633750_The_Development_of_IHL_by_Human_Rights_Bodies

253. Herzberg, A. (2021). Lex Generalis Derogat Legi Speciali: IHL in Human Rights Regulation of Military Courts Operating in Situations of Armed Conflict. URL: <https://surl.li/kqlpat>

254. Case Concerning Armed Activities on the Territory of the Congo (Democratic Republic of the Congo v. Uganda), ICJ, Judgement, 19 December 2005,

URL: <http://www.icj-cij.org/docket/index.php?p1=3&p2=3&k=51&case=116&code=co&p3=4&lang=en>

255. Liwanga, R.-C. (2016). Extraterritorial Responsibility of States for Human Rights Violations under International Jurisprudence: Case Study of DRC V. Uganda.

URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3648576

256. Ayissi, M. J. (2017). African Commission on Human and Peoples' Rights v. Libya.

URL: https://www.researchgate.net/publication/321378760_African_Commission_on_Human_and_Peoples'_Rights_v_Libya

257. Ashamu, E. (2011). Centre for Minority Rights Development (Kenya) and Minority Rights Group International on Behalf of Endorois Welfare Council v Kenya. URL: <https://www.jstor.org/stable/41709865>

258. Vité, S. (2014). Between Consolidation and Innovation: The International Criminal Court's Trial Chamber Judgment in the Lubanga Case. URL: <https://surl.li/nzveaa>

259. Vinjamuri, L. (2016). The International Criminal Court and the Paradox of Authority. Law and contemporary problems, 79, 275-287. URL: https://www.researchgate.net/publication/299596867_The_International_Criminal_Court_and_the_Paradox_of_Authority

260. Berger, M. (2012). The Right to Silence in the Hague International Criminal Courts. University of San Francisco law review, 47, 1. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/216988592.pdf>

261. Appel, B. (2018). In the Shadow of the International Criminal Court. Journal of Conflict Resolution, 62, 28-3. URL: <https://ideas.repec.org/a/sae/jocore/v62y2018i1p3-28.html>

262. Vinjamuri, L. (2016). The International Criminal Court and the Paradox of Authority. Law and contemporary problems, 79, 275-287. URL: https://www.researchgate.net/publication/299596867_The_International_Criminal_Court_and_the_Paradox_of_Authority

263. Vité, S. (2014). Between Consolidation and Innovation: The International Criminal Court's Trial Chamber Judgment in the Lubanga Case. URL: https://www.researchgate.net/publication/290102739_Chapter_4_Between_consolidation_and_innovation_The_international_criminal_court's_trial_chamber_judgment_in_the_lubanga_case

264. Vité, S. (2014). Between Consolidation and Innovation: The International Criminal Court's Trial Chamber Judgment in the Lubanga Case. URL: https://www.researchgate.net/publication/290102739_Chapter_4_Between_consolidation_and_innovation_The_international_criminal_court's_trial_chamber_judgment_in_the_lubanga_case

265. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України від 23.03.17 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

266. Mangora, V. V., and T. V. Mangora. "Implementation of International Humanitarian Law in National Legislation under Martial Law." Information and Law 3 (46) (2023): 205-214. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287255>

267. Cioffi, A., & Cecannecchia, C. (2022). Role of forensic medicine in addressing the war crimes: Perspective from Russia-Ukraine conflict during the COVID-19 pandemic. Medicine, Science, and the Law. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/00258024221125135>

268. Bagdavadze, G. (2018). Russia's Obligation Not to Defeat Object and Purpose of Rome Statute of the International Criminal Court. Journal of Law, Policy and Globalization. URL: https://www.academia.edu/74875592/Russia_s_Obligation_Not_to_Defeat_Object_and_Purpose_of_Rome_Statute_of_the_International_Criminal_Court

269. Mangora, V. V., and T. V. Mangora. Implementation of International Humanitarian Law in National Legislation under Martial Law. Information and Law 3 (46) (2023): 205-214. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287255>

270. Mangora, V. V., & T. V. Mangora. Implementation of International Humanitarian Law in National Legislation under Martial Law. Information and Law 3 (46) (2023): 205-214. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287255>

271. Огляд Законопроекту 2689, який передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини в Україні - Jurfem.” *Jurfem*, 26 May 2022, jurfem.com.ua/ohlyad-zakonoproektu-2689-krym-vidpovidalnis-vidpovidalnist-voenni-zlochyny

272. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>

273. Про міжнародні договори України: Закон України № 1906-IV (20 червня 2004 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

274. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine February 2021 Report prepared by Global Rights Compliance URL: <https://www.asser.nl/media/794633/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated.pdf>

275. Стаття 22. Про міжнародні договори України: Закон України № 1906-IV (20 червня 2004 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1906-15#Text>

276. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine February 2021 Report prepared by Global Rights Compliance. URL: <https://www.asser.nl/media/794633/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated.pdf>

277. Закон України «Про правонаступництво України»: № 1543-XII – 12 вересня 1991 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1543-12#Text>

278. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine February 2021 Report prepared by Global Rights Compliance URL: <https://www.asser.nl/media/794633/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated.pdf>

279. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine February 2021 Report prepared by Global Rights Compliance URL:

<https://www.asser.nl/media/794633/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated.pdf>

280. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine February 2021 Report prepared by Global Rights Compliance URL: <https://www.asser.nl/media/794633/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated.pdf>

281. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністерства оборони України № 164 (23 березня 2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

282. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine February 2021 Report prepared by Global Rights Compliance URL: <https://www.asser.nl/media/794633/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated.pdf>

283. Постанова Кабінету Міністрів України «Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні» № 329 (26 квітня 2017 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2017-%D0%BF#Text>

284. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine February 2021 Report prepared by Global Rights Compliance URL: <https://www.asser.nl/media/794633/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated.pdf>

285. Закон України «Про Товариство Червоного Хреста України», ст. 12(3), 35. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/330-15#Text>

286. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine February 2021 Report prepared by Global Rights Compliance URL: <https://www.asser.nl/media/794633/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated.pdf>

287. Закон України «Про прокуратуру» No. 1697-VII (14 жовтня 2014 р.); Про особливості діяльності військових прокуратур: Наказ Генерального

прокурора України №12ГН-1 (29 жовтня 2014 р.). / Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів щодо реформування прокуратури №. 113-IX (19 вересня 2019 р.), ст. 21. / Закон України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо першочергових заходів щодо реформування прокуратури № 113-IX (19 вересня 2019 р.)

288. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine February 2021 Report prepared by Global Rights Compliance URL: <https://www.asser.nl/media/794633/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated.pdf>

289. Наказ Генерального прокурора України «Про затвердження структури Офісу Генерального прокурора» № 99-шц (21 грудня 2019 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0099900-19#Text>

290. The Domestic Implementation of International Humanitarian Law in Ukraine February 2021 Report prepared by Global Rights Compliance URL: <https://www.asser.nl/media/794633/2021-the-domestic-implementation-of-ihl-in-ukraine-updated.pdf>

291. Ivashchenko, A., & Synytsya, K. (2004). Advanced Distance Learning for Training National Peacekeeping Forces. Information & Security: An International Journal, 14, 45-55. URL: https://procon.bg/system/files/14.04_Ivashchenko_Synytsya.pdf

292. Dubovich, I., & Bulgakova, M. (2011). Ukraine's Participation In Solving Climate Change Problems. Economics of Nature and the Environment. URL: <https://ideas.repec.org/a/ene/journal/y2011p100-105.html>

293. Kubicek, P. (2005). The European Union and democratization in Ukraine. Communist and Post-communist Studies, 38, 269-292. URL: https://www.researchgate.net/publication/223230029_The_European_Union_and_Democratization

294. Winaldi, Y., & Setiyono, J. (2022). "Russian Conflict On Ukraine Based On Humanitarian Law Perspective." LAW REFORM. URL:

https://www.researchgate.net/publication/363223314_Russian_Conflict_On_Ukraine_Based_On_Humanitarian_Law_Perspective

295. Gushchyn, O., & Kyryshun, D. (2022). "Prisoners of war legal regime in Russia-Ukraine conflict." Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military-Special Sciences. URL:

https://www.researchgate.net/publication/369098652_Prisoners_of_war_legal_regime_in_Russia-Ukraine_conflict

296. Kolotukha, I. (2023). "Signs of a combatant. Comparative analysis in the context of international and domestic armed conflicts." Uzhhorod National University Herald. Series: Law. URL:

https://www.researchgate.net/publication/368446406_Signs_of_a_combatant_Comparative_analysis_in_the_context_of_international_and_domestic_armed_conflicts

297. Szpak, A. (2017). "Legal classification of the armed conflict in Ukraine in light of international humanitarian law." URL:

<https://core.ac.uk/download/pdf/154883684.pdf>

298. Habrelyan, G. (2019). Problems of Medical Staff Protection in the Context of Armed Conflict in Ukraine. Social Law. URL:

https://www.researchgate.net/publication/340381948_Problems_of_medical_staff_protection_in_the_context_of_armed_conflict_in_Ukraine

299. Habrelyan, G. (2019). Problems of Medical Staff Protection in the Context of Armed Conflict in Ukraine. Social Law. URL:

https://www.researchgate.net/publication/340381948_Problems_of_medical_staff_protection_in_the_context_of_armed_conflict_in_Ukraine

300. Habrelyan, G. (2019). Problems of Medical Staff Protection in the Context of Armed Conflict in Ukraine. Social Law. URL:

https://www.researchgate.net/publication/340381948_Problems_of_medical_staff_protection_in_the_context_of_armed_conflict_in_Ukraine

301. Medvedieva, M., & Habrelian, H. (2020). Protection of Medical Personnel in the Context of Armed Conflict in Ukraine. URL:

<http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3737/3409>

302. Medvedieva, M., & Habrelian, H. (2020). Protection of Medical Personnel in the Context of Armed Conflict in Ukraine. URL: <http://apir.iir.edu.ua/index.php/apmv/article/view/3737/3409>

303. Tamburelli, G. (2016). Food Aid to Conflict Affected Populations WFP Emergency Operation - The Case of Eastern Ukraine. URL: <https://jrnl.nau.edu.ua/index.php/visnik/article/view/10437>

304. Fedorenko, V.L., Iukhymiuk, O.M., & Adler, A.G. (2022). Violation of Fundamental Human Rights as a Result of Military Aggression of the Russian Federation Against Ukraine in 2022 and Mechanisms of Bringing War Criminals to Legal Responsibility. URL: https://www.academia.edu/79042104/Violation_of_Fundamental_Human_Rights_as_a_Result_of_Military_Aggression_of_the_Russian_Federation_Against_Ukraine_in_2022_And_Mechanisms_of_Bringing_War_Criminals_to_Legal_Responsibility

305. Zbyněk Dubský, Radka Havlová, European Security Organisations in the Conflict in Ukraine, Central European Journal of International and Security Studies 11, no. 1: 31-57. URL : https://cejiss.org/images/issue_articles/2016-volume-10-issue-4/31-cejiss-cejiss-0117-electronic.pdf

306. Zbyněk Dubský, Radka Havlová, European Security Organisations in the Conflict in Ukraine, Central European Journal of International and Security Studies 11, no. 1: 31-57. URL : https://cejiss.org/images/issue_articles/2016-volume-10-issue-4/31-cejiss-cejiss-0117-electronic.pdf

307. Zbyněk Dubský, Radka Havlová, European Security Organisations in the Conflict in Ukraine, Central European Journal of International and Security Studies 11, no. 1: 31-57. URL : https://cejiss.org/images/issue_articles/2016-volume-10-issue-4/31-cejiss-cejiss-0117-electronic.pdf

308. Zbyněk Dubský, Radka Havlová, European Security Organisations in the Conflict in Ukraine, Central European Journal of International and Security Studies 11, no. 1: 31-57. URL : https://cejiss.org/images/issue_articles/2016-volume-10-issue-4/31-cejiss-cejiss-0117-electronic.pdf

309. Zbyněk Dubský, Radka Havlová, European Security Organisations in the Conflict in Ukraine, Central European Journal of International and Security Studies 11, no. 1: 31-57. URL : https://cejiss.org/images/issue_articles/2016-volume-10-issue-4/31-cejiss-cejiss-0117-electronic.pdf

310. Pylypenko, V., Pylypyshyn, P., & Radanovych, N. (2021). Features of legal regulation of human rights in armed conflicts. , 28, 43-51. [https://doi.org/10.37635/JNALSU.28\(1\).2021.43-51](https://doi.org/10.37635/JNALSU.28(1).2021.43-51). URL: <http://visnyk.kh.ua/en/article/osoblivosti-pravovogo-regulyuvannya-prav-lyudini-pid-chas-zbroynikh-konfliktiv>

311. Pylypenko, V., Pylypyshyn, P., & Radanovych, N. (2021). Features of legal regulation of human rights in armed conflicts, 28, 43-51. [https://doi.org/10.37635/JNALSU.28\(1\).2021.43-51](https://doi.org/10.37635/JNALSU.28(1).2021.43-51). URL: <http://visnyk.kh.ua/en/article/osoblivosti-pravovogo-regulyuvannya-prav-lyudini-pid-chas-zbroynikh-konfliktiv>

312. Pylypenko, V., Pylypyshyn, P., & Radanovych, N. (2021). Features of legal regulation of human rights in armed conflicts, 28, 43-51. [https://doi.org/10.37635/JNALSU.28\(1\).2021.43-51](https://doi.org/10.37635/JNALSU.28(1).2021.43-51). URL: <http://visnyk.kh.ua/en/article/osoblivosti-pravovogo-regulyuvannya-prav-lyudini-pid-chas-zbroynikh-konfliktiv>

313. Pylypenko, V., Pylypyshyn, P., & Radanovych, N. (2021). Features of legal regulation of human rights in armed conflicts, 28, 43-51. [https://doi.org/10.37635/JNALSU.28\(1\).2021.43-51](https://doi.org/10.37635/JNALSU.28(1).2021.43-51). URL: <http://visnyk.kh.ua/en/article/osoblivosti-pravovogo-regulyuvannya-prav-lyudini-pid-chas-zbroynikh-konfliktiv>

314. Pylypenko, V., Pylypyshyn, P., & Radanovych, N. (2021). Features of legal regulation of human rights in armed conflicts, 28, 43-51. [https://doi.org/10.37635/JNALSU.28\(1\).2021.43-51](https://doi.org/10.37635/JNALSU.28(1).2021.43-51). URL: <http://visnyk.kh.ua/en/article/osoblivosti-pravovogo-regulyuvannya-prav-lyudini-pid-chas-zbroynikh-konfliktiv>

315. Принцип розрізнення вимагає, щоб сторони у військовому конфлікті завжди проводили розрізнення між цивільними та військовими особами й об'єктами(URL:https://www.helsinki.org.ua/wp-content/uploads/2021/09/DD_mod_04-1.pdf)

316. Bukar, M. I. (2023). Russia's War against Ukraine: A Contravention of

International Humanitarian Law. American Journal of Society and Law. URL: <https://journals.e-palli.com/home/index.php/ajsl/article/view/1308>

317. Winaldi, Y., & Setiyono, J. (2022). Russian Conflict On Ukraine Based On Humanitarian Law Perspective. LAW REFORM. URL: https://www.researchgate.net/publication/363223314_Russian_Conflict_On_Ukraine_Based_On_Humanitarian_Law_Perspective

318. Nur, M., & Soesilo, G. B. (2022). Russian military operation in Ukraine: analysis from the perspective of International Law. Borobudur Law Review. URL: <https://riset.unisma.ac.id/index.php/JISoP/article/view/18574>

319. Gushchyn, O., & Kyrushun, D. (2022). Prisoners of war legal regime in Russia-Ukraine conflict. Visnyk Taras Shevchenko National University of Kyiv. Military-SpecialSciences. URL: https://www.researchgate.net/publication/369098652_Prisoners_of_war_legal_regime_in_Russia-Ukraine_conflict

320. Jawad, A., & Bokhari, M. (2022). Measuring the Protection of Cultural Property Under International Humanitarian Laws: Analysis of Russia-Ukraine Conflict. Journal of Law & Social Studies. URL: <https://www.advancelrf.org/wp-content/uploads/2022/10/Vol-4-No.-3-10.pdf>

321. Про утворення Міжвідомчої комісії з питань застосування та реалізації норм міжнародного гуманітарного права в Україні: Постанова Кабінету Міністрів України; Склад колегіального органу, Положення від 26.04.17 р. № 329. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/329-2017-%D0%BF#Text>

322. Mangora, V. V., & T. V. Mangora. Implementation of International Humanitarian Law in National Legislation under Martial Law. Information and Law 3 (46) (2023): 205-214. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287255>

323. Про оборону України: Закон України від 06.12.91 р. № 1932-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1932-12#Text>

324. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 25 березня 2021 року “Про Стратегію воєнної безпеки України”: Указ Президента

України; Стратегія від 25.03.21 р. № 121/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/121/2021#Text>

325. Mangora, V. V., & T. V. Mangora. Implementation of International Humanitarian Law in National Legislation under Martial Law. *Information and Law* 3 (46) (2023): 205-214. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287255>

326. Про затвердження Інструкції про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України: Наказ Міністра оборони України від 23.03.17 р. № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0704-17#Text>

327. Mangora, V. V., and T. V. Mangora. Implementation of International Humanitarian Law in National Legislation under Martial Law. *Information and Law* 3 (46) (2023): 205-214. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287255>

328. Cioffi, A., & Cecannecchia, C. (2022). Role of forensic medicine in addressing the war crimes: Perspective from Russia-Ukraine conflict during the COVID-19 pandemic. *Medicine, Science, and the Law*. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/00258024221125135>

329. Bagdavadze, G. (2018). Russia's Obligation Not to Defeat Object and Purpose of Rome Statute of the International Criminal Court. *Journal of Law, Policy and Globalization*. URL: https://www.academia.edu/74875592/Russia_s_Obligation_Not_to_Defeat_Object_and_Purpose_of_Rome_Statute_of_the_International_Criminal_Court

330. Mangora, V. V., and T. V. Mangora. Implementation of International Humanitarian Law in National Legislation under Martial Law. *Information and Law* 3 (46) (2023): 205-214. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287255>

331. Mangora, V. V., & T. V. Mangora. Implementation of International Humanitarian Law in National Legislation under Martial Law. *Information and Law* 3 (46) (2023): 205-214. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287255>

332. Огляд Законопроектів 2689, який передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини в Україні - *Jurfem. Jurfem*, 26 May 2022,

jurfem.com.ua/ohlyad-zakonoproektu-2689-krym-vidpovidalnis-vidpovidalnist-voenni-zlochyny

333. Прийнято Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права”. URL:

<https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html>

334. Прийнято Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права”. URL:

<https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html>

335. Прийнято Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права”. URL:

<https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html>

336. Прийнято Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права”. URL:

<https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html>

337. Прийнято Закон “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо імплементації норм міжнародного кримінального та гуманітарного права”. URL:

<https://www.rada.gov.ua/news/Povidomlennya/208710.html>

338. Огляд Законопроекту 2689, який передбачає кримінальну відповідальність за воєнні злочини в Україні - Jurfem. *Jurfem*, 26 May 2022, jurfem.com.ua/ohlyad-zakonoproektu-2689-krym-vidpovidalnis-vidpovidalnist-voenni-zlochyny

339. Mangora, V. V., and T. V. Mangora. Implementation of International Humanitarian Law in National Legislation under Martial Law. *Information and Law* 3 (46) (2023): 205-214. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287255>

340. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html>

341. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. Правова держава. 2022. Вип. 33. С. 11-20. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001371489>

342. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві Людям із порушенням зору English Про Україну Про Представництво: Рада ООН з прав людини схвалила оновлену резолюцію «Ситуація з правами людини в Україні внаслідок російської агресії», 05 квітня 2023 року URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/news/rada-onn-z-prav-lyudini-shvalila-onovlenu-rezolyuciyu-situaciya-z-pravami-lyudini-v-ukrayini-vnaslidok-rosijskoyi-agresiyi>

343. Офіційний коментар МЗС України: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-shchodo-shvalennya-radoyu-onn-z-prav-lyudini-rezolyuciyi-situaciya-z-pravami-lyudini-v-ukrayini-vnaslidok-rosijskoyi-agresiyi>

344. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. Правова держава. 2022. Вип. 33. С. 11-20. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001371489>

345. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. Правова держава. 2022. Вип. 33. С. 11-20. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001371489>

346. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо

співробітництва з Міжнародним кримінальним судом Закон України від 03.05.2022 № 2236-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>

347. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. Правова держава. 2022. Вип. 33. С. 11-20. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001371489>

348. Офіційний коментар МЗС України: <https://mfa.gov.ua/news/komentar-mzs-ukrayini-shchodo-shvalennya-radoyu-oon-z-prav-lyudini-rezolyuciyi-situaciya-z-pravami-lyudini-v-ukrayini-vnaslidok-rosijskoyi-agresiyi>

349. Комітет з питань правоохоронної діяльності повідомляє, що Президент України Володимир Зеленський 17 травня 2022 року підписав Закон України "Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом" №2236-IX від 03 травня 2022 року Інформаційне управління ВРУ Опубліковано 19 травня 2022 URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/223011.html>

350. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 № 2236-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>

351. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 № 2236-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>

352. Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з

Міжнародним кримінальним судом Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо співробітництва з Міжнародним кримінальним судом: Закон України від 03.05.2022 № 2236-IX URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2236-20#Text>

353. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. Правова держава. 2022. Вип. 33. С. 11-20. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001371489>

354. Верховна Рада України ратифікувала Римський статут Міжнародного кримінального суду та поправки до нього. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/252711.html>

355. Закон України від 20.10.2014 № 1706-VII, «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

356. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. Правова держава. 2022. Вип. 33. С. 11-20. URL: <http://jnas.nbuv.gov.ua/article/UJRN-0001371489>

357. Mykhailichenko, T., and Yuliia Zabuha. Protection of the Right to Health During the Period of Armed Conflict: the Experience of Ukraine. Access to Justice in Eastern Europe, 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/364598579_Protection_of_the_Right_to_Health_During_the_Period_of_Armed_Conflict_the_Experience_of_Ukraine

358. Маркович, Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Аналітично-порівняльне правознавство 4 (2023): 95-99. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124>

359. Маркович, Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Аналітично-порівняльне правознавство 4 (2023): 95-99. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124>

360. Маркович, Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Аналітично-порівняльне правознавство 4 (2023): 95-99. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124>

361. Маркович, Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Аналітично-порівняльне правознавство 4 (2023): 95-99. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124>

362. Гавриленко О.І. Дотримання конституційних прав та свобод в умовах воєнного стану. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bit-stream/123456789/10307/1/10.pd>

363. Маркович, Х. М. Права і свободи людини в умовах воєнного стану: фокус пріоритетів. Аналітично-порівняльне правознавство 4 (2023): 95-99. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/287204/281124>

364. Bosse, G. Values, Rights, and Changing Interests: The EU's Response to the War against Ukraine and the Responsibility to Protect Europeans. Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 531-546, 2022. URL: <https://evu.encyclopedia.kyiv.ua/article?id=100>

365. Mykhailichenko, T., and Yuliia Zabuha. Protection of the Right to Health During the Period of Armed Conflict: the Experience of Ukraine. Access to Justice in Eastern Europe, 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/364598579_Protection_of_the_Right_to_Health_During_the_Period_of_Armed_Conflict_the_Experience_of_Ukraine

366. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. Правова держава. 2022. Вип. 33. С. 11-20. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001371489>

367. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. Правова держава. 2022. Вип. 33. С. 11-20. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001371489>

368. Сторонянська І., Патицька Х., Дуб А. Місцевий економічний розвиток у територіальних громадах: антикризові інструменти у воєнний і післявоєнний період. Посібник для органів місцевого самоврядування. Львів, 2022. 71 с. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/838/LED.pdf>

369. Про зайнятість населення: Закону України від 05.07.2012 року № 5067-VI / Відомості Верховної Ради. 2013. № 24. Ст. 243. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5067-17>

370. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб: Закон України від 20 жовтня 2014 р. № 1706-VII. / Відомості Верховної Ради. 2015. № 1. Ст. 1. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18#Text>

371. Бедрій, Р. Б. Особливості забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні. 14 червня 2023 р. № 11: 18. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5858/1/23_06_2023.pdf#page=18

372. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

373. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996, No 30, Ст. 24 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

374. Грень, Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування* 33.72 (2022): 80-84. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf

375. Грень, Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування* 33.72 (2022): 80-84. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf

376. Про соціальні послуги: Закон України від 17.01.2019 р. № 2671-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>.

377. Конституція України: Закон України від 28 червня 1996 р. No 254к/96-ВР. Відомості Верховної Ради України. 1996, No 30, Ст. 17 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text>

378. Грень, Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування* 33.72 (2022): 80-84. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf

379. Грень, Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування* 33.72 (2022): 80-84. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf

380. Грень, Т. Я. Особливості реалізації політики соціального захисту територій в умовах війни. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Публічне управління та адміністрування* 33.72 (2022): 80-84. URL: https://www.pubadm.vernadskyjournals.in.ua/journals/2022/6_2022/13.pdf

381. Бедрій Р. Б. Особливості забезпечення прав внутрішньо переміщених осіб в умовах воєнного стану в Україні. 14 червня 2023 р. № 11: 18. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/5858/1/23_06_2023.pdf#page=18

382. Журавльова, Г. С. Основні проблеми захисту переміщених осіб в умовах російсько-української війни. *Аналітично-порівняльне правознавство* 3 (2023): 87-92. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284553/278702>

383. Bellamy, A. J. (2009). *Responsibility to Protect: The Global Effort to End Mass Atrocities*. Cambridge: Polity Press. URL: https://www.researchgate.net/publication/260466904_Responsibility_to_Protect_The_Global_Effort_to_End_Mass_Atrocities_by_Alex_J_Bellamy

384. Evans, G., & Sahnoun, M. (2002). *The Responsibility to Protect*. Foreign Affairs. URL: https://www.researchgate.net/publication/272544775_The_Responsibility_to_Protect

385. Thakur, R. (2006). The United Nations, Peace and Security: From Collective Security to the Responsibility to Protect. Cambridge University Press. URL:

https://www.researchgate.net/publication/325845824_The_united_nations_peace_and_security_From_collective_security_to_the_responsibility_to_protect

386. Hehir, A. (2012). The Responsibility to Protect: Rhetoric, Reality and the Future of Humanitarian Intervention. Palgrave Macmillan. URL: <https://www.jstor.org/stable/48512898>

387. Ki-Moon, B. (2009). Implementing the Responsibility to Protect. United Nations General Assembly. URL: <https://www.globalr2p.org/wp-content/uploads/2020/01/2009-UNGA-Debate-Summary.pdf>

388. Журавльова, Г. С. Основні проблеми захисту переміщених осіб в умовах російсько-української війни. *Аналітично-порівняльне правознавство*. (2023): 87-92. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284553/278702>

389. Журавльова, Г. С. Основні проблеми захисту переміщених осіб в умовах російсько-української війни. *Аналітично-порівняльне правознавство* 3 (2023): 87-92. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284553/278702>

390. Журавльова, Г. С. Основні проблеми захисту переміщених осіб в умовах російсько-української війни. *Аналітично-порівняльне правознавство* 3 (2023): 87-92. URL: <http://journal-app.uzhnu.edu.ua/article/view/284553/278702>

391. Mykhailichenko, T., and Yuliia Zabuha. Protection of the Right to Health During the Period of Armed Conflict: the Experience of Ukraine. Access to Justice in Eastern Europe, 2022. URL: https://www.researchgate.net/publication/364598579_Protection_of_the_Right_to_Health_During_the_Period_of_Armed_Conflict_the_Experience_of_Ukraine

392. Bosse, G. Values, Rights, and Changing Interests: The EU's Response to the War against Ukraine and the Responsibility to Protect Europeans. Contemporary Security Policy, vol. 43, no. 531-546, 2022. URL: <https://evu.encyclopedia.kyiv.ua/article?id=100>

393. Скрипнюк О. В. Конституційно-правовий механізм реалізації та захисту прав і свобод людини в умовах війни: світовий досвід та Україна. *Правова держава*. 2022. Вип. 33. С. 11-20. URL: <http://jnas.nbu.gov.ua/article/UJRN-0001371489>

394. Луцан, А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство* 6 (2022): 299-306. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/45.pdf

395. Резолюція про вплив війни проти України на жінок від 5 травня 2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0206_EN.html

396. Луцан, А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство* 6 (2022): 299-306. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/45.pdf

397. Мелеш Є. Резолюція Європарламенту «Вплив війни проти України на жінок» 2022 року: огляд. URL: <https://jurfem.com.ua/resoluitsia-evroparlamentu-vplyv-viyny-protyukrainy-na-zhinok/>.

398. Луцан, А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство* 6 (2022): 299-306. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/45.pdf

399. Резолюція про вплив війни проти України на жінок від 5 травня 2022. URL: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0206_EN.html

400. Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство* 6 (2022): 299-306. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/45.pdf

401. Желтуха М. Попередження сексуального насильства під час війни та покарання за нього: рекомендації для України. URL: <https://jurfem.com.ua/poperedzennya-seksualnogo-nasyilstva-pid-chas-viyny-ta-pokarannya-za-nyogo-rekomendacii-dlya-ukrainy/>

402. Луцан А. В. Захист прав жінок в умовах збройних конфліктів. *Право і суспільство* 6 (2022): 299-306. URL: http://pravoisuspilstvo.org.ua/archive/2022/6_2022/45.pdf

403. Татаренко Г.В., Алієва К., Татаренко Д. Особливості загального правового статусу жінок за міжнародним законодавством у період збройних конфліктів. (2019). URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/26.02.19/26.02.19-60-62.pdf>

404. Татаренко Г.В., Алієва К., Татаренко Д. Особливості загального правового статусу жінок за міжнародним законодавством у період збройних конфліктів. (2019). URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/26.02.19/26.02.19-60-62.pdf>

405. Татаренко Г.В., Алієва К., Татаренко Д. Особливості загального правового статусу жінок за міжнародним законодавством у період збройних конфліктів. (2019). URL: <https://ndipzir.org.ua/wp-content/uploads/2019/26.02.19/26.02.19-60-62.pdf>

406. Abresch, William. A Human Rights Law of Internal Armed Conflict: The European Court of Human Rights in Chechnya. *European Journal of International Law*, vol. 16, no. 4, 2005. URL: https://www.researchgate.net/publication/228149431_A_Human_Rights_Law_of_Internal_Armed_Conflict_The_European_Court_of_Human_Rights_in_Chechnya

407. Hathaway, Oona A., et al. Which Law Governs During Armed Conflict? The Relationship Between International Humanitarian Law and Human Rights Law. *Minnesota Law Review*, vol. 96, 2012. URL: https://www.minnesotalawreview.org/wpcontent/uploads/2019/07/Hathaway_ML_R.pdf

408. Orakhelashvili, Alexander. The Interaction between Human Rights and Humanitarian Law: Fragmentation, Conflict, Parallelism, or Convergence? *European Journal of International Law*, vol. 19, no. 1, 2008. URL: <http://www.ejil.org/pdfs/19/1/178.pdf>

409. Zyberi, Gentian. Provisional Measures of the International Court of Justice in Armed Conflict Situations. *Leiden Journal of International Law*, vol. 23, no. 3, 2010. URL: https://www.researchgate.net/publication/316335306_The_Development_and_Interpretation_of_International_Human_Rights_and_Humanitarian_Law_R

ules and Principles through the Case-Law
of the International Court of Justice